

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

ANUL XXXVI

1 — 2

IANUARIE — DECEMBRIE

1991

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

CONSILIUL DE CONDUCERE:

IOAN PĂTRUȚ — *redactor-șef*

ROMULUS TODORAN — *redactor-șef adjunct*

VIOREL BIDIAN — *membru al Colegiului de redacție*

VASILE BREBAN

DUMITRU D. DRAȘOVEANU

ION MĂRII

PETRU NEIESCU

GRIGORE RUSU — *membru al Colegiului de redacție*

SABINA TEIUȘ

CARMEN VLAD

MIRCEA ZDRENGHEA

EUGEN BELTECHI — *secretar responsabil de redacție*

NICOLAE MOCANU — *secretar responsabil de redacție*
membru al Colegiului de redacție

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară, revistele se pot procura prin poștă, pe bază de abonamente.

Manuscrisele, cărțile și revistele
pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite la Consiliul de conducere al revistei „CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ”.

Toute commande de l'étranger (fascicules ou abonnements) sera adressée à ORION SRL, Splaiul Independenței 202 A, Bucarest 6, Roumanie, Po Box 74—19 Bucarest, Tx 11 939 CBTxR, Fax (400) 424169.

En Roumanie, vous pouvez vous abonner par les bureaux de poste.

Les manuscrits, les livres et les revues proposés en échange, ainsi que toute correspondance seront envoyés au Conseil de Direction de la revue „CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ”.

ADRESA REDACȚIEI

3400 Cluj-Napoca, Str. Emil Racoviță 21

Telefon : 13.48.89 (INT. 2), 13.62.05

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XXXVI, nr. 1—2

1991

ianuarie—decembrie

SUMAR

ISTORIA LINGVISTICII ROMÂNEȘTI

ELENA DRAGOȘ, Titu Maiorescu și unele concepte ale lingvisticii contemporane . . .	5
MILAI GHERMAN, Posteritatea <i>Dicționarului</i> lui Teodor Corbea	15

LINGVISTICĂ GENERALĂ

MILAI M. ZDRENGHEA, Elemente de pragmatică a limbajului abuziv în limba engleză	23
---	----

GRAMATICĂ

D. D. DRAȘOVEANU, <i>Desinențial și intonațional</i> în definirea și clasificarea predicatului	35
LIGIA STELA FLOREA, Comment supplée le discours à une prétendue lacune du système. Le cas de <i>en</i>	47
G. GRUIȚĂ, Subordonația completivă de agent (variante nepronominale)	57
ȘTEFAN HAZY, Valență acuzativă dobândită	61
CONSTANTIN MILAȘ, Dativul posesiv	67

LEXICOLOGIE

VASILE BREBAN și VALENTINA ȘERBAN, Considerații semantice și etimologice în legătură cu <i>hășiș</i> , <i>hăfaș</i>	75
---	----

STILISTICĂ

DANA MOCAN, Modalități lexicale de realizare a motivului morții în romanul <i>Șatra</i> de Zaharia Stancu	79
---	----

LINGVISTICA TEXTULUI

EMMA TĂMĂIANU, Aspecte ale semanticii textului științific factual. Temă — remă .	85
CARMEN VLAD, Note semiotice la semantica textului: configurativitatea	93

GEOGRAFIE LINGVISTICĂ

ANA PAULA BANZA, Despre <i>Atlasul lingvistic și etnografic al Portugaliei și Galiciei</i> (ALEPG)	103
--	-----

DISCUȚII

IOAN PĂTRUȚ, Referitor la : 1) „prioritatea unei idei”, 2) „originea” sufixelor	107
---	-----

RECENZII ȘI PREZENTĂRI DE CĂRȚI

LAURENȚIA DASCĂLU-JINGA, MARIA TEODORESCU, ANCA ULIVI, <i>Antologia fonetică a limbii române</i> . Coordonator : ANDREI AVRAM, București, 1988 (<i>Romulus Todoran</i>)	111
MIOARA AVRAM, <i>Ortografie pentru toți — 30 de dificultăți</i> , București, 1990 (<i>Ștefan Geneacă</i>)	112
VIOREL IODIȘ, <i>Apoziția și propoziția apozitivă</i> , București, 1990 (<i>Viorel Bidian</i>) . .	113
„Grazie” — „Prego”. <i>Le formule di cortesia in alcune regioni d'Italia</i> . A cura di T. SIAMAGAZACU e G. MININNI, Bari, 1989 (<i>Sabina Teiuș</i>)	115

JAN ŠADRŠŮLA, <i>Problèmes de la stylistique comparée du français et du tchèque</i> , Praha, 1989 (Tudor Ionescu)	117
---	-----

CRONICĂ

Al IX-lea Simpozion Național de Onomastică (I. Roșianu)	119
Al VI-lea Simpozion Național de Dialectologie (Eugen Beltechi)	120
Simpozionul Național de Stilistică — Poetică — Semiotică (Ioana Bot)	123
Simpozionul „Cuvinte și sensuri” (Ioana Anghel)	124
Al III-lea Congres Internațional al Atlasului lingvistic romanic. Adunarea generală a ALIR (Ioan Faiciuc)	125

IN MEMORIAM

Maurice Leroy (1905—1990) (Liana Pop)	129
---	-----

INDICE	133
------------------	-----

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

Année XXXVI, n° 1—2

1991

janvier — décembre

SOMMAIRE

HISTOIRE DE LA LINGUISTIQUE ROUMAINE

ELENA DRAGOȘ, Titu Maiorescu et certains concepts de la linguistique contemporaine	5
MIHAI GHERMAN, La postérité du <i>Dictionnaire</i> de Teodor Corbea	15

LINGUISTIQUE GÉNÉRALE

MIHAI M. ZDRENGHEA, Éléments de pragmatique du langage abusif en anglais	23
--	----

GRAMMAIRE

D. D. DRAȘOVEANU, <i>Désinentiel</i> et <i>intonationnel</i> dans la définition et la classification du prédicat	35
LIGIA STELA FLOREA, Comment supplée le discours à une prétendue lacune du système. Le cas de <i>en</i>	47
G. GRUIȚĂ, La subordonnée complétive d'agent (variantes non-pronominales) . . .	57
ȘTEFAN HAZY, Valence accusative acquise	61
CONSTANTIN MILAȘ, Le datif possessif	67

LEXICOLOGIE

VASILE BREBAN et VALENTINA ȘERBAN, Considérations sémantiques et étymologiques sur les mots <i>hăfiș</i> , <i>hăfaș</i>	75
---	----

STYLISTIQUE

DANA MOGAN, Modalités lexicales dans la réalisation du motif de la mort dans le roman <i>Șatra</i> de Zaharia Stancu	79
--	----

LINGUISTIQUE DU TEXTE

EMMA TĂMĂIANU, Aspects de la sémantique du texte scientifique factuel. Thème—rhème	85
CARMEN VLAD, Notes sémiotiques à la sémantique du texte : la <i>configurativité</i> . . .	93

GÉOGRAPHIE LINGUISTIQUE

ANA PAULA BANZA, Sur <i>L'Atlas linguistique et ethnographique du Portugal et de la Galicie</i>	103
---	-----

DISCUSSIONS

IOAN PĂTRUȚ, Sur : 1) « la priorité d'une idée », 2) « l'origine » des suffixes	107
---	-----

COMPTES RENDUS ET PRÉSENTATIONS DE LIVRES

LAURENȚIA DASCĂLU-JINGA, MARIA TEODORESCU, ANCA ULIVI, <i>Antologia fonetică a limbii române</i> . Coord. : ANDREI AVRAM, București, 1988 (<i>Romulus Todoran</i>)	111
MIOARA AVRAM, <i>Ortografie pentru toți — 30 de dificultăți</i> , București, 1990 (<i>Ștefan Gencăruș</i>)	112

VIOREL HODIȘ, <i>Apoziția și propoziția apozitivă</i> , București, 1990 (<i>Viorel Bidian</i>) . .	113
„Grazie” — „Prego”. <i>Le formule di cortesia in alcune regioni d'Italia</i> . A cura di T. SIA- MA-CAZACU e G. MININNI, Bari, 1989 (<i>Sabina Teiuș</i>)	115
JAN ŠABRŠUJA, <i>Problèmes de la stylistique comparée du français et du tchèque</i> , Praha, 1989 (<i>Tudor Ionescu</i>)	117

CHRONIQUE

Le IX ^e Symposium National d'Onomastique (<i>I. Roșianu</i>)	119
Le VI ^e Symposium National de Dialectologie (<i>Eugen Beltechi</i>)	120
Le Symposium National de Stylistique — Poétique — Sémiotique (<i>Ioana Bot</i>) . . .	123
Le Symposium « Mots et Sens » (<i>Ioana Anghel</i>)	124
Le III ^e Congrès International de <i>L'Atlas linguistique roman</i> . Assemblée générale de l'ALIR (<i>Ioan Faiciuc</i>)	125

IN MEMORIAM

Maurice Leroy (1905—1990) (<i>Liana Pop</i>)	129
INDEX	133

TITU MAIORESCU ȘI UNELE CONCEPTE ALE LINGVISTICII CONTEMPORANE

ELENA DRAGOS

0. Caracterul actual al gândirii lui Titu Maiorescu s-ar putea susține printr-o maximă proprie : „Cu orice preț și în mijlocul oricîtor ruine trebuie împlîntat semnul adevărului”, maximă care i se potrivește atît din punctul de vedere al polemistului, cît și din acela al cărturarului care discută, avizat, diverse aspecte ale culturii, de la cele mai generale pînă la cele de detaliu ¹. Credem însă că actualitatea lui Titu Maiorescu în probleme de lingvistică se validează prin faptul că, venind în lingvistică dinspre filozofie ², tratează într-o anume manieră probleme de filozofia limbajului, de lingvistică generală sau de poetică, estetică și chiar semiotică, încît astăzi rămînem surprinși în fața nu numai a enunțării ideilor, dar și în fața unor soluții dintre cele mai moderne.

Antrenarea lui Titu Maiorescu în problemele limbii române mai are o cauză, și anume cea legată de preocuparea „Convorbirilor literare” pentru o largă audiență, prin continuarea tradițiilor lingvistice ale primei jumătăți a secolului al XIX-lea, în special ale „Daciei literare”, dar, mai ales, prin sesizarea imperativelor momentului, care nu se deosebeau prea mult de cele ale perioadei anterioare, abordate acum de pe alte poziții.

În legătură cu activitatea lingvistică a lui Titu Maiorescu s-au exprimat D. Caracostea (1942), Al. Andriescu (1965), Gr. Brăncuș (1965), D. Macrea (1965), precum și Eugen Todoran (1977), care au realizat o încadrare a lui Titu Maiorescu în lingvistica modernă, fără însă a epuiza subiectul.

0.1. Titu Maiorescu a fost înarmat cu cel puțin trei dintre mijloacele imbatabile pe tărîmul științei : gîndirea logică, bunul simț și dragostea de adevăr (Rusu 1966), acesta din urmă provenind de la un principiu herbartian ³, punînd hotărît piatra începuturilor științifice în domenii pentru care nu avea o pregătire specială, dar pe care o surmontează prin-

¹ În *Direcția nouă în poezia și proza română*, Titu Maiorescu cere o informare de specialitate, înainte de a hotărî soarta ortografiei românești : „Toți membrii votanți ai Academiei s-au pus oare să studieze limbistica ? Sint • în curentul • ideilor europene în această privință ? Bopp, Diez, Renan, Max Müller etc. le sînt familiari ?” (I, 190). (S-a utilizat ediția Titu Maiorescu, *Critice*, vol. I, II. Prefață de Paul Georgescu. Text stabilit, tabel cronologic, indice și bibliografie de Domnica Filimon-Stoicescu, București, Editura pentru Literatură, 1967.)

² „Noi, cari am fost conduși spre aceste cercetări mai mult din interesul lor filozofic...” (II, 104), afirmă Titu Maiorescu în *Despre scrierea limbii române*.

³ „Există o anumită mentalitate care trebuie să preceadă studiul filozofic. Ea se numește iubirea de adevăr” — spune J. F. Herbart (apud Liviu Rusu 1979 : 109).

tr-o informație la obiect, iar unul dintre acestea este domeniul lingvisticii. De altfel, cum remarcă și N. Manolescu (1970 : 43), limba este prima bătălie, cîștigată mai apoi, dar, adăugăm, și prima lui contradicție : Titu Maiorescu are ambiția începutului absolut, dar construiește prin opoziție. Și aceasta se poate motiva prin faptul că problematica de ansamblu nu era necunoscută spiritualității românești, dar, prin Titu Maiorescu, are șansa rezolvării, deoarece se poate realiza din perspectiva științei, a respectului pentru adevărul științific⁴, nerecurgînd la soluții de conjunctură.

0.1.1. Dacă epistemologia contemporană a fost caracterizată de G. Bachelard ca fiind dominată de *filozofia lui NON*⁵, ceea ce presupune o propensiune spre noțiuni dinamice și dialectizate (general și particular, rațional și experimental, *a priori* și *a posteriori*), neîncetat reinterpretate, adevărul fiind fructul rivnit al discuției, în secolul trecut, Titu Maiorescu opera cu *etica lui NU*, fapt care îi subliniază cu atît mai mult orientarea sigură spre modernitate în știință, unde căuta *moralitatea* adevărului. Pentru că Titu Maiorescu nu uzează, în discuțiile referitoare la limbă, în general, de persuasiune, deși oratoria i-ar fi facilitat minuirea acestei metode, ci e pătruns de ideea că arma principală a științei e convingerea prin *demonstrație*, singura care poate pune în evidență adevărul⁶. De aceea, în lucrările referitoare la limbă, principiul mai întotdeauna convocat e cel rațional, principiu fundamental al logicianului Maiorescu. Acesta se impune încă din primul său studiu, *De ce limba latină este chiar în privința educațiunii morale studiul fundamental în gimnaziu?*, care „acuză” înrudirea ideilor sale cu cele ale comparatismului istoric, unde principiul rațional era definitoriu.

1. Dar studiul de bază al lui Titu Maiorescu pentru profunzimea cu care tratează problemele de lingvistică rămîne *Despre scrierea limbii române*, apărut între anii 1867 și 1873. O primă observație ce se impune, parcurgînd acest studiu, este fundamentarea lui solid științifică, în ciuda scopului acut pragmatic : stabilirea unei ortografii potrivit spiritului național al limbii. Astfel, autorul se referă la raportul dintre limbă și gîndire, dintre noțiune și cuvînt. Urmîndu-i pe filozofii antici Platon și Aristotel, Titu Maiorescu consideră procesul logico-gramatical într-o reală unitate, datorită raportului direct dintre limbă și gîndire, gramatica asigurînd corectitudinea exprimării, iar logica (și retorica) definitivînd deprinderea unui stil. De asemenea, regulile gramaticale nu sînt un dat sincron, ci un proces ce nu exclude istoria limbii, integrîndu-se în ea. De unde rezultă, din nou, filiația de idei cu comparatismul istoric, Titu Maiorescu „anunțînd” apariția pleiadei de savanți lingviști, ca Hasdeu, Philippide, Densusianu, Pușcariu. De aceea, derobîndu-se de orice fel de argumente, consideră că metoda de scriere „înainte de a fi fonetică sau etimologică sau fonetico-etimologică trebuie să fie simplu logică” (II, 12), iar aceasta e consecința unui fapt istoric rațional asumat : con-

⁴ În *Neologismele* (1881) recunoaște că victoria se datorește spiritului științific : „lupta este cîștigată pentru noi pe tărîmul științific” (II, 145).

⁵ Apud Roventța-Frumușani 1984 : 247.

⁶ Pentru diferențierea actelor de convingere și persuadare, a se vedea Rodica Mihăilă, 1979. *A demonstra apare des în discursul maioreșcian* : „Pentru a demonstra acest adevăr — demonstrațiune cu atît mai importantă cu cit. .” (I, 13) sau „Acele adevăruri le-am demonstrat cit se poate a demonstra în materie de estetică . . .” (I, 70), din studiul *O cercetare critică* . . .

diționarea culturii unui popor de naționalitatea lui. În atmosfera de emulație a ideii de spiritualitate unică a românilor, imprimată de „Dacia literară”, Titu Maiorescu a înțeles rolul limbii în formarea gândirii, aceasta dezvoltând individualitatea unei comunități formate în anumite circumstanțe istorice⁷.

Dintre comparatiștii de la care se revendică majoritatea ideilor lui Titu Maiorescu, W. von Humboldt e citat, ceea ce face ca astăzi să sesizăm, datorită dezvoltării ideilor sale de către structuralismul european, priorități structuraliste în însăși gândirea lingvistică a lui Titu Maiorescu (Flora Șuteu 1976 : 51–60). Secondându-l pe Humboldt, Titu Maiorescu înțelege raportul dintre limbă și gândire ca esențial, limba fiind forma (Goethe spunea că forma e principiul de coerență interioară a unui fenomen), iar gândirea — substanța ; forma limbii reflectă stadiul de dezvoltare a gândirii vorbitorilor și de aceea „Dezvoltarea limbii, și anume corupția fonetică, este un product instinctiv al naturii omenești, un fapt de istorie naturală, și niciodată nu se va pleca după rațiunea calculătoare a individului” (II, 97)⁸. Prin urmare, Titu Maiorescu adaugă factorului de evoluție fonetică, în dezvoltarea limbii, și pe cel spiritual (Todoran 1977 : 51).

Dar potrivit structuralistului Humboldt *avant la lettre*, limba nu funcționează decît în sistem, iar „sistemul e forma limbii, structura ei”. Încă din 1837, W. von Humboldt spunea că totul e în *Sprache*, așa cum, cu un secol și ceva mai tîrziu, R. Barthes (1964 : 94) va spune că toată vorbirea e în *limbă* și nu există decît o știință a limbii.

Referitor la relația *limbă—vorbire*, în care *limba* e tot (o abstracțiune) ce nu poate fi conceput în afara *vorbirii*, ca *parte* (care e concretă), relație teoretizată îndelung de Humboldt, nu putem să nu amintim de conceptul de *holomer* al lui C. Noica (1986), la care subscriu și structuraliștii ; „logica limbii” e implicată în sistemul limbii, ca un principiu al unității valorilor particulare, în dialectica *limbii*, a generalului, cu *vorbirea*, deci cu particularul (Todoran 1977 : 54), *vorbirea* interpretînd limba.

2. Tot Humboldt trebuie invocat cînd, în același studiu, *Despre scrierea limbii române*, T. Maiorescu încearcă să explice procesul formării sensului în cuvinte. (Notăm că și azi această problemă suscită un mare interes în psihologia cognitivă⁹, și, mai cu seamă, în semiotică și analiza discursului.) Lingvistul german remarcase că, în vorbire, „cuvintele nu reproduc lucrurile [noi am spune, referentul], ci ideile lucrurilor, în așa fel că potrivirea cu ideea, în raportul lor cu lucrurile, este o mișcare a gândirii în cuvînt, cuvintele fiind subsumate la «unitatea gândirii», după «logica limbii» (Todoran 1977 : 55). Demn de observat în continuarea celor de mai sus este că Titu Maiorescu numește noțiunile antinomice de

⁷ Ideea apare la W. von Humboldt în următoarea formulare : „Limba este organul existenței noastre interioare, poate chiar această existență. De aceea toate fibrele rădăcinilor ei duc spre forța spirituală națională. Prin ansamblul țesăturii ei, este, de fapt, un efect al rațiunii lingvistice naționale” și este preluată de Titu Maiorescu după cum urmează : „Spiritul național al unei limbi stă mai ales în partea spirituală a acestei limbi, în înțelesul specific al cuvintelor ei” (apud E. Todoran 1977 : 57).

⁸ Ideea revine în *Direcția nouă în poezia și proza română*.

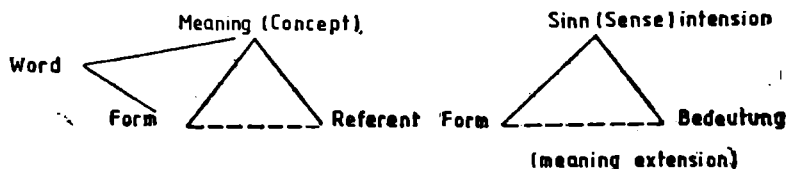
⁹ Vezi M. Borcilă (1987 : 65), unde se remarcă : „psihologia cognitivă își propune să construiască o teorie comprehensivă a înțelegerii limbajului și procesualizării textuale”, citîndu-se pe G. H. Bower și R. K. Cilrile.

intensiune și *extensiune* în următorii termeni: „prin libertatea generalizării [omul] e în stare să-și concentreze mintea și să cîștige acea circumspecție peste un cîmp întins de experiențe” [...]; liber aruncă căutătura abstracției în univers și reduce masa multiplă și *extensivă* la o citățime mărginită dar *intensivă*, scoate din idei sucul și măduva senzațiilor” (II, 100); „Noțiunile sînt doar produsul cel mai important, produsul specific al rațiunii omenești” (II, 101), Acești termeni amintesc de situația semiotică (Schaff 1966 : 238) sau de distincția dintre *semantica extensională* (A. Tarski), ce stabilește relații între expresii și ceea ce desemnează ele, și *semantica intensională* (G. Frege, W. van O. Quine, R. Carnap), în care intensiunea expresiei individuale (conținut) e definită ca fiind conceptul individual pe care-l exprimă (Carnap 1972 : 86)¹⁰.

2.1. Logicianul Titu Maiorescu a ajuns relativ lesne la ideea de semn lingvistic în termenii structuralismului saussurean, denumit de el *cuvînt*, „semn obiectiv” (II, 99), ca fiind „încorporarea sensibilă a unei noțiuni (a unui concept)” sau, cum se exprimă în *O cercetare critică* ..., „o idee învăluită și încorporată în formă sensibilă” (I, II), ambele definiții sesizînd unitatea sunetului cu înțelesul, dar a mers și mai departe, pînă în apropierea situației semiotice a semnului.

2.2. Dar, după cum vom vedea, nu e singura intuiție, e drept, „îndusă” de W. von Humboldt, a lui T. Maiorescu. În același studiu, *Despre scrierea limbii române*, se cere aplicarea „uzului general”, ca, de altfel, și în vorbire, la regulile alfabetice. Bazat pe „logica limbii”, Titu Maiorescu deduce ortografia limbii; aceasta trebuie să fie o întrebuintare de semne văzute cu scopul de a deștepta prin ele certe gândiri: „Litera nu are altă treabă decît să mă conducă pe cit se poate de iute afară din sine spre auz și înțeles, și este învederat că în proporția în care mă va ocupa mai mult litera ca semn văzut, în aceeași proporție îmi voi fi întîrziat mai mult scopul scrierii, adică înțelegerea, și ideea comunicată prin scriere se va afla mai împiedecată și mai înlănțuită în elementul străin firii sale în care a strămutat-o trebuința de sensibilitate a oamenilor” (II, 69). De aceea, intuind, de data aceasta fără vreun ajutor, necesitatea principiului fonologie, și nu fonetic, în scriere (notăm că prima dată a discutat acest fapt D. Macrea în 1965), Titu Maiorescu, înaintea lui Baudouin de Courtenay, care discerna bazele fonemului abia în 1880–1881 în cursul de gramatică comparată a limbilor slave, implicit intuiește existența *fonemului*¹¹: „Fără îndoială, scrierea va fi în cea mai mare parte a ei

¹⁰ J. S. Petöfi (1975 : 81–111) face o comparație între triumphiurile semiotice ale lui J. Lyons și Frege–Carnap :

¹¹ Flora Șuteu (1976 : 51) citează, după L. Hjelmslev, *Essais linguistiques*, Copenhagen, 1959, numele și lucrările unor lingviști, precursori în problema fonemului, ca : J. H. Bredsdorf (1843), Max Wörcher (1846), J. Winteler (1876) și Henry Sweet (1877), care aveau clară distincția *sunet* – *fonem*, *fonetică* – *fonematică*.

fonetică, dar nu pentru a exprima sunul în sine, ci numai întrucît și sunul exprimă ideea și este cea dintîi încorporare a ei. Această este dependența rațională a regulei fonetice de la principiul logic în scrierea limbii" (II, 66). Deci scopul final al scrierii nu este sunetul, ci *înțelesul*, și acestuia trebuie să i se supună numărul și forma literelor, pentru că ele vor deosebi atît înțelesurile cuvintelor, cit și formele flexionare. Antrenîndu-se într-un excurs istoric al apariției și evoluției diverselor modalități de fixare în scris a limbilor, Titu Maiorescu nu numai că face figura unui autorizat în materie, dar mărturisește indirect constanța gândirii sale filozofice: raportul dintre *lucru* și *imagine*, *noțiune* și *simbolul* ei vorbit sau scris într-o tehnică numită astăzi a telescopajului. Tudor Vianu (1965 : 177) remarcă din acest punct de vedere : „Maiorescu era de părere că între acești feluriți factori există raportul succesiv de adecvare dintre model și copia lui. Copia lucrului e imaginea, a imaginii e noțiunea, a noțiunii e cuvîntul vorbit, a cuvîntului vorbit este cuvîntul scris. Un lanț de răsfrîngeri din ce în ce mai palide se întind între lucruri și simbolul lor lingvistic”.

3. Ceea ce reține atenția cititorului de azi al studiului *Despre scrierea limbii române* este setul de intuiții semiotico-pragmatice. De exemplu, spunînd că noțiunile (în sens logic) cuprind esența lucrurilor ce s-au înfățișat minții noastre sau că aceleași noțiuni „pierd sensibilitatea și devin obiecte pure ale gândirii”, fixate fiind prin cuvinte, deși și acestea sînt tot atitea generalități, totuși se propune, ca un paleativ al apropierei de lucruri, recurgerea la deictice, deocamdată, la adjectivul demonstrativ, mai apoi la adjectivul calificativ (ex. *această pană neagră*), procedeul ținînd, în interpretarea semanticii indexicale, cum mai e numită pragmatica de St. Levinson (1984), de subiectivizare cu referire la context. Sugerînd apelul la contextul situațional — „numai gestul arătării o individualizează” (II, 99) —, Titu Maiorescu se află în plină pragmatică, care are ca unul din obiective și teoretizarea noțiunii de context.

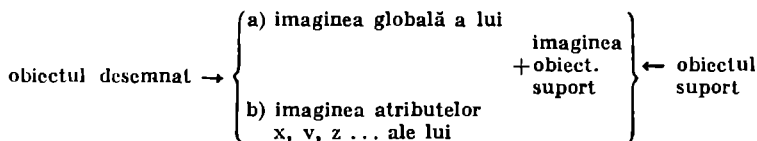
3.1. Mai apoi, insistînd asupra legăturii dintre semnificant și semnificat, care pot fi deopotrivă supuși procesului „coruperii” (naturale sau intenționale/individuale), Titu Maiorescu arată : „Pînă cînd inteligența poporului se află pe aceeași treaptă de abstracțiune, pînă atunci sonurile păstrează un înțeles primitiv al lor și din această cauză sînt respectate. Îndată ce însă poporul face un progres de abstracțiune în privința coprinsului aceleiași noțiuni, se desface legătura ce o unea cu reprezentările mai materiale și mai mărginite de la început, sonurile ei primitive își pierd înțelesul și, nemaiavînd pentru ce să fie respectate, se modifică și se « corup » foneticeste” (II, 102). Cu alte cuvinte, activitatea creatoare a limbii de la nivelul semnificatului atrage după sine modificări ale semnificantului, modificări, care, am văzut, sînt instinctive. Sorgintea humboldtiană a acestei idei nu e greu de stabilit, mai ales că, prin „corupere”, Titu Maiorescu subînțelege continua activitate a limbii, calitatea ei de *energie*, opusă lui *ergon* „rezultat”, continuul proces creator, de transformare atît a materiei sonore, cit și a substanței spirituale. Limba se modifică neconștient în „gura poporului” și acest fapt e un semn de progres ¹².

¹² „Corupția fonetică începe dar într-o limbă atunci cînd mintea poporului a făcut un progres așa de însemnat în abstracțiune, încît a pierdut legătura materială pentru o mare parte din cuvinte [...] Dar întotdeauna începerea ei e un semn de progres al noțiunilor poporului în care se întimplă” (II, 104).

3.1.1. Dacă am supralicita rolul corupției fonetice din concepția lui Titu Maiorescu, am ajunge în preajma semioticii conotative a lui Louis Hjelmslev, care se bazează, în fond, pe dihotomizarea semnificantului în semnificant și semnificat. Titu Maiorescu dă exemplul latinescului *anima*, care, după toate legile fonetice, devine rom. *inimă*, demonstrând rolul semnificativ al lui *i*-inițial, în următorii termeni : „Etimologiștii ne îndătoresc să vorbim sau cel puțin să scriem *anima* în loc de *inimă* zicînd că *i* este « spuriu ». Dar inima noastră nu mai are a face cu *anima* veche, și *i*-stă acolo tocmai pentru a arăta că nu mai are a face [s.n., El. D.]. *Anima* era în legătură cu *ăw* = a sufla, a respira și însemna mai întîi principiul respirației materiale și deveni apoi principiul vieții intelectuale, suflet, curagiu etc., însă în perpetuă amintire a acestei origini fiziologice. Dar inima noastră a devenit altceva : ea este locașul sentimental de durere și de bucurie și nu mai este răsuflarea, *anima*, care a dat originea numelui antic” (II, 103). Ceea ce i-a scăpat lui Titu Maiorescu este îmbogățirea cuvîntului *inimă* și cu sensurile vechi ale lui *anima*, în limba română, în trecerea de la latină, încît se configurează o situație evasiconotativă :

				$\left\{ \begin{array}{l} \text{inimă} \\ \text{„bun, rău”} \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} \text{s-ant}^{13} \\ \text{s-at} \end{array} \right.$
s-ant	lat.	<i>anima</i>	> rom.	<i>inimă</i>	
		„suflet”		„loc de du-	
s-at		„curaj”		rere, de bu-	
				curie”	
				„loc de durere,	
				de bucurie”	s-at

În același cadru care mai tîrziu s-a numit teoria conotației, Titu Maiorescu demonstrează felul cum se produce sensul figurat sau, într-o formulare mai modernă, cum se proiectează semele în relațiile metaforice. Prin compararea textului lui Titu Maiorescu cu demonstrația făcută de acad. Ion Coteanu (1973 : 35), discuția lui Titu Maiorescu nu pare nici primară, nici fortuită, ci pur și simplu prioritară. Înțelegînd conotația ca raportul dintre semn și unele însușiri ale obiectului, funcționînd ca atribute ale acestuia, Ion Coteanu dă următoarea schemă :

„Elementele dintre acolade se pot estompa reciproc în același mod în care se estompează în schema inițială a semnului imaginea obiectului desemnat în favoarea obiectului suport și invers. Așadar a) este capabil să șteargă temporar din memorie pe b) și să se asocieze în această postură cu imaginea sau imaginile obiectului suport, după cum oricare dintre ipostazele de sub b) poate face același lucru cu a)” (Coteanu 1973 : 36). Titu Maiorescu, remarcînd schimbarea sensului cuvîntelor în funcție de contextul lingvistic, spune același lucru, dar mai simplu : „... ceea ce se

¹³ În expresii ca : „nu ai inimă, nu ai suflet”. Este sugerată aici și posibilitatea deschisă etimologiei „poetice” (G. Tohăneanu 1969 : 176) prin procesul „reconcretizării” locuțiunilor expresiilor gramaticalizate, de regresie a elementelor componente către sensul lor propriu inițial.

întimplă cu noțiunile comparate întreolaltă se poate întimpla cu una și aceeași noțiune, adecă cu unul și același cuvînt în deosebitele sale întrebuințări. Se poate întimpla ca prin suma de însușiri a căror gîndire se deșteaptă în mintea omului cînd aude un cuvînt să fie mai ales una care, în cutare legătură cu alte cuvinte să ne pară cea mai importantă . . . D. e., cînd zicem noi, românii : *fuge mîncînd pămîntul*, din mîncînd nu ne gîndim la toate însușirile sensibile, care, altfel, se deșteaptă în mintea noastră cînd îl auzim, nu ne gîndim la punerea obiectului pe limbă, la mestecarea lui cu dinții etc., ci numai la unul din efectele sensibile ale mîncării, adecă la micșorarea succesivă a obiectului consumat și ne închipuim că în același mod vizibil se micșorează distanța de pe linia pămîntului ce o parcurge cineva fugind. Aceasta este doar o nouă abstracțiune chiar în sfera noțiunii a *mînca*" (I, 95).

Un alt mod de a trezi prin cuvinte „imagini sensibile în fantezia auditorului”, în afara expresiilor idiomatice, este, după Titu Maiorescu, antrenarea cuvintelor în contexte artistice de tip epitetic, comparativ, metaforic etc. (vezi *O cercetare critică a poeziei române de la 1867*). Dar cu aceasta intrăm în problemele de stilistică și poetică, a căror bază științifică merită parcursă în termenii maiorescieni.

4. Și în acest domeniu de cercetare, Titu Maiorescu pornește tot de la W. von Humboldt, care considera că limba este o formă a spiritului și deci nu e numai un mijloc de expresie, ci și unul de gîndire, deoarece *cuvîntul* (element al vorbirii) este, cum s-a văzut, încorporarea sensibilă a unei noțiuni, a unui concept. Lingvistul german e citat în continuare pentru sesizarea abstractizării continue la care asistăm sau, după cum se exprimă Titu Maiorescu, „cuprinsul lor [al cuvintelor], în procesul psihologic al formării noțiunilor, a devenit atît de eteric, încît nu mai posedă decît o slabă amintire de sensibilitate” (I, 14); soluția este oferită de autor, după cum urmează : „Poetul [pentru a realiza condiția materială a poeziei] e chemat a deștepta, prin cuvintele ce le întrebuințează, aceleași imagini sensibile în conștiința auditoriului ce trebuie să le aibă el în fantezia sa” (I, 13) și aceasta se poate realiza pe calea sintagmelor figurate¹⁴, semne poetice cu funcție motivatoare, cum ar spune structuraliștii praghezi. Aceeași aserțiune maioresciană aduce aminte de afirmația lui R. Jakobson că, în literatură, nu avem de a face cu recunoașterea obiectului, ci cu faptul că el se impune sensibil cunoașterii noastre prin diverse mijloace ce le are la îndemînă creatorul, de la selecția lexicală la construirea sintagmelor figurate.

Și pentru că sîntem la condiția poeziei, nu putem trece peste o intuire a pragmaticii literaturii din partea lui Titu Maiorescu atunci cînd fixează „condițiunea ideală” a poeziei. Aceasta trebuie să fie dată de „*sentimentul sau pasiunea* exprimate prin poezie și niciodată de o cugtare exclusiv intelectuală sau care ține de tărîmul științific” (I, 32). Dacă

¹⁴ „Rezultatul însă pentru artă este că poetul nu mai poate întrebuința toate cuvintele limbii simple, așa cum sînt admise astăzi pentru însemnarea obiectelor gîndirii lui, ci trebuie sau să le ilustreze cu epitețe mai sensibile, sau să le învieze prin personificări, sau să le materializeze prin comparațiuni, în orice caz însă să aleagă dintre toate cuvintele ce exprimă aproape același lucru pe acelea care cuprind cea mai mare doză de sensibilitate potrivită cu închipuirea fanteziei sale” (I, 14).

totuși o idee științifică stă la baza unei creații artistice și cum opera de artă funcționează în context sociocultural în perpetuă schimbare, se ajunge la următorul impas : pierderea funcției pentru care a fost creată opera, prin pierderea interesului pentru ideea științifică : „ceea ce [...] este interesant astăzi, nu a fost interesant ieri și nu mai interesează mine, și o poezie însuflețită numai de asemenea obiecte ar pierde din an în an din atracțiunea ei” (I, 33).

4.1. Dacă *limba* este concepută de Titu Maiorescu ca un sistem abstract, ca o entitate (vezi *supra*, p. 7), *limbajul* este o activitate a spiritului de a transforma sunetul articulat în expresia gândirii, în el existând ceva constant și uniform, care, prezentat complet, sistematic, ca ansamblu logic înfăptuit, este forma limbii (Todoran 1977 : 52). La rindul său, *limbajul poetic* trebuie să-și găsească un reper cu aceleași calități cu ale limbii comune, Titu Maiorescu identificându-l în *limba literară*, de asemenea o entitate ideală, ce se fenomenalizează prin elementele ei funcționale. O astfel de fenomenalizare este limbajul poetic. Deci limba literară funcționează ca o normă pentru limbajul poetic și se îmbogățește de pe urma acestuia, întocmai cum structura limbii se hrănește din vorbirea ei zilnică. Prin urmare limba literară, exponentă a altei entități care este limba comună, se varsă în expresia individuală a diversilor creatori și reprezintă, după W. von Humboldt, „forța vie a limbii”, „forma sa internă”, adică reflectă specificul național. Prin faptul că Titu Maiorescu face din studiul modului particular de expresie (stilul) un element definitoriu al criticii literare, se realizează filiația cu tradiția retoricii antice, în speță Aristotel, filtrată de concepția humboldtiană. Totodată, apropiind obiectul criticii literare de al lingvisticii, Titu Maiorescu poate fi considerat întemeietorul poezicii românești, teoria sa definind poeticitatea limbajului prin structura lingvistică a lui. Deci ceea ce numise Humboldt „spiritul limbii”, Titu Maiorescu îi spune „limba vie și naturală” a poporului, ca aspect fundamental al limbajului poetic, idee pe care o teoretizează Herder și o va aplica W. von Humboldt.

4.2. Al doilea element al limbii poetice ar fi *spiritul național*. De aici atitudinea plină de intransigență a lui Titu Maiorescu față de atentatul la acest spirit, criticat în *Limba jurnalelor din Austria și Neologismele*, atentat care i se pare o gravă eroare nu numai lingvistică ci și politică, prin renunțarea la unitatea de expresie care duce inevitabil la destrămarea unității de gândire. De altfel, în toate articolele de cultivare a limbii (ne referim la *Bașca de cuvinte* la „*Revista contemporană*”, *Oratori, retori și limbaji* etc.), Titu Maiorescu se exprimă pentru unitatea formei cu ideea, a limbii cu gândirea.

4.3. Dar nu numai stilul individual, ca deviere de la o normă aleasă convențional, e în atenția criticului, ci el consideră că, prin contribuția scriitorilor la sporirea expresivității limbii literare, se creează premisele unui limbaj funcțional (Todoran 1977 : 88). Din intuirea calităților stilului literar-artistice și, implicit, ale limbajului poetic, Titu Maiorescu nu-și dezaminte aristotelismul finiar, pe care construiește teoria sa poetică.

5. Încercînd o încheiere la această incursiune în opera lingvistică și, în parte, de critică literară a lui Titu Maiorescu, cu ochii lingvistului de astăzi, nu putem să nu subliniem caracterul de sistem al gândirii sale

teoretice, actualizat în toate contribuțiile sale, sistem filozofico-lingvistic format din sinteza concepțiilor evoluționiste cu spiritul raționalist (Max Müller, W. von Humboldt, A. Schleicher).

Mai întâi s-a observat că aria problematicii este destul de vastă pentru a fi exploatată atât în aricolele de specialitate, cât și în cele de acută necesitate critică, culturală sau literară.

Apoi, Titu Maiorescu avea conștiința valorii reale a deciziilor sale (ne referim, mai ales, la reformele ortografice, la problemele de cultivare a limbii și de îmbogățire a ei), datorată în mare măsură noutății și raționalismului opiniilor sale, care, descinzând din comparatismul istoric german, atent studiat, veneau în întâmpinarea logicianului Titu Maiorescu.

Apoi, ceea ce ne surprinde la Maiorescu este ancorarea într-o realitate strict determinată de cultura română a acelui timp : „Limba și naționalitatea sint, în special pentru români, cuvinte aproape identice” (apud Todoran 1977 : 46). De aici credem că rezultă și succesele sale în domeniul reformelor ortografice, deși ezitase în 1880 între fonetism și etimologismul românesc, la care renunță în 1904, sau în privința neologismelor și a cuvintelor slave, pentru a da doar aceste exemple.

Dar ceea ce face din Titu Maiorescu o figură exemplară, dar nu singura în istoria lingvisticii românești, sint intuițiile sale de lingvistică modernă privitoare la o problematică pe cât de cuprinzătoare pe atât de temeinic abordată : de la principiul fonematic în scriere, formarea sensului și a sensurilor conotative, probleme de poetică și de etimologie poetică, de stilistică și de stilistică funcțională, de limbă literară pînă la pragmatica literaturii, în fond, tot atâtea probleme adevărate despre limbă și funcționarea ei.

BIBLIOGRAFIE

- Andriescu, Al., 1965, *Precizări în legătură cu preocupările lingvistice ale lui Maiorescu*, în „Iașul literar”, nr. 9.
- Barthes, Roland, 1964, *Éléments de sémiologie*, în „Communication”, nr. 4, p. 92—134.
- Borcilă, Mircea, 1987, *Probleme actuale ale analizei discursului*, în CL, XXXII, nr. 1, p. 63—70.
- Brăncuș, Grigore, 1965, *Titu Maiorescu și problemele limbii*, în LR, VIII, nr. 5, p. 483—493.
- Caracostea, D., 1942, *Expresivitatea limbii române*, Biblioteca enciclopedică, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă.
- Carnap, Rudolf, 1972, *Semnificație și necesitate*, Cluj, Editura Dacia.
- Coteanu, Ion, 1973, *Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj*, București, Editura Academiei R.S.R.
- Levinson, Stephen, 1984, *Pragmatics*, Cambridge, London, New York, Sydney, Cambridge, Univ. Press.
- Macrea, Dimitrie, 1965, *Titu Maiorescu și problemele limbii române*, în idem, *Studii de istorie a limbii și a lingvisticii române*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Manolescu, N., 1970, *Contradicția lui Maiorescu*, București, Cartea Românească.
- Mihăilă, Rodica, 1979, *Le discours persuasif*, în RRL, XXIV, CLTA, XVI, nr. 1, p. 51—56.
- Noica, Constantin, 1986, *Scrisori despre logica lui Hermes*, București, Cartea Românească.
- Petöfi J. S., 1975, *Sémantique — pragmatique — théorie du texte*, în *Vers une théorie partielle du texte*, Hamburg, Helmut Buske Verlag, p. 81—111.
- Rovența-Frumușani, D., 1984, *Argumentation, néo-rhétorique et théorie d'action*, în RRL, XXIX, nr. 3, p. 247—256.
- Rusu, Liviu, 1966, *Titu Maiorescu*, în RITI, XV, nr. 5, p. 417—424.
- Rusu, Liviu, 1979, *Scrieri despre Titu Maiorescu*, București, Cartea Românească.
- Schaff, Adam, 1966, *Introducere în semantică*, București, Editura Științifică.

- Şuteu, Flora, 1976, *Influenţa ortografiei asupra pronunţării literare româneşti*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R.
- Todoran, Eugen, 1977, *Maioreescu*, Bucureşti, Editura Eminescu.
- Tohăneanu, G., 1969, *Stilul artistic al lui Ion Creangă*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
- Vianu, Tudor, 1965, *Studii de literatură română*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

TITU MAIORESCU AND SOME CONCEPTS OF CONTEMPORARY LINGUISTICS

(Abstract)

The article points out the updateness of Titu Maiorescu's linguistic ideas. Being a good connoisseur of the German comparatist-historical school, especially of W. von Humboldt, who, later on, was a source of inspiration to the twentieth century structuralism, Titu Maiorescu, long before him, deals with problems of strict specialty such as : orthography on phonemic bases, the phoneme, the forming of meaning within words (the concepts of intension and extension), or touches, authoritatively, upon problems of semiotics (the semiotics of the connotators, the linguistic sign, the pragmatics of literature, etc.), of poetics and functional stylistics.

Februarie 1990

*Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Litere
str. Horea, 31*

POSTERITATEA *DICȚIONARULUI* LUI TEODOR CORBEA

MIHAI GHERMAN

Fată de lucrările lexicografice anterioare sau contemporane lui, *Dicționarul latin-român* al lui Teodor Corbea aduce o serie de înnoiri pe mai multe planuri¹. Cea mai amplă lucrare lexicografică a literaturii noastre vechi, avînd peste 37 000 de cuvinte-titlu latine și peste 200 000 de cuvinte-text românești, apelînd la cuvinte din toate graiurile românești dar și la multe neologisme, *Dicționarul* lui Teodor Corbea poate fi considerat ca fiind una din cele mai înalte realizări cărțurărești ale culturii din epoca lui Constantin Brâncoveanu, dar, în același timp, și cel mai mare inventar al limbii române de la sfîrșitul secolului al XVII-lea.

Realizat între 1691 și 1702, mai sigur în prima parte a intervalului, *Dicționarul* lui Corbea a avut o circulație pe care puține scrieri ale culturii noastre vechi — și puține din cele laice — au cunoscut-o, avînd în însuși actul elaborării sale conexiunea unor mari personalități ale culturii noastre din acel timp. După cum mărturisește însuși Teodor Corbea, „siceritariul” lui Constantin Brâncoveanu „la tîlmăcirea acestui lîxicon ostentîtu-s-au din plata părintelui Mitrofan, episcopul de Buzău, Teodor Corbea, sin iermonah Ioasaf din Brașov”². Mitrofan era cunoscut în epocă prin activitatea sa anterioară de colaborator al mitropolitului Dosoftei — în calitate de episcop de Huși — și, după trecerea sa în Țara Românească, s-a ilustrat prin activitatea sa prodigioasă în domeniul tipografic, fiind, printre altele, diortositor al *Bibliei* de la 1688, tipograf al altor cărți și înființînd în Buzău o nouă tipografie cu o activitate remarcabilă.

Care vor fi fost intențiile cărțurarului episcop în legătură cu elaborarea acestui dicționar, în ce măsură aceasta se raporta la principală activitate culturală a sa, tiparul, e greu de răspuns acum. În orice caz, munca lui Teodor Corbea nu poate fi străină de aceasta.

De la Mitrofan, dicționarul a trecut în posesia lui Damaschin; e vorba de un alt vestit cărțurar și tipograf al epocii, Damaschin Dascălul, episcop al Buzăului între 1702 și 1708, și al Rîmnicului, între 1708 și 1726. Din 1713, manuscrisul dicționarului a trecut în biblioteca lui Radu Cantacuzino: „Acest lîxicon iaste a Radului Cantacuzino vel comis, dăruit de către preaosvințitul părinte Damaschin, episcop de Rîmnic, 7 mai 7221” (1713)³. Trebuie observat că, pînă acum, s-a crezut că este vorba despre fiul lui Ștefan Cantacuzino, căruia Damaschin îi fusese dascăl,

¹ Teodor Corbea, *Dicționar latin-român*, Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române ms. rom. 43.

² *Ibidem*, f. 274.

³ *Ibidem*, f. 1.

refugiat după moartea tatălui său în Apus. Acesta nu a fost niciodată comis.

După moartea lui Răducanu Cantacuzino (1715), soarta manuscrisului ne este necunoscută pentru o bună bucată de timp. O însemnare ștearsă de pe prima filă a manuscrisului, „Inscriptus [...] D. Aaron [...] episcopus Balasf[alvensis], 1763”⁴, ne arată că, la această dată, manuscrisul era deja în posesia bibliotecii mănăstirii „Sfinta Treime” din Blaj; nu putem preciza dacă dicționarul era de curând achiziționat sau se găsea de mai mult timp acolo. Cert este, însă, că prezența lui a fost remarcată de cărturarii epocii, din moment ce Peter Bod se referă la el în prefața ediției din 1767 a *Dicționarului* lui Francisc Páriz Pápai, menționind faptul că a fost cumpărat cu suma, fabuloasă pe vremea aceea, de trei sute de florini renani: „translatu est utilis hic libro a viro polygloto in linguam Valachicam forte in usum principis Valachiae, Cujus exemplar unicum in rationem Monasterii S.S. Trinitatis Basilatarum Balasfalvorum, non pridem, ter centum florenis Rhenannibus est coeruntur”⁵. Cumpărarea dicționarului a însemnat un remarcabil sacrificiu material din partea episcopului; aceasta nu putea fi făcută decât cu o motivație foarte acută a utilității sale. Că episcopul Petru Pavel Aaron considera redactarea dicționarului latin-român ca fiind unul din punctele cele mai importante ale programului său cultural și școlar ne dovedește și corespondența sa cu Grigore Maior în legătură cu realizarea unei asemenea lucrări lexicografice⁶.

Prezent cu siguranță la Blaj din 1763, manuscrisul *Dicționarului* lui Teodor Corbea a putut fi folosit din plin în redactarea altor lucrări lexicografice care s-au realizat aici.

La 1767, Peter Bod considera că manuscrisul lui Corbea este unicat și nu avem nici un motiv să credem că lucrurile nu stăteau astfel. O copie ulterioară, incompletă, nelegată și care nu păstrează vreo urmă de lectură, s-a păstrat în Biblioteca Brukenthal din Sibiu⁷. Copierea s-a făcut în cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, poate chiar la cererea lui Samuel von Brukenthal; ea nu a fost făcută din nevoia folosirii curente a dicționarului, ci, foarte probabil, din interes cultural sau bibliofil.

Dicționarul latin-român al lui Teodor Corbea se afla la Blaj în momentul în care aici se realizau cele mai importante lucrări lexicografice ale Școlii Ardelene. De aceea, cercetătorul modern este obligat să examineze posibilitatea ca el să fi fost folosit de acestea; prin faptul că el însuși a fost insuficient cercetat pînă acuma, *Dicționarul* lui Teodor Corbea nu a fost luat în considerare nici măcar ca ipoteză de lucru în examinarea surselor lexicografiei iluminismului românesc din Transilvania.

⁴ *Ibidem*, f. 1. Nu am găsit nici o mențiune despre prezența dicționarului lui Corbea în primul inventar al Bibliotecii din Blaj, ceea ce ne îndreptățește să credem că achiziționarea lui s-a făcut în timpul episcopatului lui Petru Pavel Aaron, după anul 1750.

⁵ Francisc Páriz Pápai, *Dictionarium Latino-Hungaricum*, Sibiu, 1767, f. [VI].

⁶ Elena Pervain, *Un proiect de dicționar din 1759*, în StUBB, Series Philologia, X, 1963, fasc. 1, p. 128–130; M. Gherman, *Despre dicționarul și gramatica lui Grigore Maior*, în Cl., XXXIV, 1989, nr. 1, p. 4–5.

⁷ Despre copia de la Sibiu a dicționarului lui Corbea, vezi Geza Blédy, *Un dicționar latin-român din secolul al XVIII-lea printre manuscrisele Bibliotecii Brukenthal*, în SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 573–579.

1. Într-o lucrare anterioară am stabilit că între *Dicționarul latin-român* al lui Grigore Maior, cunoscut și sub numele de *Lexicon Compendiarum*, și *Dicționarul* lui Corbea ar putea să existe o legătură, Grigore Maior și colaboratorul său, Silvestru Caliani, folosind în faza definitivării lucrării lor *Dicționarul* lui Corbea ⁸.

2. Fragmentele de dicționar latin-român rămase de la Samuil Micu datează din jurul anului 1784 ⁹, anticipând definitivarea dicționarului său român-latin-maghiar. Ele ne dovedesc fără dubiu că Samuil Micu a consultat masiv dicționarul lui Corbea :

Samuil Micu

illibatus, -a, -um curat, întreg,
nestricat, fără prihană
illiberalis, -e 1. om fără de omenie ;
2. scump, -ă, nedarnic
illiberalitas, f. 1. neomenie ; 2. ne-
dărnicie ; 3. scumpenie
illiberaliter, adv. cu neomenie

illic, adv. acolo
illicitiosus, -a, -um fără de slo-
bozenie
illicet, adv. îndată
illicibilis, -e lucru neslobod
illicio, -is, -xi, *illectum* amăgescu,
cu înșelăciune prinzu pre cineva,
il fac să facă ceva
illicite, adv. fără de slobozenie
illicitus, -a, -um, neslobod, -ă,
oprit, -ă
illicium, n. 2. amăgitură dulce,
momeală, adămnătură
illico, adv. îndată, numai decît
illico, -is, -si, -sum lovesc, strivesc

illigo, -as, -are, -avi, -atum 1. leg ;
2. îndetoresc ; 3. mă prinz ; 4.
supui, string.

illinis, -e fără de tină, neîntinat,
curat
illusor, 3.m., batjocuritoriu

Teodor Corbea

illibatus, -a, -um curat, -ă, întreg
-ă, nestricat, -ă
illiberalis, -e scump, -ă, fără ome-
nie, neom
illiberalitas, g. f. scumpenia omu-
lui, neomenie
illiberaliter scumpește, neome-
nește
illic acolo
illicitiosus, -a, -um fără de slo-
bozenie
illicet, adv. îndată

illicio, -is, -ire îndulcescu la
mine, amăgescu

illicite fără slobozenie, opriște
illicitus, -a, -um neslobod, -ă,
oprit, -ă
illicium, g. n. îndulcitură, amă-
gitură
illico, adv. îndată, aciaș, curînd
illico, is, -isi, -ere lovăsc într-îns,
lovăscu spre dîns
illigo, -as leg înlăuntru

illinis, -e fără de tină, neîntinat,
-ă, curat, fără de gunoaie
illusor, g.m. batjocuritoriu

Aceste paralelisme, care pot fi ilustrate cu multe alte exemple, par a proba concludent că dicționarul lui Corbea a fost principala sursă în realizarea primei faze a lucrării lexicografice a lui Samuil Micu.

Deși redactarea *Dicționarului român-latin-maghiar* al lui Samuil Micu nu a însemnat o simplă inversare a dicționarului său latin-român,

⁸ M. Gherman, *op. cit.*, p. 7—8.

⁹ Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române, ms. rom. 504, f. 4 — 5.

recunoaştem totuşi şi aici ecouri considerabile din dicţionarul lui Teodor Corbea :

Samuil Micu

Teodor Corbea

hodaie (maier) *vila* [!]
moţochină *astragalus, bulbos*

villa, g.f. maier, odaie
astragalus, g. m. gleznă, moţochină
bulbos, g. n. moţochină, par care
are rădăcină rătundă
hydrodes țeavă de lemn, mustă-
reață, vrece

mustăreață *hydrodes*

Şi aceste paralelisme, care pot fi ilustrate cu multe alte exemple, probează concludent, credem, că dicţionarul lui Teodor Corbea a fost sursa cea mai importantă a lucrării lui Samuil Micu ¹⁰. Nu înseamnă, însă, că afirmaţia de mai sus trebuie absolutizată; multe alte situaţii probează partea originală a lucrării lui Samuil Micu, care a efectuat o muncă creatoare şi nicidecum una mecanică.

Prin intermediul *Dicţionarului* lui Samuil Micu, multe cuvinte au pătruns în *Lexiconul de la Buda*.

3. Mai puţin probabilă este relaţia dintre dicţionarul lui Corbea şi cel al lui Ştefan Crişan (Körössi) ¹¹. Lucrarea lui Crişan se individualizează prin faptul că este una din cele mai originale scrieri lexicografice ale Şcolii Ardelene, autorul ei fiind un vajnic promotor al latinismului (în primul rând sub aspect ortografic) şi al purismului lingvistic, efectuînd, deci, o interpretare cit se poate de personală a materialului lingvistic românesc. Putem recunoaşte, totuşi, unele apropieri între cele două dicţionare

Şt. Crişan

T. Corbea

cercător, -ță *indagator, -trix*

indagator, g.m. iscoditori, cercători, căutători

cercu, -are *quarere, investigare*

investigo, -are cercu, cautu
quaero, -as, -are cercu, cautu, în-
trebu

cerere *postulatio, flagitatio*

postulatio, g.f. cerere, pohtire
flagitatio, g.f. cerere

cernu *cernere, crivere, crisellare, pollinciare*

cerno, -as văzu, alegu, cernu
cribro, -as ciuruiescu
crisello, -as, -are cernu
pollincio, -as cernu

¹⁰ N. Drăganu, *Mihail Halici*, în DR, IV, 1927, p. 110; Ladislau Gáldi, *Samuelis Klein, Dictionarium Valachico-Latinum*, Budapest, 1944, p. 79.

¹¹ Despre dicţionarul lui Ştefan Crişan Körössi, vezi: Coriolan Suciu, *Un filolog puţin cunoscut: Ştefan Körössi-Crişan*, în „România literară”, I, 1930, nr. 2, p. 45—51; Geza Blédy, *Izvoarele dicţionarului român-latin-maghiar al lui Ştefan Crişan Körössi*, în AUI, VI, 1960, nr. 2, p. 79—100; idem, *Viaţa şi activitatea filologică a lui Ştefan Crişan Körössi*, în StUBB, Series Philologia, II, 1960, p. 69—76.

crișmă caupona, taberna, oenopolium *caupona*, g. f. precupeață sau cîrcimă
oenopolium, g. n. cîrcimă sau casă de vin
taberna, g. f. casă, sălaș, lăcaș, cîrcimă

Astfel de apropieri sînt contrabalansate de alte situații, la fel de numeroase, în care Ștefan Crișan traduce diferit față de Corbea. De altfel, urmărind biografia lui Crișan, putem înțelege că dicționarul său a fost elaborat — cel puțin în prima sa fază — departe de Blaj, deci cu puține șanse directe de a consulta lucrarea lui Corbea. Doar în momentul în care Crișan a început să lucreze în administrația comitatului Alba Inferior a putut să-și derinitiveze propria lucrare, apelînd probabil și la dicționarul lui Corbea.

4. Mai complexă este relația dintre *Dicționarul latin-român* al lui Corbea și *Dicționarul românesc, latinesc și unguresc* (Cluj, 1822—1823), cunoscut și sub numele de *Dicționarul lui Bobb*, după numele patronului său :

Ioan Bobb

Teodor Corbea

agrippa, care să naște cu picioarele înainte

Agrippa anevoie născut ; item : nume a mai multor oameni mari

Agrippa, nume a mai multor oameni mari

albu oului *albumen*

albumen, g. n. albeață de ou
alexandrinus, -a, -um alexandrian, -neancă

alexandrinean *alexandrinus*, -a, -um

amazonicus, -a, -um amazoneancă -nean

anos, -să *annarius*, -a, -um

annarius, -a, -um anos, -să

unsoare *unguentum*, *unctura*

unguentum unsoare

unsoare care netezește trupul și-l întinde și-l imănă *tetamothra*

unctura unsoare

tetamothra netezitoare de trup, unsoare gonitoare de zbîrcituri, de încrețituri

unsoare de care cade părul *psilotrum*

psilotrum unsoare de păr pleșuvitoare

unsoare din frunza lemnului făcută *foliatum*

foliatum unsoare făcută din frunze de copaci

unsoare din frunzele spichinardului făcută *petalium*

petalium unsoare scumpă făcută din frunzele spichinardului

unsoare din ghindă *dischodion*

dischodion unsoare făcută din ghindă

unsoare de pește *garrum*

garrum untură de pește

unsoare de safran *crococ magna*

crococ magna unsoare de sofran

unsoare făcută din grecum *talinus*

talinus unsoare făcută din finum grecum

unsoarea luptătorilor *coroma*

coroma unsoare cu care se ungea luptătorii, bintuicioasă, hărțuicioasă

unsoare topită *eliquamen*

eliquamen zăcă, unsoare topită.

Multe din cuvintele-titlu latine ale dicționarului lui Teodor Corbea, dar și traduceri lor sînt preluate integral de *Dicționarul lui Bobb* :

Teodor Corbea

Ioan Bobb

cyllindrum, g.n. piatră sau lemn lung rotund prăvălitor cu care netezesc locurile colțuroase
cygnus, g.m. lebădă sau pasăre albă
cyclop, -pis uriaș cu un ochi
hydraulus, g.m. organe de apă.

cilindru, lemn sau piatră rotundă cu care netezesc pămîntul,
cyllindrum

cign, lebădă, pasăre albă, *cygnus*
 ciclop, uriaș cu un ochi, *cyclops*
 hydraulus, organe de apă, *hydraulus*

idus, g.m.pl. zile împărțitoare

idus, zile împărțitoare, *idus*, *idum*

nego, -as tăgăduiesc

neg, tăgăduiesc, *nego*

olympia, -orum, g.f. un loc în ținutul Achaiei în care în tot al cincilea an căzut în care tot feliuri de jocuri și de băradăoaze s-au făcut

Olimpia, un loc în Achaia unde în al cincilea an se face adunare și jocuri, *Olympia*, -orum

paralysis, g.f. lovirea gutei sau soldimei

paralysis, lovire de gută, *paralysis*

quadriga, g.f. car cu patru cai

quadriga, car cu patru cai, *quadriga*

Exemplele, al căror număr poate fi considerabil mărit, dovedesc elocvent că *Dicționarul latin-român* al lui Teodor Corbea a oferit principala sursă de material lexical pentru redactarea *Dicționarului lui Bobb*.

În momentul redactării *Dicționarului lui Bobb*, Blajul era părăsit de cea mai mare parte din marii cărturari ai Școlii Ardelene și de toți cei care au avut preocupări lingvistice. „Echipa” de colaboratori — despre care nu știm, de altfel, absolut nimic — pe care a putut conta Ioan Bobb în aceste momente nu putea fi capabilă să redacteze o lucrare de asemenea proporții. Faptul că nu s-a păstrat nici un manuscris sau document care să ne dea detalii despre elaborarea unei lucrări de asemenea amploare — în totală opoziție cu bogata documentație pe care o avem la dispoziție despre elaborarea *Lexiconului de la Buda* —, este cu atît mai curios. Putem bănuși că *Dicționarul lui Bobb* a fost făcut în mare pripă prin inversarea dicționarului lui Corbea și, poate, prin consultarea și a altor lucrări lexicografice mai mult pentru verificarea formelor latinești pe care le propune textul lui Corbea.

Această precipitare poate și trebuie să fie pusă în legătură cu redactarea *Lexiconului de la Buda*, patronat de episcopul Samuil Vulcan, lucrare care se apropia de finalizare : Pentru acea epocă editarea unui mare dic-

ționar al limbii române — primul de acest fel — ar fi însemnat o remarcabilă creștere a prestigiului autorului, promotorului sau mecenatului său, lucru pe care Ioan Bobb l-ar fi simțit ca o amenințare a propriei sale autorități. Deși tipografia din Blaj funcționa în acel moment și avea tot materialul tipografic necesar tipăririi *Dicționarului*, Ioan Bobb a preferat să-l imprime la Cluj, avînd și un privilegiu de difuzare pentru principatul Transilvaniei din partea guvernului provincial. Observînd că sîntem în fața singurei cărți românești pentru care se solicită acest privilegiu, putem deduce că episcopul blăjean încerca să circumscrie cit mai mult posibil impactul pe care îl va avea *Lexiconul de la Buda*, anticipîndu-l prin propriul dicționar, dar, mai mult, încercînd să dea lucrării proprii un caracter suplimentar de autoritate. Și, în mare măsură, planul lui Bobb a și reușit. Avînd o activitate meritorie pe plan cultural, politic și în cel al organizării bisericești, episcopul Bobb a răspuns cu promptitudine oricărei primejdii de știrbire a prestigiului și autorității sale.

Dicționarul latin-român al lui Teodor Corbea este o lucrare remarcabilă prin calitățile ei în contextul literaturii noastre vechi; el ne apare la fel de interesant și în ceea ce privește posteritatea sa: avînd șansa să fie păstrat în Biblioteca din Blaj, el a fost cunoscut și folosit din plin de cărturarilor noștri ilumiști, marcînd puternic unele din cele mai importante lucrări lexicografice ale Școlii Ardelene. Aparent paradoxal, deși puțin cunoscut cercetării moderne, el a marcat prin posteritatea sa, în primul rînd prin *Dicționarul* lui Samuil Micu Clain și *Dicționarul* lui Ioan Bobb, dezvoltarea întregii lexicografii românești.

LA POSTÉRITÉ DU *DICTIONNAIRE* DE TEODOR CORBEA

(*Résumé*)

Conservé depuis 1763 dans la Bibliothèque de Blaj, le *Dictionnaire latin-roumain* de Teodor Corbea a influencé la lexicographie à l'époque des Lumières des Roumains de Transylvanie. L'étude examine les relations avec le dictionnaire de Samuil Micu Clain, avec le dictionnaire de Ioan Bobb et avec celui de Ștefan Crișan, argumentant pour la supériorité de l'œuvre de Corbea, qui a marqué décisivement le développement de la lexicographie roumaine.

Aprilie 1990

*Biblioteca Filialei Cluj a Academiei
Române
Cluj-Napoca, str. M. Kogălniceanu, 12*

ELEMENTE DE PRAGMATICĂ A LIMBAJULUI ABUZIV
ÎN LIMBA ENGLEZĂ

MIHAI M. ZDRENGHEA

1.0. Limbajul abuziv există, probabil, din momentul în care a început să existe limbajul, iar invectivele puternice și pline de spirit au fost și sînt o trăsătură a literaturii engleze, condimentînd viața politică, culturală, academică, dar și pe cea de zi cu zi. Ușurința în a minui limbajul abuziv conferă o forță nebănuită¹. În zilele noastre există grupuri sociale care găsesc atîta plăcere în imprecategoriile tăioase, încît s-au întocmit dicționare de insulte publicate de presa populară. Unii autori arată că statutul în unele subculturi juvenile americane este în parte determinat de forme de insultă ritualizată². Uneori tinerii ce doresc să-și mențină și întărească imaginea de **dur** folosesc limbajul abuziv într-o măsură foarte mare.

În ciuda evidentei popularității și a rolului pe care-l joacă în viața socială, lingviștii au ignorat invectivele. Limbajul politicos a primit mult mai multă atenție, deși între cele două limbaje (politicose și abuzive) ca strategii sociale de comunicare există o strînsă relație. Robin Lakoff³ arată că impolitețea este pur și simplu *absența* politeteții, o formă de vorbire obișnuită impusă asupra unor persoane cînd sfaturi sau dorințe rezonabile exprimate de vorbitor sînt ignorate de adresant (ex. *For the last time, take that gum out of your mouth*).

Există o mare varietate de insulte și tipuri de abuzuri lingvistice, dar este posibil ca acestea să fie studiate dintr-un punct de vedere unitar. Orice încercare de a studia limbajul abuziv trebuie să țină seama și de diversitatea culturală și socială a insultei⁴. Fiecare cultură (la fe

¹ Alexander Pope (1688—1744) era încîntat de deferența pe care i-o asigura limba sa ascuțită: *Yes, I am proud; I must be proud to see/ Men not afraid of God, afraid of me* (A. Pope, *On Paradise Lost*).

² Vezi W. Labov, *Rules for Ritual Insults*, în „Sudnow”, 1972, p. 120—169, și J. Dollard, *Dialectic of Insult*, în „American Image”, 1939, p. 17—83.

³ Cf. Robin Lakoff, *The Logic of Politeness: or Minding Your P's and Q's*, în *Proceeding of the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*, Chicago, University of Chicago Press, 1973, p. 292—305.

⁴ R. Greaves (*The Future of Swearing and Improper Language*, Kegan Paul Trench, Trubner & Co. Ltd., London, 1936) citează exemple de insulte diversificate istoric în cadrul unei culturi. A numi pe cineva *pox-ridden* în Anglia Tudorilor nu era o insultă, ci o laudă la adresa virilității și bărbăției lui. Acest lucru s-a întîmplat în parte datorită faptului că printre primii care au suferit de această boală a fost Henric VIII, dar atunci cînd consecințele tragice ale bolii au devenit evidente, *pox-ridden* și *clap-stricken* au devenit termeni de insultă. Alte exemple de variație în funcție de clasa socială a unor cuvinte ca *bastard* și *bugger* au o explicație istorică. Nașterea unui bastard într-o familie săracă era o nenorocire, pe cînd în rîndul clasei dominante, chiar și în familia regală, bastarzii erau tolerați ca „copii naturali”. Pe de altă parte, homosexualitatea (de unde termenul de *bugger*) era tolerată în rîndurile celor de condiție mai modestă, dar nu printre cei înstăriți. De aceea acuzația de homosexualitate împotriva lui Oscar Wilde a creat o furtună socială imediată și devastatoare în cercurile aristocratice.

ca fiecare clasă socială sau perioadă istorică) își creează insultele pe baza unor realități imediate, a unor obiceiuri, credințe, precum și a istoriei societății respective⁵. Limbajul abuziv, invectivele și impolitețea, ca orice altă acțiune umană, pot fi folosite pentru a jigni în diferite grade și pot fi judecate după gradul de intenționalitate, precum și după efectul pe care-l produc asupra adresantului.

Dacă luăm în considerare diversitatea culturală, istorică și socială a insultelor, relativa lor dependență de un context specific, faptul că unele din ele implică acțiuni judecătorești (ca *defăimarea* și *calomnia*) și altele nu, faptul că unele produc indirect efectul dorit de vorbitor (ca *insinuarea* și *sugestia*), precum și faptul că multe dintre ele implică cunoștințe de cultură generală bine distincte de cunoștințele lingvistice (așa cum se întâmplă cînd un englez negru din mediul rural nu reușește să înțeleagă insulta ritualizată a negrului urban), toate acestea pledează împotriva unei interpretări uniforme a limbajului abuziv.

Cum se însușește această „abilitate”? Pentru a putea răspunde la întrebare, se pare că este necesară o înțelegere a felului în care operează insulta. Insulta, și deci și limbajul abuziv, este o activitate rațională. Principiul după care întreaga activitate umană este văzută ca rațională — cunoscut ca „principiul bunăvoinței”⁶ — a fost aplicat într-un fel deosebit de ingenios la limbajul politicos de Brown și Levinson⁷. Ei dovedesc că limbajul politicos rezultă dintr-o încercare rațională de a satisface niște necesități de interacțiune universală. Fiecare varietate de limbaj politicos — și sînt destul de multe — are o „strategie” rațională pentru a satisface o necesitate de interacțiune specifică. Deoarece necesitățile de interacțiune sînt considerate universale, și toate ființele umane sînt raționale, în toate limbajele naturale trebuie să se folosească aceleași strategii. Limbajul abuziv, ca strategie de comunicare, este — după părerea noastră — strîns legat de limbajul politicos, satisfăcînd sau (mai degrabă) blocînd încercări de interacțiune, așa încît, în cele ce urmează, prezentăm o extindere a sistemului teoretic al lui Brown și Levinson la acesta⁸.

2.0. Teoria, presupunerea raționalității, factorii sociali, strategiile ce pot fi adoptate, nevoile interacționale sînt discutate în Brown și Levinson, Lakoff, Goffman⁹, Lachenicht, Brown și Gilman¹⁰. Ele ar fi urmă-

⁵ Astfel, în Egipt este o mare insultă dacă i se spune unui bărbat: „Mă, tată a șaizeci de cîini”. Motivul poate fi găsit în istoria religiilor: hindușii pun accentul pe decența familiei în număr mare, mahomedanii pe transferul perfecțiunii bărbătești de la tată la fiu (vezi R. Greaves, *op. cit.*, p. 23).

⁶ Cf. J. Elster, *Ulysses and the Sirens: Studies in Rationality and Irrationality*, Cambridge, Cambridge University Press, 1979.

⁷ P. Brown și S. Levinson, *Universals in Language Usage: Politeness Phenomena*, in *Questions and Politeness: Strategies in Language Interaction*, editor N. Goody, Cambridge, Cambridge University Press, 1978, p. 56—324.

⁸ Exemplele folosite în această lucrare sînt luate din listele ce apar în *The Insult Dictionary: How to be abusive in five different languages*, London, Wolf Publishing, 1966; *Brewer's Dictionary of Phrase and Fable*, Century Edition revised I. J. Evans, Cassell, London, 1970; L. G. Lachenicht, *Aggravating Language: A Study of Abusive and Insulting Language*, în „Papers in Linguistics: International Journal of Human Communication”, XIII, 1980, 4, p. 607—688; precum și în Brown și Levinson, *op. cit.*; altele provin din comunicare directă sau din alte surse, menționate la locul potrivit.

⁹ E. Goffman, *Interaction Ritual*, Penguin, Harmondsworth, 1967.

¹⁰ R. Brown și A. Gilman, *The Pronouns of Power and Solidarity*, în *Language and Social Context*, editor P. Giglioli, Penguin, Harmondsworth, 1972, p. 252—282.

toarele : (1) Toate persoanele competente au două nevoi interacționale : nevoia de a fi apreciate, de a aparține cuiva și de a fi aprobate (latura pozitivă), și nevoia de a acționa libere, fără constrângeri (latura negativă). Aceste două laturi sînt în general antagonice ; (2) Un mare număr de acțiuni /activități pun în pericol aceste nevoi (indică lipsă de respect sau impun constrângeri). Aceste acțiuni sînt denumite **Acte ce amenință nevoile interacționale (Face Threatening Acts)** : (3) Aceste acte pot amenința nevoile interacționale în diferite grade. Gradul în care un astfel de act va pune în pericol interacțiunea depinde de un număr de factori sociali : diferența de statut dintre vorbitor și adresant, apropierea socială dintre aceștia, natura impunerii (sau FTA) care poate să fie întărită de constrângeri sociale, culturale, istorice ; (4) Toate persoanele sînt raționale, adică își aleg mijloacele cele mai potrivite scopului ; (5) O persoană care dorește ca interacțiunea socială să fie reușită va aprecia structura și greutatea FTA și îl va modifica, dacă este necesar, întărindu-l pentru a fi sigur de reușită ; (6) Există un mare număr de strategii prin care un astfel de act să fie modificat. Aceste strategii pot fi clasificate ca : (a) *ascunse* — strategii folosite cu persoane mai puternice sau în cazul unor sarcini foarte neplăcute. Actul este astfel modificat încît devine ambiguu și vorbitorul nu poate fi făcut direct răspunzător de ce se întîmplă/spune ; (b) *politețe negativă* : deschisă, este impersonală și respectuoasă ; (c) *politețe pozitivă* — deschisă, caldă, prietenoasă ; (d) *neutră* — un FTA nemodificat, executat ca atare ; (7) Frecvența folosirii acestor strategii depinde de factori sociali specifici.

Desigur, fiecare din aceste elemente pot fi dezvoltate considerabil. Teoreticienii sînt în general de acord că factorii sociali joacă un rol primar în alegerea strategiilor. De asemenea, există multe puncte comune față de existența celor două nevoi interacționale ¹¹.

2.1. Limbajul abuziv (dar și gesturile de acest fel) poate fi inclus în modelul lui Brown și Levinson după cum urmează ¹² : (1) Uneori vorbitorul nu dorește ca interacțiunea socială să se desfășoare nestingherită pentru ascultător. Vorbitorul va evalua riscul pe care și-l asumă insultînd ascultătorul și va alege „strategia de jignire” care va produce actul cu ponderea cea mai mare ; (2) „Strategiile de jignire” care pot fi alese — în ordinea gradului de insultă — sînt următoarele : (a) *ascunse* — insulte ambigue, insinuări, sugestii și ironii. Aceste strategii sînt în mare parte similare cu „strategiile de politețe” și sînt menite să dea posibilitatea celui ce le folosește să primească răspunsul părții vătămate cu o aură de inocență ; (b) *neutre* — FTA produse direct, precum și impunerii (*Shut the door, Don't talk*) similare cu „strategiile de politețe” ; (c) *agravare pozitivă* — menită să arate adresantului că vorbitorul nu este de acord cu el, că nu-l stimează și că nu cooperează cu el ; (d) *agravare negativă* — menită să impună asupra adresantului, să-i limiteze libertatea de acțiune, să-i atace poziția socială, precum și baza acțiunii sale sociale ; (3) „Strategiile de jignire” sînt de asemenea sensibile la factorii sociali. O persoană puternică va fi atacată probabil doar cu strategii ascunse, prie-

¹¹ Vezi R. Lakoff, I. G. Lachenicht și E. Goffman.

¹² O parte din elementele discutate mai sus sînt valabile și pentru limbajul abuziv, și deci nu vor mai fi menționate aici.

tenii cu agravare pozitivă, iar persoanele mai îndepărtate social cu agravare negativă.

2.2. Dacă scopul insultei este de a jigni, atunci mijloacele folosite trebuie să garanteze jignirea. Dacă unui dușman i se spune că nu este agreat, probabil că nu se va simți deosebit de jignit. Un atac asupra statutului său social va fi probabil mai efice. De asemenea, nu trebuie să uităm că insultele se schimbă ades între persoane nervoase, care și-au pierdut parțial sau total controlul. Este puțin probabil ca în aceste cazuri să se producă jignirea 'optimă'.

Pentru a obține efectul scontat, o persoană trebuie să evalueze strategiile ce urmează să fie folosite, să se hotărască cit risc își poate asuma și de abia apoi să aleagă strategia potrivită și — o dată cu aceasta — și mijloacele cele mai efice de a o transpune în realitate. Realizarea nu trebuie să fie în mod necesar verbală. Poate să fie realizată prin ridicarea sprincenelor, gesturi sau intonație. Ceea ce au comun toate acestea este faptul că ele interferează cu nevoile interacționale ale adresantului și satisfac scopul vorbitorului.

3.0. Diferitele strategii folosite pot fi convenționalizate (pot deveni fixe sau relativ fixe și, în consecință, foarte la îndemina oricărui vorbitor) în diferite grade. În cele mai multe limbi, semnele paralingvistice au intrat în structura limbii. Acestea includ intonația pentru a exprima lipsa de încredere sau sarcasmul. Insultele pot fi convenționalizate într-un grad foarte înalt și aceasta poate duce la monotonie (ca de ex. *bloody*), chiar și la pierderea conotației jignitoare¹³. Pe măsură ce insultele se convenționalizează, iar situația socială care le-a dat naștere se schimbă, există o continuă constrângere de a se crea noi insulte.

Unele sisteme sociale generează reguli pentru crearea de noi insulte, iar 'activitatea' de jignire devine o trăsătură sau activitate culturală. O astfel de activitate ar putea fi considerată ca strategie¹⁴. În cadrul unui anumit fel de realizare lingvistică superstrategia și diferențele de nivel de abuz se manifestă datorită organizării, ordonării și accentului în enunț. Astfel: *You with the face — get a move on* este mai jignitor decât: *Get a move on — you with the face*¹⁵.

3.1. Este evident că insultele ascunse nu sînt singurele care pot oferi protecție celui care le folosește și în plus ele nu sînt cele mai eficiente. Ele implică ambiguitate și sînt folosite cînd riscul de a fi prea explicit este prea mare. Astfel, insinuările și supozițiile implică vio-

¹³ Astfel de exemple pot fi: *blimey* (God blind me), *cad* (an inferior assistant), *villan* (low born, or villager), *gee* (probabil de la *Jesus*) etc.

¹⁴ Un fenomen studiat în amănunțime este găsit printre negrii americani. Labov (1972) arată că regulile care guvernează sonoritatea au deseori caracter poetic, incluzînd și rimă. Multe din formele mai complexe sînt exersate cu grijă înainte de a fi folosite. Cele mai bune răspunsuri sînt acelea care reformulează și dezvoltă un material folosit anterior. O regulă a acestor insulte este ca ele să fie fantastice și deci greu de crezut: *Your mother plays dice with the midnight mice*; *Ricky got shot with his own fart*. Un exemplu de schimb de insulte este următorul: A: *Your mother take a swim in the gutter* B: *Your mother live in a garbage can* sau *At least I don't live on 1122 Boogie Woogie Avenue, two garbage cans to the right*.

¹⁵ Un efort suplimentar făcut pentru a jigni semnalează dorința sinceră a vorbitorului de a insulta. Astfel: *What marvellous cardboard they seem to make nowadays!* (spus într-o prăvălie de pantofi) este mai jignitor decât: *This shoe is made of cardboard* (cf. L.G. Lachenicht, op. cit., p. 624).

larea principiului relevanței, introducând forme ca : *I washed the car again today : Have you lost the keys again ?* Cel ce spune prima propoziție sugerează critică : „Eu mi-am terminat partea mea de muncă și ar trebui să-ți faci și tu partea ta”. Este de remarcat funcția pe care o are *again* în aceste propoziții.

Linia de demarcație dintre o strategie ascunsă și una deschisă poate fi uneori greu de detectat. Astfel Brown și Levinson¹⁶ contrastează : *I don't go around boasting about my achievements* cu *At least I don't go around boasting about my achievements*. Prima propoziție implică că *cineva* se laudă cu realizările sale, dar adăugarea expresiei *at least* în cea de-a doua propoziție face ca implicația să fie aproape explicită, ceea ce duce enunțul pînă la granița unei strategii deschise.

Violări ale principiului cantității pot implica minimalizări, exagerări și tautologii. Un exemplu de minimalizare (din Brown și Levinson) poate fi : *Ann : How do you like Josephine's new haircut ? Tom : It's pretty nice* (implicînd : „Nu prea îmi place”) ¹⁷.

Metaforele — exemple de violare a principiului calității — pot atinge o ambiguitate reală : *Harry's a real fish* (implicînd că el bea, înoată, e lipicios, e rece ca un pește).

Ironia este de asemenea o violare a principiului calității. Adevărata ironie este o strategie ascunsă și trebuie să fie distinsă de sarcasm, care este (aproape) în totalitate o strategie deschisă. Ironia oferă puține indicații că enunțul este folosit ironic. Indicațiile care există includ o lipsă totală de legătură între enunț și argumentul oferit ca suport al enunțului. Un profesor spune : *Since he (the student) copied his thesis word for word without making a single mistake, he should undoubtedly get the degree. Such accuracy is quite exceptional* ¹⁸.

Supergeneralizarea, elipsa și neclaritatea sint varietăți ale strategiilor ascunse. Acest lucru este evident din următoarele exemple : *People who live in glass houses shouldn't throw stones* (supergeneralizare). *Well, if one leaves one's tea on the wobbly table. . .* (elipsă); *I'm going you-know-where* (neclaritate) (din Brown și Levinson).

4.0. Agravarea pozitivă și cea negativă sint cele mai importante varietăți de agravare. Prin agravare pozitivă vorbitorul îl informează pe adresant că nu este agreat și că nu se va coopera cu el. Ea atacă cerința de libertate de acțiune pentru a-și impune un statut. Este folosită împotriva celor care sint social și emoțional apropiați, atunci cînd se remarcă o nedreptate sau cînd vorbitorul este pus în situații ce îi dau un sentiment de frustrare. Agravarea pozitivă oferă o descărcare emoțională. Acest tip de agravare poate fi pedepsită, dar nu poate fi respinsă sau discreditată. Adresantul nu este în poziție de a lua contramăsuri eficiente : respectul trebuie cîștigat prin convingere, nu prin constrîngere. De aceea, în general răspunsul la o formă de agravare pozitivă este tot o formă de agravare pozitivă. Se manifestă prin amenințări violente (deseori fantastice și puțin credibile) exprimate prin strigăte furioase, este directă și, deci,

¹⁶ *Op. cit.*, p. 213.

¹⁷ *Ibidem*, p. 214.

¹⁸ Exemplul apare în L. G. Lachenicht (1980, p. 629) după Holdcraft. Este evident că profesorul dorește ca studentul să nu primească licența.

nu cere un auditoriu în afara adresantului. Cîştigul unei astfel de agravări este deseori minim; ea realizează mai mult o descărcare emoțională.

4.1. Agravarea pozitivă poate fi realizată în două feluri: negînd o bază comună (indicînd că nu există nimic comun între cele două persoane) sau refuzînd cooperarea (arătînd că vorbitorul nu acceptă o relație simetrică și că nu va satisface dorințele interlocutorului). Aceste două strategii pot fi realizate în diferite feluri. Astfel, negarea unei baze comune se face arătînd adresantului că vorbitorul îl displace (a). Această strategie atacă baza cognitivă a unor emoții pozitive ce trebuie împărtășite de oameni. Ea exprimă aversiunea sau emoțiile negative față de adresant sau obiecte aparținătoare adresantului: *I hate / loathe / don't like you; You are boring / revolting / despicable / loathesome.*

Antipatia față de adresant poate fi exprimată prin atac direct asupra caracteristicilor personale ale adresantului. Aceasta poate produce insulte foarte grave, ce se apropie de agravarea negativă: *He's a little man, that's his trouble. Never trust a man with short legs — brains too near their bottoms* (Noel Coward, după Lachenicht). Atacurile asupra îmbrăcăminte, coafurii sau asupra unor obiecte personale ale adresantului sînt mai puțin severe decît cele asupra trăsăturilor fizice permanente. De asemenea, atacul asupra manierelor personale poate fi foarte sever. Acest lucru se explică prin faptul că manierele fac parte din stilul de interacțiune al omului și un atac asupra lor poate influența abilitatea lui de a realiza interacțiunea: *The work of a queasy undergraduate scratching his pimples* (Virginia Woolf on James Joyce); *His manners are 99 in a 100 singularly repulsive* (S. T. Coleridge on Hazlitt).

Folosirea de imperative (sau solicitări) (b), a căror realizare l-ar pune pe adresant într-o poziție deosebit de neplăcută, arată clar că vorbitorul nu are nici un fel de afecțiune pentru adresant și că nu va coopera cu el: *Drop dead!, Get lost!, Jump in the lake!, Go hang yourself!*¹⁹. Este evident că aceste imperative insultătoare nu pot fi considerate solicitări în adevăratul sens al cuvîntului; ele servesc doar pentru a exprima antipatia vorbitorului față de adresant. Este interesant de remarcat că aceste imperative pot fi modificate în insulte mai puțin severe prin adăugarea unui număr de forme de politețe sau prin transformarea lor în solicitări indirecte: *You can drop dead!, Get lost, please!, You can go and jump in the lake! Oh, do please go hang yourself!*

Ofensînd sensibilitățile adresantului (c), se obține o agravare foarte eficientă. Înjurătura este, probabil, mijlocul cel mai obișnuit de a răni sensibilitatea cuiva. Deoarece injurătura indică lipsa totală de respect față de sensibilitatea interlocutorului, este ușor de înțeles de ce este des folosită de cei care doresc să pară duri și independenți. Totuși, astăzi doar *Goddam* și *Bloody* par să fie foarte populare. Insultele care rănesc

¹⁹ Este de remarcat că aceste imperative violează majoritatea regulilor și condițiilor ce guvernează exprimarea solicitărilor. Labov și D. Fanshel (*Therapeutic Discourse: Psychotherapy as Conversation*, New York, Academic Press, 1977, p. 81) arată că o solicitare trebuie să îndeplinească patru condiții: necesitate, abilitate, obligație (sau dorință) și drept de a cere ceva (vezi și D. Gordon și G. Lakoff, *Conversational Postulates*, in *Papers from the Seventh Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*, Chicago, 1971, p. 63—84). În cazul lui *Drop dead!* enunțul nu satisface nici una din cele patru condiții: nu este în general nici o necesitate ca cineva să moară pe loc, nu se poate ca persoana să o facă după bunul plac, n-are nici o obligație să o facă și vorbitorul n-are nici un drept să-i ceară să o facă.

sensibilitățile în mod deosebit sînt cele sexuale și excrementale : *Shit, He'll shit in his pants, Fuck, Fuck you, You cunt, Bugger you.*

O țintă frecventă pentru invective este inteligența adresantului : *Useless imbecile, Dribbleing senile fool, Idiot/moron, Mind of a child, Fat-head, Bonkers.* Atacuri asupra igienei corporale sînt de asemenea frecvente : *Smelly fool, Repulsive evil smelling fool.* Uneori însăși natura ome-nească a interlocutorului este pusă la îndoială : *You animal, Inhuman devil, Hairy ape, Ass/donkey, Pig-headed, Witch.*

O strategie strîns legată de imperativ este folosită pentru a dori cuiva rău (d) : *May the Universe light against him and the Earth open to swallow him up.* De asemenea, ne putem ușor imagina un vorbitor spunîndu-i adversarului : *I hope you fail.* Deși multe remarci sarcastice sînt incluse în strategiile ascunse, în multe cazuri semnalele paralingvistice sînt atît de evidente, încît intenția de insultă nu poate fi negată. Cînd se întîmplă acest lucru, este foarte probabil că sarcasmul intră în incidența agravării pozitive²⁰. Sarcasmul poate lua forme diferite. Varietatea 'deschisă' de sarcasm poate fi marcată de *real, regular, just, exactly.* De asemenea, deseori este folosit accentul exagerat²¹ : *John's a real genius* (după ce John a făcut mai multe lucruri stupide unul după altul), *Lovely neighbourhood, eh?* (într-o mahala).

Sarcasmul poate fi combinat cu litota (e) : *I think maybe John might be a little bit of a genius, It's not as if I warned you or anything, This isn't exactly my idea of bliss.* Sarcasmul funcționează în general prin inversarea sensului. De obicei, este inversat doar sensul cuvintelor accentuate și nu sensul întregului enunț : *It was kind of you to leave me such a large share, It was kind of you to leave me such a large share.* Prima propoziție indică intenția vorbitorului de a arăta că nu a fost politicos să i se lase o parte așa de mică, pe cînd cea de-a doua propoziție arată că vorbitorul consideră că nu a fost politicos să i se lase o parte așa mare²².

4.2. Aproximarea socială între persoane este baza pentru folosirea politetiei. În general, aceasta depinde de apartenența la un grup care împărtășește păreri, cunoștințe sau simpatii comune. A-i nega cuiva apartenența la un astfel de grup înseamnă a ataca însăși baza apropierei sociale, a sabota prietenia. Acest lucru poate fi făcut prin folosirea politetiei negative (f) care — cînd este folosită între prieteni, persoane apropiate etc. — semnalează încetarea sentimentului de prietenie, deci scoaterea adresantului din grupul de prieteni la care acesta se credea membru. Schimbarea registrului de la unul intim (ca de ex. adresare cu *tu*) la unul fals politicos (de adresare cu *d-voastră*) marchează această excludere. Apartenența la un grup poate fi de asemenea manifestată prin folosirea unor termeni speciali, argou, dialect. Refuzul de a folosi termeni specifici grupului (g), o aderență rigidă la un limbaj foarte politicos (formal) sînt un semn că

²⁰ Sarcasmul este produsul a două procese sociale importante : în primul rînd sarcasmul implică o reținere fiziologică și emoțională considerabilă din partea vorbitorului ; în al doilea rînd, această reținere este produsul unei ordini sociale care dezaprobă manifestări emoționale deschise. Deseori, însă, omul simte nevoia să-și manifeste dezaprobarea, care este, în multe cazuri, rezultatul furiei. Ironia și sarcasmul s-au dezvoltat pentru a satisface această nevoie. Este evident că sarcasmul a devenit o armă foarte eficientă în arsenalul limbii.

²¹ Vezi P. Brown și S. Levinson, *op. cit.*, p. 227.

²² Exemplele apar în L. G. Lachenicht (1980, p. 647) după Holdcraft.

adresantul nu este acceptat ca membru al grupului. Se poate obține același efect când vorbitorul este contrazis de adresant (h). Contrazicerea poate fi presupusă când vorbitorul își începe enunțul așa : *I know you don't approve of the Beatles, but ... ; You probably don't agree ... ; In spite of your views, I think ...*

4.3. Refuzînd cooperarea, vorbitorul indică clar că nu dorește să colaboreze cu adresantul, că îl exclude din cercul său social. Acest lucru se poate realiza ignorînd remarcile făcute de adresant sau intrerupîndu-l (i), ignorîndu-i activitatea sau realizările (j)... *pray reassure him. I never attack him, for I never mention him* ²³.

Una din caracteristicile de bază ale relației de prietenie este reflexivitatea, simetria. Negarea reflexivității este prin urmare negarea prieteniei, lucru ce face intimitatea și cooperarea imposibile. Două manifestări evidente ale acestei strategii sînt folosirea politeții negative (menționată ca (f) mai sus) și refuzul de a oferi explicații (k) sau de a coopera (l). Un semn al respectului pentru o persoană este dorința de cooperare cu acea persoană, dorința de a o ajuta. Dacă există motive pentru ca o persoană să nu-și ajute prietenul, este obligatoriu să-i ofere o explicație, o scuză. Un refuz fără o scuză, sau fără o scuză adecvată, este un semn al lipsei de respect : *Anne : May I borrow your lawn mower, please? / Bob : No. / Anne : Why ...? / Bob : I just don't want to*. Este de remarcat că multe din strategiile de agravare pozitivă pot servi ca refuzuri : *John : Would you help us out tomorrow, Bob? / Bob : You can go hang* (imperativ nepolitic) sau *John : Would you do that for me? / Bob : Not for a little runt like you!* (atac personal).

5.0 Agravarea negativă, spre deosebire de cea pozitivă, este mai controlată, mai puțin supusă impulsurilor emotive. Este produsă, în general, în fața unui auditoriu și, deseori, în absența victimei. Agravarea negativă poate fi respinsă sau discreditată; încercarea de atac poate fi contrarcarată; încercarea de a intimida poate fi dezvăluită ca o înșelăciune. Nereușita unei încercări de agravare negativă îl poate lăsa pe vorbitor umilit sau chiar în pericol — pentru că în astfel de încercări vorbitorul își „pune obrazul”. Mai mult, unele tipuri de agravare negativă sînt interzise prin lege (calomnia și defăimarea) și deci vorbitorul își asumă riscul unor sancțiuni sociale. Agravarea negativă nu este exprimată prin strigăte sau pe un ton foarte ridicat; ea implică insulte și amenințări realiste; tinde să fie indirectă și este ‘ascunsă’ pentru a evita riscurile menționate mai sus. Agravarea negativă implică riscuri mai mari, dar și răsplata este mai mare decît în cazul agravării pozitive. Ea poate intimida, discredita sau incapacita adversarul, poate chiar determina luarea de sancțiuni sociale împotriva adversarului.

Cele două forme de agravare nu se exclud una pe cealaltă. Dimpotrivă, ele sînt în cele mai multe cazuri complementare. Un caz de agravare negativă care combină cele două aspecte este : *Where did they teach you to cart things like that? In a potato field?* (din *A Dictionary of Insults*). Este evident că vorbitorul nu este de acord cu felul în care hamalul îi duce bagajul (ceea ce generează agravare pozitivă), dar în același timp

²³ Vezi L. G. Lachenicht, *op. cit.*, p. 653.

dorește ca acesta să-și schimbe felul de a duce lucrurile (lucru realizat prin agravare negativă).

5.1. Unul din mijloacele prin care poți fi nepoliticos cu o persoană este de a evita un răspuns direct, de a evita furnizarea de informații, astfel făcându-l pe adresant să piardă timp. Este un mijloc eficient de a accentua puterea relativă: (Anne) *Is this the document I'm looking for?* (Bob) *Oh, I don't know. Maybe. I'm not really sure ...* (cînd Bob este de fapt sigur că acela este documentul).

Foarte multe insulte sînt în mod voit indirecte ²⁴ — dacă ne referim la forma insultei și nu la natura sau implicațiile ei. Exemple pot fi: *This is the finest water soup I have ever tasted, I'm sorry to hear that all your waiters have died* (la restaurant). Este de remarcat că ele își ating scopul, presupunînd lucruri foarte neplăcute despre adresant, cu alte cuvinte sînt provocări indirecte. De reținut acest exemplu celebru din Samuel Johnson: *Your manuscript is both good and original; but the part that is good is not original, and the part that is original is not good* ²⁵.

'Puterea' și 'statutul social' sînt doi factori sociali implicați în constrîngere. Pentru ca acest act să fie reușit este necesar să se ridice statutul social al vorbitorului și să fie scăzut cel al adresantului. Un mijloc de a realiza acest lucru a fost menționat: întreruperea vorbitorului. Mijloace de a face ca puterea vorbitorului să crească ar fi: folosirea limbajului caracteristic unei persoane mai 'puternice' sau cu un 'statut social' deasupra adresantului sau referința explicită la poziția pe care o are: *As your boss/parent/teacher, I must tell you ...*, *When I took over as manager I didn't expect ...*, *I'm in charge here*. Vorbitorul se poate impune și prin formularea unei întrebări. Întrebarea este un act de vorbire care cere un răspuns de la adresant. Puterea întrebării de a cere un răspuns este exploatată într-o încercare de a face adresantul să admită anumite presupozitii insultătoare: *Have you ever actually sold a suit before?* (la croitor), *Do you want us to freeze to death? Shut the window!*, *Do you water all your spirits?* (la bar). O strategie des întrebuintată cu copiii este aceea de a insista ca adresantul să fie ascultător: *Speak properly to Miss Jones, Anne; Say 'please', Johnny; Ask nicely, first*.

Pentru a minimaliza 'puterea' adresantului, vorbitorul poate apela la tachinare. Autocontrolul este o trăsătură a maturității, o condiție necesară pentru funcționarea ca adult în societate. Tachinarea între adulți — dacă este reușită — poate duce la pierderea autocontrolului, ceea ce poate pune la îndoială statutul de adult al adresantului. Deși scopul tachinării — pierderea autocontrolului adresantului — cade evident sub incidența agravării negative, mijloacele prin care se realizează aparțin mai degrabă agravării pozitive. Tachinarea își atinge scopul prin insistență, prin folosirea unui anumit ton al vocii și, în general, printr-un atac susținut asupra unor părți mai slabe ale adversarului ²⁶.

²⁴ Mai mult de un sfert din insultele din *The Insult Dictionary* (26%) sînt indirecte.

²⁵ În *The Oxford Dictionary of Quotations*, London, Oxford University Press, 1966, p. 272.

²⁶ Repetarea sau imitarea unui enunț este caracteristică discuțiilor în contradictoriu ale copiilor. Discuțiile în contradictoriu nu pot fi complet identificate cu tachinarea, dar ele au multe trăsături în comun. Atît repetarea unei insulte cît și imitarea vorbirii cuiva pot fi extrem de iritante.

Până aici am menționat cazuri în care statutul vorbitorului sau puterea lui este mai mare sau cel puțin egal(ă) cu cel (cea) a(l) adresantului. Când adresantul este mai puternic sau are un statut mai ridicat, trebuie să se folosească alte strategii. Aceste strategii sînt destul de riscante, în special dacă adresantul este prea susceptibil sau este nesigur de statutul său. Dacă puterea sau statutul sînt ferm stabilite, este puțin probabil ca vorbitorul să producă vreun dezechilibru chiar atunci cînd folosește aceste strategii. Principalul fel de a ataca statutul cuiva este de a se adresa persoanei respective cu forme pronominales familiare de politețe (*tu* în loc de *d-voastră*) sau prin evitarea folosirii titlului corespunzător: folosirea lui *matey*, *pal*, *old bean*, *old fruit* cînd se așteaptă o adresare politicoasă cu *Mr. Sir* etc.²⁷.

5.2. Orice persoană are o anumită poziție în societate, poziție bazată pe anumite legi, conveniențe etc. Unele dintre acestea sînt specifice individului și locului pe care-l ocupă în societate. Dacă el este artist, implicația este că el știe să deseneze, picteze, cînte etc., dacă este specialist legal, implicația este că el cunoaște legile etc. Alți indivizi pretind a avea gust, minte, bogăție etc. Sînt însă și conveniențe care se referă la toți indivizii dintr-o societate, ca de exemplu supunerea la legile și morala țării. Dacă vreuna din cerințele generale este încălcată, individul poate fi condamnat ca persoană indecentă, criminal, trădător, bolnav mintal etc. Dacă însă una din pretențiile individuale nu este adevărată, consecințele pot fi mai puțin drastice: umilință, critică severă, pierderea prietenilor, pierderea funcției, ruina.

Atacul asupra unei persoane pune la îndoială pretenția acesteia de a satisface una din cerințele generale sau individuale. De aceea, un atac de acest fel este o formă foarte serioasă de agravare. Provocările trebuie enunțate cu grijă, pentru că nereușita poate fi pedepsită fizic sau prin lege, ca defăimare, calomnie sau ponegrire. Atacul poate fi indirect, ca de exemplu în insinuări: (Anne) *I don't think Tom is keen on having the police visit him.* (Bob) *Why not?* (Anne) *Ask him.* Acest lucru îl va pune pe Tom în situația de a nega insinuarea sau de a da o explicație convingătoare. Există multe feluri de atac indirect. De exemplu: *Congratulations to your hotel has the biggest fleas in Europe* (presupune că igiena hotelului lasă de dorit), *Had much food poisoning lately?* (la restaurant). Altele implică sugestii pentru o activitate dorită de vorbitor: *The rest of my change would be nice now, please; Why don't you try employing a chef instead of a washer up to do the cooking?*

Atacurile pot fi și directe: *You said you could paint, and you can't; I fear our friend is after all not able to do what he promised.* Există atacuri serioase asupra moralei: *Liar, Murderer*, sau asupra moralității sexuale: *Sot, Bugger, Clapriden, Pimp, Whore, Bastard*²⁸.

Există multe reguli care guvernează o purtare civilizată. Aceste reguli determină drepturile și obligațiile dintre persoane. Mai mult, fiecare poziție în societate este asociată cu un set de astfel de drepturi și obligații.

²⁷ Un fel destul de ciudat de a diminua puterea adresantului este de a-l îndatora în mod public: *It is a pleasure...* (i.e. it is not a burdensome service), *Not at all, not at all...* (cutting short answers), *It's no trouble, really...* (i.e. it is not a burdensome service).

²⁸ Multe insulte sexuale nu sînt spuse serios și de aceea nu țin de agravarea negativă; totul depinde de context.

Atacul poate să se refere direct sau indirect la acestea : uneori se cere explicit adresantului să facă o acțiune care ține de obligațiile sale : *I asked for only one pound, not ten pounds* (la magazinul alimentar), *If I want yogurt I will ask for it — right now I'll have some milk* (la lactate), *Stop yapping so that I can hear the play* (la teatru). Intonația poate de asemenea juca un rol important în astfel de atacuri : *That looks clean to you? That's enough?, Are you sure that's the right answer?*

Un alt fel de a ataca o persoană este de a o contrazice : (Anne) *What do you think of modern art?* / (Bob) *Oh, I do like it. It's so beautiful!* / (Anne) *On the contrary. It's meant to be ugly.* Un alt exemplu poate fi : (Anne) *Have you seen my beautiful new car?* (Bob) *Yes. What a hideous color?*

5.3. Statutul adresantului poate fi atacat limitându-i opțiunile : *Isn't it your turn to dust?* (implicând 'ar trebui să-ți faci partea ta de obligații în a menține acest loc curat'). Orice dorință trebuie îndeplinită la un anumit moment. Cererea ca această dorință să fie îndeplinită la un anumit moment specificat de vorbitor poate fi foarte agravantă : *Get on with the dusting, now! Take that bubble gum out of your mouth, immediately!, Come here and be quick about it!* Cuvinte ce insultă pot agrava exprimarea unei dorințe : *Dust the goddamned room! Drive the bloody car!* ²⁹

5.4. Violența este forma cea mai serioasă de agravare ; și totuși violența poate fi mai puțin amenințătoare decât alte strategii de agravare. Pentru cineva care trebuie să-și mențină autoritatea, necesitatea de a folosi forța este deja o recunoaștere a nesiguranței statutului său, o echivalare cu o înrîngere.

6.0. Este evident că, așa cum există o mare varietate de strategii de stabilire a raportului pozitiv cu o altă persoană, există multe mijloace de a jigni. Limbajul jignirilor nu poate fi discutat decât analizând contextul ; factorii sociali discutați de Brown și Levinson oferă o precisă, deși uneori cam abstractă, identificare a acelor contexte care fac relevante strategiile de politețe și, după cum am văzut, și a celor de jignire. Așa cum nu putem identifica valoarea fără să analizăm și nonvaloarea, nu putem aprecia limbajul politicos fără să luăm în considerare limbajul abuziv ; ele se completează ³⁰.

Insulta este o activitate rațională și trebuie analizată în termenii scopului și ai mijloacelor ce duc la realizarea acestuia. Acest sistem rațional nu este un sistem lingvistic, ci mai degrabă un sistem social, depinzând de natura socială a omului ce exploatează sensul lingvistic și cultural pentru scopuri sociale.

Analiza limbajului abuziv prezintă ființa umană ca motivată social și rațională în toate împrejurările. Această analiză leagă limbajul de viața socială a individului și arată cum cultura poate influența limbajul. Leagă ambele aspecte ale limbajului social într-un singur sistem, arătând, astfel,

²⁹ W. Labov și D. Fanshel, *op. cit.*, p. 85, remarcă că *Goddam* este atașat cuvîntului *room*, dar forța iocutionară este îndreptată asupra vorbitorului.

³⁰ Vom discuta problema limbajului politicos într-un articol pe care îl pregătim în prezent.

că motivele de a fi politicoș nu sînt foarte diferite de cele de a fi jignitor. Alegerea strategiilor este o problemă individuală, influențată de obiceiuri, imaginație și inteligență.

Februarie 1990

*Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Litere
Str. Horea, 31*

DESINENȚIAL ȘI INTONAȚIONAL ÎN DEFINIREA ȘI CLASIFICAREA PREDICATULUI

D. D. DRAȘOVEANU

Abrevierile. asem. (la dreapta lui *a fi*) = asemantîc; c.g. = categorîe gramatîcală; *Def* = definiție; *Des* = desinență; *E* = enunț; *eps* = element predicativ suplîmentar; *Int* = intonație; *Int pred* = intonație predicativă; *N* = nominativ; *N ap* = nominativ apelativ; *np* = nume predicativ; *nr* = număr; *Oms* = omisibilitate; *P* = predicat; *PN* = predicat nominal; *P ↗ S* = predicatul este subordonat subiectului; *PV* = predicat verbal; *pers* = persoană; *pers 1* = persoana „substantivalului” (primă); *pers 2* = persoana reiterată (secundă); *poz.* = poziție sintactică; *pP* = propredicat; *S* = subiect; *S — P* = sintagma predicativă; *S ↗ P* = subiectul este subordonat predicatului; *S ↔ P* = subiectul și predicatul sînt interdependente; *Sl* = „substantivalul” (substantiv, pronume ...); *Sl* = sintagmă; *T* = termen; *Ts* = termen subordonat; *Voc* = vocativ; *I, II, III* = cei trei opozanți din cuprînsul c.g. a persoanei.

0. Un număr de membri ai pozițiilor sintactice se realizează, după cum se știe, prin c.g. În astfel de situații, c.g. este nu numai mod de realizare, ci și *definîens*.

1. Problema **definiției** predicatului exprimat prin verb. (*Precizări* : (a) *verb*, în discuția de față, se referă la toate categoriile de verbe — semantice, asemantice etc. — minus auxiliarele morfologice, acestea fiind, în structura unităților verbale compuse, *subunități*, iar ca subunități nu pot constitui obiect al sintaxei; (b) evităm sintagma „predicat verbal”, pentru că aceasta ar reactualiza antinomul invalidat „predicat nominal”¹ și din motivele cuprinse la 2.6.) Pe linia celor de sub **0.**, ne propunem aici să identificăm c.g. prin care verbul se constituie ca *P*. Problema pare de mult rezolvată : această c.g. ar fi *modul* — „modul personal”.

1.1. Modul sau persoana ?

1.1.1. Sintagma „moduri personale”, în care *personale* pare a indica o notă a modurilor numite astfel, o c u l t e a z ă limita dintre altfel recunoscutele ca două c.g., *modul* și *pers*, deosebite atît prin conținutul, cît și prin flectivele² lor; faptul că aceste flective, și ale uneia, și ale celeilalte, există în structura aceluiași verb finit nu comportă nici o atingere între sferile respectivelor c.g., necum una (*pers*) să fie o notă a celeilalte (*modul*).

1.1.1.1. De aceea, *personale* / *nepersonale* aplicate modurilor, le vom înțelege — făcînd concesiia de rigoare — ca arătînd *compatibilitățile* / *incompatibilitățile* modului cu *pers*.

¹ Drașoveanu 1967, p. 237—238 și 1973, p. 269—272.

² Așa-numitele, pleonastic, „morfeme gramaticale”.

1.1.2. Personale şi predicative. Cunoscutele clasificări ale modurilor arată că aceleaşi care sînt *predicative* sînt şi *personale*, care sînt *ne-predicative*³ sînt şi *nepersonale*. Cu rezerva înţelegerii ca mai sus a adjectivului *personale*, formulăm alternativa: sînt ele, respectivele moduri, *personale* pentru că sînt *predicative*, sau sînt *predicative* pentru că sînt *personale*? Răspunsul: sînt *predicative* pentru că sînt *personale*. Conţinutul predicativităţii îl constituie deci *persoana* şi nu *modul*.

1.2. Persoana şi numărul. Al doilea *definiens*, alături de şi împreună cu *pers*, este *nr*, ambele fiind cumulate în acelaşi flectiv.

1.2.1. Preeminenţa persoanei asupra numărului. Date fiind *inerenţa* şi faptul de a apărea, la verb, numai asociate, pare a fi greu de afirmat preeminenţa *pers* asupra *nr*. Totuşi, la această concluzie conduce comparaţia dintre (a) o *St* realizată prin acord adjectival (*fetiţa voioasă*) şi (b) o *St*, prin acord verbal (*fetiţa alcargă*). Constatăm că în *St* (a) jocul cazual al *Sl*-ului e liber, acesta putînd sta în orice caz, în *St* (b) *Sl*-ul este obligat să stea în *N*; cauza acestei diferenţe nu poate fi explicată prin *nr*, întrucît acesta este prezent în ambele *St*; rezultă că diferenţa nu se poate explica decît prin *pers*, absentă în *St* (a), dar prezentă în *St* (b). Înseamnă că *pers*, şi nu *nr*, este cea care „cere” (nu spunem „impune”, vezi *infra* 4. (1)) *N*-ul, *N* prin care *Sl*-ul este *S* şi corelativ al *P*-ului. *Pers* este deci preeminentă faţă de *nr*.

Notă. Pe baza acestei preeminenţe, la 2. vom reţine *pers*, acolo *nr* fiind nesemnificativ.

1.2.2. Persoană şi număr /vs/ mod. Cu *St* *S* — *P*⁴ sîntem în domeniul *inerenţei*, *inerenţă* care se susţine, în principal, după cum se ştie, prin repetare a c.g.; în *St* pe care o discutăm, repetarea *pers* + *nr*, repetare sinonimă cu acordul în *pers* şi *nr*. Deşi comune ambilor *T*, date fiind deosebiri lor de ipostază şi rol, ele trebuie diferenţiate — în c.g. *prime* (*pers* 1 + *nr* 1), manifestate în *Sl*, şi c.g. *secunde* (*pers* 2 + *nr* 2), manifestate în verbul finit.

Observaţie. Spre deosebire de *nr. 1*, care are flectiv, *pers 1* nu are flectiv; o astfel de marcă ar fi de altfel superfluă, substantivele situîndu-se, prin „logica lucrurilor”, la *pers 1 III*. De altfel, nici pronumele personale nu au *pers 1* vehiculată gramatical (prin flectiv), ci lexical, *eu, tu, el* fiind trei cuvinte distincte, reunite „paradigmatic”⁵, pe bază de supletivism.

Confruntînd, de pe această bază, *pers* + *nr* cu *modul*, vedem că ele se deosebesc esenţial: (a) *pers* + *nr*. există şi ca *secunde*, pe cînd *modul* nu; (b) ca *secunde*, *pers 2* + *nr. 2* sînt *selectante* (contractante) şi astfel sînt *relaţionale*⁶; *modurile* „personale” nu sînt *relaţionale*. Ca dovadă, trecînd verbul prin diferitele *moduri*, el nici nu-şi schimbă, nici nu-şi pierde calitatea de predicat. Asta, spre deosebire de *pers* (*pers 2*), care, dacă este alta decît cea impusă de *S*, face ca funcţia de *P* să dispară, sau, altfel spunînd, *S* — *P* să se deterioreze; (c) *Pers 2* + *nr 2* realizează şi epuizează, în *St* discutată, *inerenţa*; *modu-*

³ Despre gerunziu şi infinitiv ca ocupanţi ai poz. *P*, vezi Draşoveanu 1988, p. 37.

⁴ Despre *S* — *P* ca *St*, predicativă, vezi Draşoveanu 1976, p. 159—161 şi Martinet, p. 164.

⁵ Sînt necesare, alături de *paradigmatic* şi *sintagmatic*, două adjective care să derive de la *paradigmă*, respectiv *sintagmă*; aceste adjective ar putea fi *paradigmatic* şi *sintagmic*. Tămălanu, 3.1.1., motivînd prin modelele *fonemic, lexemic*, îl utilizează pe *sintagmic*.

⁶ Draşoveanu, 1975 p. 69—71.

rile se află în afara inerenței; (d) ca *relatum corelativ* al *S-ului*, *P-ului* trebuie să i se formuleze o *Def* în consecință, cuprinzând adică și corelatul, *Def* pe care *pers 2 + nr 2* o permit, în timp ce *modul*, fiind străin *St-ului*, nu o permite.

1.3. O dată stabilite e.g. *definitoare*, logica impune prezența exclusivă a respectivelor e.g. în formularea *Def*, *PV* urmînd a fi „verbul care selectează un *St* (în *N*) prin *acord* cu acesta în *pers* și *nr*”.

1.3.1. Precizări și considerații cu privire la *Def* propusă — pe scurt, o *Def* prin *acord* în *pers*, o *Def A*. (Vezi și o *Def B*, *infra* 3.)

1.3.1.1. *Def A* nu cuprinde decît ocupantul de bază al poz. *P*, „realizarea definitorie”⁷ lăsînd în afara ei alte realizări; pentru cuprinderea și a acestora vom propune și o *Def B*, care însă nu poate fi formulată decît după descrierea de la 2.

1.3.1.2. *Def A* subînțelege ca acceptată teza existenței unui *S* în structura de adîncime⁸. La argumentele de ordin transformațional de la baza acestei teze, alăturăm: (a) orice *St* este binară⁹; (b) dată fiind exprimarea lor *desinențială*, *pers* și *nr* nu-și schimbă natura, calitatea de *secunde*, *pers 2 + nr 2*, nici în verbele „impersonale”, iar ca *secunde* continuă să le presupună pe cele *prime*: dacă și în română ar fi obligatorie folosirea pronumelui personal, am zice și noi — nu *ea* (*ploua*) *plouă* — *el* *plouă*, ca în lat. *Jupiter tonans* → *Jupiter tonat* sau ca în fr. *Il pleut*, adică, în rom. *Dumnezeu* [*face să*] *plouă*.

1.3.1.3. *Def A* urmărește să concentreze, explicit sau implicit, următoarele trăsături: (a) să conțină un *definiens gramatical* (vezi *pers* și *nr*) și astfel să fie *gramaticală* și nu semantică; *Def* prin *mod* este și ea gramaticală, numai că *modul* nu este *definiens*. (b) Să confere astfel *acordului* statutul cuvenit: nelipsit din capitolele despre *P* ale manualelor, dar *subiacent* definițiilor, *acordul* urcă la rang de *definiens* și este, ca urmare, cuprins în *Def*. (c) Să fie *relațională*, prin cuprinderea și a corelativului, a *S-ului*; *Def* semantică cunoaște și ea această trăsătură: „... care arată ce face ... subiectul”; *Def* prin *mod* nu o cunoaște; (d) să conțină ideea de *inerență* (vezi în *Def A* cuvîntul *acord*); *Def* prin *mod* nu o poate face. (O explicație a acestei *Def* poate fi aceea că ține să cuprindă și verbele „impersonale”; despre asta vezi *supra* 1.3.1.2.). (e) Să arate *felul relației* dintre *P* și *S*: vezi, în *Def A*, verbul *selectează*, știindu-se că selectantul este totdeauna un *Ts*¹⁰. (Despre teza *P ↗ S*, vezi *infra* 4.) (f) să conțină *dinamica* producerii *St S—P*: vezi, în *Def A*, *selectează* (= „contractează”, „angajează”).

2. *Problema clasificării predicatului*. Cum *definiens*-ul *P-ului* este *pers 2* și cum *pers 2* este, în conținutul ei, una indivizibilă¹¹, nici *P-ul* nu are cum să fie supus vreunei subcategorizării de ordinul conținutului; la nivelul expresiei sale, a *pers 2*, o dihotomie însă se impune. Înainte de a o înfățișa, la 2.3., este necesar să examinăm validitatea predicativității unor fapte. Vom grupa aceste fapte în extraliminare *Def*-ei propuse și intraliminare acesteia.

⁷ Pentru „realizare definitorie”, vezi Guțu Romalo, p. 109.

⁸ Vasiliu—Golopenția, p. 77 și Guțu Romalo, p. 116—117.

⁹ „Tout syntagme est binaire”, Bally, p. 45.

¹⁰ Stati, p. 116.

¹¹ Valorile *pers 2*, I, II, III sînt aici nesemnificative.

2.0.1. Extraliminare. Intră în discuţie aici adverbele „predicative” şi interjecţiile „predicative”.

Observaţie. În ce priveşte interjecţia, vom face deosebire între interjecţia ca *propoziţie*, situaţie pe care o discutăm aici, sub 2.0.1., şi interjecţia purtătoare de *Int pred* (vezi 2.3.2.2.). Pentru aceeaşi deosebire, vezi şi GA, p. 429.

Respectivele cuvinte nu sînt varietăţi ale *P*-ului, pentru că nu au *pers*; ele nu sînt impersonale, ci *apersonale* şi astfel *apredicative*. Foarte probabil, „predicativitatea” lor a fost invocată pentru ca prin aceasta ele să poată căpăta statut de propoziţii; această calitate intermediară (oricum extrinsecă) nu este însă deloc necesară: avem şi *propoziţii substantivale* (fie, „nominale”) *monomembre*, fără ca substantivele respective să fie numite „substantive predicative”. Ca acestea din urmă, şi adverbele şi interjecţiile sînt *propoziţii adverbiale*, respectiv *interjecţionale*¹². Calitatea lor de propoziţii s-a realizat nu prin predicativitate, ci prin *transpunerea* lexemelor respective de la nivelul lexemic la cel sintagmic¹³, „transpozanţi” fiind conjuncţiile: ex. *Poate că P, A zis că da, Zău că P*. În secundar menţionînd, însăşi calitatea de propoziţii *monomembre substantivale* cu substantivul în *N*-ul *absolut* (altceva decît *N*-ul *pendens*¹⁴) devine mai uşor acceptată dacă se are în vedere, ca termen de comparaţie, substantivul coordonat, adică în prezenţa conjuncţiei: *Nu vrea şi pace*.

Observaţie. Transpunerea, ca fenomen şi concept, are drept consecinţă şi satisfacerea unui deziderat — „împărţirea fără rest”: ar fi bizar să spunem despre (1) *poate că vine* sau despre (2) *poate că da* că am avea ele o frază formată, în (1), dintr-o propoziţie şi un cuvînt, sau, în (2), o frază formată din două cuvinte.

2.0.2. Intraliminare — „predicatul nominal” şi propoziţiile „bimembre substantivale”.

(a) Un aşa-numit *PN* nu există. Discuţiile sînt purtate; concluzia: nu există verbe copulative, toate verbele, inclusiv *a fi* asem., sînt *predicative*; toate *P*-ele exprimate prin verb sînt verbale; *np*, întocmai ca *eps*, sînt *extrapredicative*, ca *extrapersonale*¹⁵. (Pentru o denumire mai motivată a *np* şi a *eps*, vezi 4.1..)

Observaţie. *A fi* asemantic. Faptul de a fi asemantic reprezintă o trăsătură specifică doar lui, fără însă ca aceasta să-l scoată de pe lista verbelor predicative: fiind asemantic, poate fi suprimat, iar prin această suprimare se explică una din cele două ramuri ale *eps* — *eps obţinut*.

(b) Nici propoziţii bimembre substantivale („nominale”), în limba română, nu există. În *Vorba multă, sărăcia omului*, avem un *a fi* asem., un *P suprimat*. Propoziţia este deci verbală. Referindu-se la acest tip de propoziţii, Benveniste le neagă existenţa în limbile europene occidentale de astăzi¹⁶. Raţiunile acestei negări sînt valabile şi pentru română.

Concluzie. Cele de sub 2.0.1. şi 2.0.2. se situează în afara sferei *P*-ului.

2.1. Răminem astfel cu verbul, interjecţia şi substantivul — acesta, în *Voc* şi un anumit *N* (vezi 2.3.2.2. b).

¹² Vasiliu — Golopenţia, p. 73.

¹³ Vezi nota 5.

¹⁴ Draşoveanu 1982, p. 41.

¹⁵ Vezi nota 1.

¹⁶ Benveniste, p. 151.

2.2. Respectivetele trei clase lexico-gramaticale au drept trăsătură comună, unică și *definitorie* pentru predicativitate, *pers 2*, considerată în *conținutul* ei; întregul *P* va fi deci *personal*¹⁷, confirmând *Def* de la 1.3. (ca și pe cea de la 3.).

2.3. *Criteriul* clasificării *P*-ului — o diviziune aproape dihotomică¹⁸ — va fi deci nu *conținutul pers 2*, ci *expresia* acesteia: (a) de o parte, verbul, ca unul la care *pers 2* se exprimă prin *Des*, se va constitui în *P desinențial*¹⁹; (b) celelalte două, intrînd sub dominanța *Int*, vor reprezenta *P-ul intonațional*.

2.3.1. *Predicatul desinențial*. Îi revine verbul; sub rezerva precizării de la 2.4., este *P-ul V*. În cazul său, *pers 2* poate avea toate trei valorile, *I*, *II*, *III*. Se diversifică după un criteriu al *transformărilor* posibile în: a. *P-ul* ca datum; *pers 2* este aici prezentă în structura verbului cu *conținutul* și *expresia* sa. b. *Propredicatul*²⁰, ca *transformatum*, adică verbul la gerunziu și infinitiv ca ocupant al poz. *P* în contragerile respective (gerunziale și infinitivale): ex. *Temperatura coborînd, apa a-nghetăt., Ion s-a ascuns spre a nu-l găsi Vasile*. Aici *pers 2* este absentă ca expresie, dar *conținutul* ei, *raportarea* la *S*, rămîne și rămîne perceptibilă prin însăși prezența, exprimată sau subînțeleasă, a relatului corelativ, a *S*-ului (*temperatura, Vasile*). c. În legătură tot cu o transformare, *suprimarea*, două precizări: (1) atunci cînd este suprimat a fi asem., tot un *P*, se obțin propoziții nu contrase, ci *reduse*, *abreviate*²¹; (2) *însotitorii* (vezi nota 34) rămași ai acestuia, participiile și *np*, nu devin ocupanți ai poz. *P*, nu glisează²² pe golul lăsat de *P*, ci rămîn reprezentanți ai propozițiilor abreviate: în *O dată adoptată, legea trebuie respectată, despre adoptată* nu vom putea spune că este ocupant al poz. *P*, ci că este o propoziție cauzală redusă la un participiu.

2.3.2. Predicatul intonațional.

2.3.2.1. *Intonația predicativă*. (a) Situirea — prin clasificare — a *Int* pe același plan cu *Des* poate părea forțată, dar, dacă facem abstracție de cantitate (frecvența incomparabil mai mare a desinenței), impresia nu ar mai fi justificată, căci s-ar datora diferenței dintre *vizibilul* segmental și *audibilul* asegmental, diferență care, evident, nu înseamnă pentru *Int* o existență mai puțin obiectivă. (b) Afirmția că *Int* este un „indice de predicatie” este vagă; ea se referă la *Int* exclamativă luată în general, putîndu-se cuprinde aici și (1) *Mașina!*, și (2) *Sanda!* [*te așteptăm*]; or, aici avem două realități: spre deosebire de (1), unde *Int* este exclamativă în sensul propriu al cuvîntului, în (2), *conținutul Int* nu este unul exclamativ, ci unul — asumîndu-ne riscul terminologie — *adresativ* (*destinativ*), adică tocmai *conținutul* care încorporează *pers 2 II*, orientînd spre o *pers 1 II* (vezi explicit *infra* 2.3.2.2.), și care *astfel*, prin *pers 2 II*,

¹⁷ Drașoveanu 1975, p. 71, 5.3.1.

¹⁸ Dihotomia nu este absolută, din cauza celor de la 2.4. și 2.5.

¹⁹ Pentru *desinențial* în loc de *verbal*, vezi 2.6.

²⁰ Despre *propredicat*, vezi Drașoveanu 1988, p. 37–38.

²¹ *Ibidem*.

²² *Idem*, 1989, 2.4.1.

se constituie în *Int pred*; de aceea, *Int*, cea din (2), adresativă, nu este doar vreun indice, ci este *expresia* „suprasegmentală”, de fapt „asegmentală”²³ a *pers 2 II*, purtătoare a trăsăturii „personal”, întocmai ca cea *segmentală*, desinențială. Prin opoziție cu (2), în (1), *Int*, exclamativă, este nonorientată, nonadresativă și astfel nonpredicativă; *pers*, în *Mașina!*, este o *pers 1 III*; *Mașina!* este o propoziție (monomembră) substantivală exclamativă, întocmai ca interjecțiile-propoziții (ex. *Vai!*).

2.3.2.2. *Int pred*, adresativă, se împarte, după conținut, în: *Int hortativ-imperativă* — interjecțiile și *apelativă* — substantivele (în *Voc* și *N apelativ*²⁴).

a *Predicatul intonațional hortativ-imperativ*, ex. *Na!*, *Iată!*.

b *Predicatul intonațional apelativ*, ex. *N — Sanda!*, *Voc — Ioane!*²⁵.

Le prezentăm comparativ. *Note comune.* (1) În ambele, *P-ul* este *Int*, care încorporează *pers 2 II*; *S-ul*, încorporând *pers 1 II*, este, în **a**, *tu*, în **b**, *Sanda*. Valoarea de *pers 1 III* a substantivului *Sanda* (*ea*) este schimbată în valoarea *II pers 1 II*) de către *Int*: lexicalizând *Int*, obținem *Sanda* [*tu*] ești chemată; (2) raportarea *P-ului* la *S* se realizează prin *c o n c o r d a n ț a* valorilor: *II pers 2 — II pers 1*.

Precizare. Se înțelege, considerăm substantivul din **b** drept *S* în raport cu propria-i *Int* și nu față de vreun verb la imperativ, față de care nici *N-ul ap*, nici *Voc-ul* nu sint — cum se mai susține (vezi autorii citați la nota 25) — *S*²⁶, ci propoziții independente juxtapuse acestuia.

Deosebiri. (1) Între **a** și **b** există, în privința cuvintului intonat, o deosebire importantă: în **a**, *Int* își are un segment propriu, interjecția; în **b**, *Int* nu-și are un asemenea segment propriu, intonat fiind aici însuși *S-ul*, de care ea, ca *P*, rămâne distinctă, impunându-se privită, prin *a n a l i z ă*, ca desprinsă. (2) Prin constatarea de sub (1), în **a**, raportarea ne apare ca *extravertită*, iar în **b**, ca *intravertită*, motiv pentru care analiza cere un (neînsemnat) plus de efort. (3) În **a**, *S-ul*, urmînd regimul așanumitului *S* „inclus”²⁷, este neexprimat; în **b**, *S-ul* este, prin forța lucrurilor, exprimat. În *concluzie*, și atunci cînd *P-ul* este intonațional, **a** și **b**, avem a face cu *St predicative* și *binare*.

2.4. Predicativitate unică și dublu exprimată. Fenomen aproape general și legic, predicativitatea este unic exprimată, ori prin *Des*, ori prin *Int*. Există însă două situații care se abat de la această unicitate; le vom semnală prin cîte o comparație. (1) Comparăm între ele *N ap* și *Voc*; în *N ap*, *Int* este exclusivă; în *Voc*, *Int* este dublată de *Des* de *Voc* — acolo unde aceasta există; *Des* este însă aici superfluă; ca dovadă, *N ap*: avem adică a face cu variante libere (*Ecaterina!* / *Ecaterino!*), încît tratamentul sintactic al *N ap* și al *Voc* este / poate fi identic: *P into-*

²³ Imaginea produsă de suprasegmental contrazice unidimensionalitatea saussuriană a lanțului vorbirii; fenomenele fonetice sînt încorporate și nu suprapuse lanțului; le numim *asegmentale*, pentru că nu ocupă (nu dețin) distanțe proprii, altele decît cele ocupate de elementele segmentale.

²⁴ *N-ul apelativ* îl desprindem din cel *exclamativ* al sintaxei limbii latine; vezi Ernout — Thomas, p. 11.

²⁵ Despre valoarea de *pers II* a *Voc-ului*, vezi Zdrenghea, p. 25; Vlad, p. 276 și urm.: tot la Vlad, *ibidem*, o bogată bibliografie a problemei.

²⁶ Drașoveanu 1975, p. 73.

²⁷ Drașoveanu 1982, p. 40 — 41.

național apelativ. (2) Prin asociație, *Voc* ne trimite la o altă comparație — între interjecția intonată (*Na!*) și verbul la modul imperativ: în cazul interjecției, *Int* este, ca la *N ap*, exclusivă, unică; în cazul verbului la imperativ, *Int*, ca la *Voc*, nu mai este exclusivă, întrucât intervine, la singular, *Des*; înseamnă că în acest caz *P*-ul este și *intonational*, și *desinential*. Soluția care logic s-ar impune ar fi aceea a unei *duble* — în expresie — predicativități; respectind însă paradigmatica modurilor — unde imperativul își are și el un loc și un statut, fie acestea mai puțin ferme —, vom considera, în parte arbitrar, verbul la modul imperativ drept *P desinential*.

Observație privind a *Haidel*, *Haidem!* ... și *Uite!* nu se înscriu sub **a**; *haide* a devenit verb, un verb, ce-i drept, defectiv de multe și, în primul rând, de infinitiv; *uite* este, de asemenea, verb ²⁸, cu forma frecvent citată ca exemplu de haploglie.

2.5. Predicativitate zero. Interjecțiile de tipul *Zbrrrr*, *Pleosc* ... se află, ca *P*, în situația de a nu cunoaște nici *Des*, nici *Int*, iar, dacă li se identifică vreo *Int*, aceasta este ea însăși una onomatopeică, oricum nesemnificativă pentru calitatea de *P*; sint adică lipsite de definient, de *pers 2*, și astfel sint ocupanți „frauduloși” ai poz. *P*, poziție pe care ele sint doar „chemate” de către corelativ, de către *S*: *Pupăza zbrrrr*. *Pers 2* este aici extrinsecă, deductibilă din *pers 1* a *S*-ului, și, spre deosebire de cele de la **2.3.2.2.**, poate avea oricare din cele trei valori — *III*, *II*, *I* (ex. *Noi pleosc* ...). Situația de aici pare asemănătoare cu a *pP*-ului (vezi *supra* **2.3.1.b**); rămâne însă, între cele două situații, o reală deosebire: *pP*-ul este un *transformatum*, ce-și presupune *transformandum*-ul.

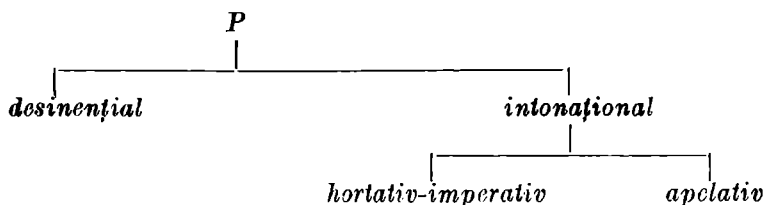
2.6. Observație terminologică privind felurile *P*-ului. Denumirea felurilor *P*-ului prin clasele lexico-gramaticale — *P verbal*, *P interjecțional* — devine, prin cele de mai sus, (a) sau imprecisă: verbul (finit) nu se constituie în *P* prin întreaga lui structură, ci prin *Des*; interjecția, la rândul ei, nu prin faptul de a fi interjecție — ca dovadă, interjecțiile-propoziții —, ci prin *Int*; (b) sau imposibilă: substantivele intonate apelativ nu ar putea fi numite *predicate* pentru că ... sint *subiecte*, subiecte în raport cu propria lor intonație (vezi **2.3.2.2.**). Precizarea de aici nu va fi înțeleasă ca presupunând pretenția repudierii denumirilor de *P verbal*, *P interjecțional*, denumiri impuse la scară generală cel puțin de uz, dacă nu și din motive de concepție diferită.

3. Definiția B. Definițiile *P*-ului, nici *Def A*, propusă la **1.3.**, nici celelalte (prin *mod* și *semantică*), nu cuprind *P*-ul intonațional. Pentru necesara cuprindere și a acestuia, propunem o *Def B* și o clasificare în consecință: *P*-ul este un purtător de *persoană secundă*; după expresia acesteia, el se împarte în (a) *P desinential* și (b) *P intonațional*; relația dintre *P* și *S* se realizează: în (a), prin *acord* în perscană, iar în (b), prin *concordanță* de persoană. Pentru *Def B* și clasificarea aferentă pledează cele de mai jos. (1) Cuprindere — extraliminarul devine intraliminar sferei *P*-ului: (a) pentru a se ajunge la „interjecția predicativă” din perspectiva celorlalte *Def*, este necesar să se recurgă la echivalări, extinderi, extrapolări, analogii; (b) substantivele intonate apelativ, prin identificarea și definirea unei *Int pred* (= adresative), sint scoase din amalgamul

²⁸ În DEX s.v. *uita*, „la imperativ, cu valoare de interjecție”.

exclamativului (vezi diferenţa dintre *Maşina!* şi *Ecaterina!*) şi incluse în zona *P*-ului, nu ca element în enumerare, ci încadrat în clasificare.

(2) Clasificarea

(a) este la ambele noduri dihotomică; (b) *P*-ul intonaţional *hortativ-imperativ* şi cel *apelativ* sînt, logic, cosubordonate aceluiaşi nod şi coordonate între ele; menţionăm aici, fie ca excepţie, că *P*-ul şi *pP*-ul nu pot fi logic coordonate, pentru că nu sînt de acelaşi rang; (c) este menţinută şi în plan sintactic distanţa dintre verb şi interjecţie, care interjecţie, după celelalte *Def*, este asimilată *P*-ului verbal. Alte considerente: (3) *Int pred* este scoasă de sub cuvintele cu sensuri obscure: *indioe* de *predicaţie*. (4) *Binaritatea St*-ei este apărută şi în situaţiile cînd *P*-ul este intonaţional

4. **Predicatul este subordonat subiectului.** Reafirmăm teza $P \nrightarrow S$ ²⁹ nu numai spre susţinerea *Def A* şi *B*, ci şi pentru că această teză intră în confruntare cu o alta, relativ recentă şi larg împărtăşită, anume teza că *S* şi *P* sînt în relaţie de *interdependenţă*.

(1) Argumentul pe care se sprijină teza $S \rightleftharpoons P$ este că, aşa după cum *S*-ul impune *P*-ului *pers* şi *nr*, şi *P*-ul impune *S*-ului cazul *N*. Acest argument ascunde însă un viciu, viciu care constă în faptul de a nu se fi făcut deosebirea între două fenomene sintactice diferite: *impunerea* (regimul) şi *restricţia selecţională*. Exemplu de impunere: substantivul impune adjectivului genul, numărul şi cazul său; exemplu de restricţie selecţională: adjectivul nu selectează un lexem *decît dacă* acesta este un *Sl*. Aplicate cele două fenomene la relaţia *S — P*, constatăm: *S*-ul, da, impune *P*-ului *pers* şi *nr*; *P*-ul nu selectează un *Sl* *decît dacă* — restricţie selecţională — aceasta este în *N*. A spune că *P*-ul impune *S*-ului cazul *N* ar fi tot aşa de absurd ca a spune că obiectul direct impune verbului său regent tranzitivitate.

(2) Relaţia *S — P* nu este, cum se mai susţine³⁰, dublu marcată, adică, pe lingă *acord*, şi prin *N*; *N*-ul din *Sl* nu este cauza *S*-ului, ci *condiţia* lui; dovadă, *N*-ul care nu este *S*, *N*-ul absolut — propoziţie monomembră substantivală.

(3) *Dependenţă* în sintaxă înseamnă *subordonare*; or, este imposibil de imaginat ca fiecare din doi, *S*-ul şi *P*-ul, să se subordoneze celuilalt. (Presupunem că atunci cînd se afirmă teza discutată ($S \rightleftharpoons P$) nu i se atribuie lui *interdependenţă* sensul filozofic pe care-l are în „interdependenţa fenomenelor”).

²⁹ Draşoveanu 1958, p. 178—182.

³⁰ Stati, p. 117 şi 118.

(4) Teza $S \rightleftharpoons P$ este susținută și prin proba *Oms*, aplicată însă defectuos de susținătorii ei ³¹; cauza acestui mod de aplicare o constituie faptul de a nu se fi înțeles relația dintre sfera *St*-ei și sfera *E*-ului. Această relație este de *intersectare*; în zona intersectării se situează *segmentele structurate* care sînt în același timp și *St*, și *E* ³². Un asemenea segment, unul și același, ex. *Soarele strălucește*, poate fi examinat din două puncte de vedere s t r â i n e unul de altul: 1. ca $E (+ / - E)$, el trebuie raportat la definiția *E*-ului — caracterul finit al conținutului său; or, proba *Oms*-tății este inoperantă asupra *E*-ului, ca improprie acestuia; 2. ca *St*, în schimb, o supunem, ca pe orice *St*, probei *Oms*-lății și o constatăm drept *St* subordonativă, *P*-ul fiind, întocmai ca un atribut (ex. *soarele strălucitor*), *T*-ul subordonat, omisibil. Defecțiunea menționată mai sus constă, pe scurt spus, în respingerea calității de *St* a *E*-ului, a celui din zona de intersectare.

(5) Atît teza $S \rightleftharpoons P$, cît și teza mai veche $S \nearrow P$ ³³, blochează situarea relațională a *adjectivalului* cînd acesta este *însoțitor* ³⁴ al lui *a fi* asem: adjectivul din *fetița este voioasă* sau participiul din *fetița este văzută*. Adevăr unanim recunoscut, amîndouă se subordonează *St*-ului în *N*, iar subordonarea confirmă teza $P \nearrow S$ și le infirmă pe celelalte două, reducînd-le la absurd:

(a) potrivit tezei $S \rightleftharpoons P$, ar însemna ca *voioasă* și *văzută* să fie „trîmise” la *St* prin săgeata $\leftarrow$, ca unele care ar impune acestuia genul, numărul și cazul lor; (b) potrivit tezei $S \nearrow P$, ar însemna: (b') fie ca *voioasă* și *văzută* să se supraordoneze, alături de *este*, lui *fetița*, după modelul lui Tesnière, p. 14:

parle
↑
Alfred

este, voioasă, văzută
↑ ↑ ↑
fetița,

ceea ce ar însemna ca substantivul să se subordoneze adjectivului; (b'') fie ca *este* să rămînă deasupra lui *fetița*, iar *voioasă*, *văzută* să treacă dedesubtul lui.

(6) Tezei $S \nearrow P$ îi opunem teza $P \nearrow S$ argumentînd — aici cît mai pe scurt — și prin conținutul acordului — *inerența*. Se acordă cuvintele care exprimă *note*, adjectivul și verbul finit (acesta din urmă, *note* în desfășurare), cu și numai cu cuvinte care exprimă *noțiuni*, iar acestea nu pot fi decît cele ale *St*-ului; ca intrinsece (inerente) noțiunilor, notele afirmate sau nu — fac parte din conținutul noțiunii și astfel sînt subordonate acestuia ca partea față de întreg: „Le sujet est le lieu du prédicat, . . .” (Bally, p. 43) or, nu poate fi identificat nici un factor, nici o cauză — fie de ordin logic, fie de ordin gramatical — care să impună inerenței ca

³¹ Rădulescu, p. 11 și urm.; pentru infirmarea argumentelor aduse de autoare în apărarea tezei $S \rightleftharpoons P$, vezi Neamțu, p. 17 și urm.

³² Pentru demonstrarea tezei că *St* nu este inferioară propoziției și că propoziția și fraza sînt particularizări ale *St*-ei vezi Drașoveanu 1976, p. 159—161.

³³ Vezi Tesnière, p. 14 și urm.

³⁴ Pentru *însoțitor* (al verbului, dar determinant al *St*-ului), vezi Edelstein, p. 71; Drașoveanu 1973, p. 269, nota 19.

aceasta să-şi răstoarne, să-şi inverseze în planul expresiei (acordul) poziţiile termenilor, să încrucişeze corespondenţele. *P*-ul rămîne, de aceea, şi în planul sintactic, subordonat *S*-ului, iar ca subordonat (ca dependent), *P*-ul este şi el, pur şi simplu, un autentic determinant la *S*-ului³⁵, alături de atribut.

4.1. Numărînd, în consecinţă, şi *P*-ul, sistemul determinantilor *Sl*-ului în *N*³⁶ este astfel unul *t e t r a d i c* : (1) *predicatul* ; (2) *atributul* ; (3) *atributul dislocat* prin *a fi* asem. (*np*) ; (4) *atributul dislocat* prin oricare alt verb (*eps*)³⁷, acesta din urmă, cu cele două ramuri : *primar* şi *obţinut*³⁸. În secundar menţionînd, *np* şi *eps* le putem defini drept *attribute la distanţă*³⁹, distanţă pe care se află *a fi* asem., respectiv un verb semantic.

BIBLIOGRAFIE

- Bally**
1932 Charles Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, Paris.
- Benveniste**
1966 Émile Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, Paris.
- Berceanu**
1971 B. B. Berceanu, *Sistemul gramatical al limbii române*, Bucureşti.
- DEX**
1975 *Dicţionarul explicativ al limbii române*.
- Draşoveanu**
1958 D. D. Draşoveanu, *Despre natura raportului dintre subiect şi predicat*, în CL, III, p. 175—183.
1967 D. D. Draşoveanu, *Despre elementul predicativ suplimentar*, în CL, XII, nr. 2, p. 235—242.
1973 D. D. Draşoveanu, *Sintagma „verb + adjectiv” — o certitudine?*, în CL, XVIII, nr. 2, p. 265—277.
1975 D. D. Draşoveanu, *Categoriile gramaticale de relaţie şi de opoziţie ale limbii române*, în CL, XX, nr. 1, p. 67—79.
1976 D. D. Draşoveanu, *Sens relaţional şi gramatem — conţinut şi expresie la nivelul gramatical al limbii*, în CL, XXI, nr. 2, p. 153—163.
1982 D. D. Draşoveanu, *Nominativul şi acuzativul — schife sintactice cu adnotări*, în CL, XXVII, nr. 1, p. 37—46.
1988 D. D. Draşoveanu, *Propoziţii contrase şi propoziţii abreviate (I)*, în CL, XXXIII, nr. 1, p. 35—47.
1989 D. D. Draşoveanu, *Propoziţii contrase şi propoziţii abreviate (II)*, în CL, XXXIV, nr. 2, p. 123—134.
- Edelstein**
1972 Frieda Edelstein, *Sintaxa gerunziului românesc*, Bucureşti.
- Ernout—Thomas**
1964 Alfred Ernout, François Thomas, *Syntaxe latine*, Paris.
- GA**
1963 *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol. I, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti.
- Guşu Romalo**
1973 Valeria Guşu Romalo, *Sintaxa limbii române. Probleme şi interpretări*, Bucureşti.
- Martinet**
1970 André Martinet, *Elemente de lingvistică generală*, Bucureşti.

³⁵ Vezi şi Berceanu, p. 46.

³⁶ Restricţia „în *N*” este condiţie pentru (1) şi (3).

³⁷ (3) şi (4) sînt denumite de Pană Dindelegan prin termenul *atributiv* (p. 133 şi urm.) ; prelungirea prin *-iv* ne-o explicăm prin intenţia autoarei de a le deosebi de (2), atributul nedislocat.

³⁸ Listele de realizări ale poziţiilor (2), (3) şi (4) nu sînt decît în parte identice ; prin dislocare, unele valenţe se pierd.

³⁹ „La distanţă”, în topica normală : *copiii vin zgomotoşi*.

Neamțu

1986 *Predicatul în limba română. O reconsiderare a predicatului nominal*, București.

Pană Dindelegan

1974 Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaxa transformățională a grupului verbal în limba română*, București.

Rădulescu

1980 Marina Rădulescu, *Relația sintactică dintre subiect și predicat*, în LR, XXIX, nr. 1, p. 11–26.

Stati

1967 S. Stati, *Sintagma și locul ei în structura limbii*, în vol. *Elemente de lingvistică structurală*, p. 113–127, București.

Tămăianu

1990, Emma Tămăianu, *Procese configuraționale textual-poetice (Cu aplicare la numele proprii)*, în vol. *Semiotică și poetică* (5), Cluj-Napoca (sub tipar).

Tesnière

1965 Lucien Tesnière, *Éléments de syntaxe structurale*, Paris.

Vasiliu—Golopenția

1969 E. Vasiliu, Sanda Golopenția-Eretescu, *Sintaxa transformățională a limbii române*, București.

Vlad

1970 Carmen Vlad, *Categoria gramaticală a persoanei la substantiv*, în SCL, XXI, nr. 3, p. 275–283.

Zdrenghea

1970 Mircea Zdrenghea, *Limba română contemporană. Morfologia* (curs litografiat), Cluj.

INFLECTIONAL AND INTONATIONAL IN DEFINING AND CLASSIFYING THE PREDICATE

(Abstract)

The author tackles the definition and classification of the predicate. He proves that its *definiens* is not, as currently stated, the (presonal) *mood*, but the *person*, and consistently formulates the definition of the predicate. The classification criterion is found in the *definiens* itself, specified as the person's expression : (a) inflectional ; (b) intonational.

In a third part of the article, the author argues that subject and predicate are not interdependent, as also currently held, but that the predicate is subordinated to its subject.

Aprilie 1991

Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Litere
Str. Horea, 31

COMMENT SUPPLÉE LE DISCOURS À UNE PRÉTENDUE LACUNE DU SYSTÈME. LE CAS DE *EN*

LIGIA STELA FLOREA

Avant d'examiner la façon dont le roumain traite de la pronominalisation là où le français use d'un substitut issu de *inde*, il nous semble indispensable d'envisager dans un premier temps les relations que ce pronom dit « adverbial » entretient avec d'autres substituts au sein du système pronominal français. La comparaison avec le roumain fera surgir ensuite quelques divergences dues à ce que chacune des deux langues met en œuvre un autre réseau d'oppositions pour assurer le relais des unités linguistiques.

On ne manquera pas de constater ainsi que certaines de ces divergences remontent à d'autres niveaux du système — celui des articles — et rejaillissent de façon inévitable sur les phénomènes syntagmatiques, c'est-à-dire sur les contraintes qui gouvernent la structuration de la phrase.

La nécessité de reprendre par *EN* un syntagme ou une phrase antérieurs afin de les insérer dans un nouveau contexte amène en français un surplus de cohésion par rapport au roumain, où celle-ci est assurée le plus souvent par le mécanisme des références implicites. Nécessité qui entraîne par ailleurs un surplus de liberté dans le choix des procédés de reprise, le français pouvant se livrer, le cas échéant, à une pronominalisation double, que l'absence d'un pronom issu de *inde* ne permet pas en roumain.

1.0. En tant que substitut d'un SN expansion du verbe, *EN* s'oppose à *le*, *la*, *les* et *peut*, comme ces derniers, remplir dans la phrase une fonction d'attribut, de complément d'objet ou de terme complétif. Il réfère dans ce cas à un SN contenant un nom / $\pm$ animé / et s'oppose à *LE* de manière différente selon la fonction qu'il assume.

Pour pronominaliser un SN, expansion du verbe, le roumain dispose d'une série de pronoms personnels atones *îl* (-l), *o-îi* (-i), *le* pouvant évoquer un nom animé ou inanimé, et de deux pronoms neutres *o* et *asta*. Réservés exclusivement à la fonction complément d'objet, les pronoms personnels, substituts d'un SN, s'opposent aux pronoms neutres qui, tout en ayant la même fonction, renvoient à toute une phrase, antécédente ou subséquente. Quant à la fonction attribut, dévolue aux pronoms neutres¹, elle ne repose pas en roumain sur des oppositions régulières, alors qu'en français elle oppose *le* et *cela* au pronom issu de *inde*.

¹ Les pronoms atones en accusatif ne sauraient l'assumer, à l'exception du neutre *o*, alors que les pronoms sujets peuvent le faire dans les fragments de phrase du discours dialogué :

- Sinteți noul nostru director?
- El în persoană.
- Domnul Mihai Popescu?
- Da, el.

1.1. Examinons les choses de plus près à l'aide d'exemples. Le attribut évoque un adjectif ou un substantif non prédéterminé² :

(i) Il n'était pas riche, il l'est devenu

Il n'était pas député, il l'est devenu

EN, lui, ne peut représenter qu'un substantif prédéterminé étant souvent accompagné du numéral indéfini UN :

(ii) De loin il avait cru voir des flammes et c'en étaient

(iii) Pour une franche crapule, c'en est une

Pour représenter un SN par un pronom attribut, le roumain recourt tantôt à *asta*, tantôt, le plus souvent, à un représentant zéro.

Ainsi dans (i) ce dernier est la seule solution admise :

Nu era bogat, dar a devenit peste noapte

Nu era deputat, dar a devenit acum

Dans (ii) le roumain dispose de trois possibilités :

— représentation zéro

De departe crezuse că vede flăcări și chiar erau.

C'est l'adverbe modal *chiar* qui supplée à l'absence du pronom.

— représentation par *asta*

De departe crezuse că vede flăcări și *asta* și era

Le pronom neutre coexiste ici avec un *și* adverbial.

— répétition lexicale

De departe crezuse că vede flăcări și erau *flăcări*.

On a affaire là à une simple reprise littérale et non plus à une anaphore.

Dans (iii) le roumain usera du démonstratif neutre ou du pronom indéfini *unul, una* :

E un ticălos și jumătate, *asta* e

E un ticălos și jumătate și încă *unul* foarte periculos

1.2. En fonction de complément d'objet ou de terme complétif³ *en* s'oppose à *le, la, les*, comme les articles partitifs *du, de la* s'opposent aux articles définis *le, la* et comme *des* s'oppose à *les*. Les uns permettent de réaliser une saisie partielle, les autres, une saisie globale des phénomènes. Ces pronoms représentent des animés et des inanimés, des entités nombrables ou non nombrables⁴.

(i) Il a acheté le pain / les œufs. Il l'a acheté / les a achetés

Il a acheté du pain / des œufs. Il en a acheté

Il n'a pas acheté de pain / d'œufs. Il n'en a pas acheté

En peut fournir une représentation complète comme les pronoms personnels compléments, ou une représentation conceptuelle, lorsqu'il s'accompagne d'un quantificateur (numéral, pronom indéfini, adverbe) déterminé ou non à son tour par un adjectif ou par une relative.

² En français, où le pronom complément *la* peut faire lui aussi office d'attribut, il se substitue, lui, à un substantif prédéterminé ayant les traits /+Personne/ et /+Féminin/ et ceci toujours dans un dialogue : — Êtes-vous la secrétaire de M. Dupont ?

— Oui, je *la* suis.

³ On ne s'en occupera pas, car le terme complétif, connu d'habitude sous le nom de « sujet logique », est l'apanage du français, qui comporte des pronoms impersonnels :

Il manque de ux boutons à cette veste → il *en* manque deux

⁴ Pour les relations que le pronom issu de INDE entretient avec, d'un côté, les pronoms personnels et, de l'autre, les articles partitifs, se reporter à l'ouvrage de Jacqueline Pinchon, *Morphosyntaxe du français. Étude de cas*, Hachette Université, Paris, 1986, pp. 82–83. L'exemple (i) est emprunté toujours à cet auteur.

- (ii) Tu as un stylo ? — Oui, j'en ai un / trois / plusieurs
 Tu manges du pain ? — Oui, j'en mange beaucoup / un morceau
 Tu manges des fruits ? — J'en mange des quantités / un kilo
- (iii) Il avait déjà un chien, il en voulait un autre
 Il avait acheté une voiture blanche, il en voulait une rouge
 Il n'avait connu que des femmes intéressées. Il en rencontrait une qui ne l'était pas

Toujours est-il qu'en surface ou en profondeur, EN réfère à un SP de forme DE + Nom ou DE + GN. La préposition DE s'actualise en présence d'un quantificateur ou de la négation :

J'ai un ami. J'ai beaucoup d'amis. Je n'ai pas d'amis

Avec EN la préposition peut également faire surface pour s'insérer entre un adjectif et un numéral (*J'en ai deux de sûrs*) ou entre un substantif et un numéral (*J'en ai deux d'amis. Il en avait une de voiture*), phénomène propre au français populaire.

1.3. Le roumain a une tout autre manière d'appréhender les choses : là où le français recourt à l'article partitif, il se contente de supprimer l'article tout court ou d'utiliser un partitif indifférencié, création de la langue familière (*niște*). Que ce soit un singulier partitif ou un pluriel indéfini, *niște* n'entretient aucun rapport étymologique avec la préposition DE, ce qui amène dès ce stade-là une nette différence de comportement entre les deux langues.

On assistera donc en roumain à une tout autre saisie de l'opposition nombrable / non nombrable, visée globale / visée partielle. L'article défini s'oppose cette fois à *niște* ou à zéro comme les pronoms personnels compléments *il, o, îi*, le s'opposent à un représentant zéro. Les exemples ci-dessus deviennent en roumain :

- (i) A cumpărat piinea / ouăle. A cumpărat-o. Le-a cumpărat
 A cumpărat piine / ouă. A cumpărat ieri
 N-a cumpărat piine / ouă. N-a cumpărat deloc

Le roumain peut fournir lui aussi une représentation conceptuelle à l'aide du seul quantificateur qui, du fait qu'il comporte souvent une forme variable, supplée parfaitement à l'absence du pronom adverbial. Vu qu'un quantificateur, même invariable, réfère toujours à une entité quantifiée, on peut dire que le roumain satisfait au principe de l'économie linguistique par des moyens assurant une représentation minimale suffisante⁵.

- (ii) Ai un stilou ? — Da am (unul) / două, trei / mai multe
 Măninci piine ? — Da, măninc multă / o bucată
 Măninci fructe ? — Da, măninc o grămadă / un kilogram
 Cîtă piine ai mîncat ? — Am mîncat destulă
- (iii) Avea deja un cîine, dar mai voia unul
 Cumpărase o mașină albă, dar voia acum una roșie
 Nu cunoscuse decît femei interesate, cunoștea în fine una care nu era

⁵ Le français use d'ailleurs lui aussi d'une représentation minimale suffisante lorsqu'il place certains quantificateurs en position sujet, ce qui explique en fait les problèmes d'accord qui s'ensuivent :

Parmi ces personnes / beaucoup sont de notre avis la plupart
 Sur dix personnes, neuf sont de notre avis

Deux conclusions se dégagent de cette comparaison : le français recourt à un représentant discontinu là où le roumain n'utilise que d'un représentant simple comme d'un minimum suffisant. Mais il importe de saisir les raisons de ce comportement différent. Elles sont à repérer d'abord au niveau des paradigmes (présence ou absence de l'article partitif) et à rattacher ensuite à certaines contraintes d'ordre syntagmatique⁶. C'est ce qui fait que le français ait besoin à la fois d'un anaphorique, pour assurer la cohésion avec le segment antérieur, et d'un quantificateur, pour assurer la progression de la phrase. Le roumain s'accommode parfaitement d'un représentant zéro, quitte à trouver parfois dans le quantificateur un moyen d'étayer morphologiquement le jeu des références contextuelles.

EN apparaît dans cette perspective comme une solution offerte par le système du français à un problème que le roumain ne parvient effectivement à résoudre qu'au niveau du discours.

2.0. Comme substitut d'un SP, *en* s'oppose à *de lui, d'elle(s) d'eux*, pouvant assumer toute une gamme de fonctions syntaxiques : complément d'objet second, complément du nom ou de l'adjectif et circonstanciel d'instrument.

Cette opposition correspondait au départ à la dichotomie Animé / Non animé. EN étant comme Y antéposé au verbe et réservé à la représentation des inanimés, un déséquilibre est apparu dans le système entre les compléments construits avec la préposition *à* (dont les pendants pronominaux étaient généralement antéposés) et les compléments construits avec *de*, qui avaient pour substituts un pronom antéposé — EN — et un pronom postposé, *de lui* (cf. Pinchon, 1986, 84).

Comme la tendance du français actuel va vers l'uniformité du système et vers l'emploi des pronoms antéposés, l'usage de EN a été étendu aussi à la catégorie /Animé/. EN peut se substituer ainsi à n'importe quel substantif voire aux pronoms personnels eux-mêmes, alors que ces derniers ne peuvent pas se substituer à des substantifs de la classe /Non animé/.

Le roumain dispose en revanche d'une série de pronoms personnels qui, précédés ou non d'une préposition, réfèrent indifféremment à des substantifs animés ou non animés : *de/ despre/ cu/ din el, ea*, etc. Ces formes s'opposent à *de/ despre/ cu/ din asta*, tout comme les formes conjointes s'opposent, on l'a vu précédemment, à *asta*, c'est-à-dire en tant que substituts d'un SP à un substitut de phrase. A remarquer que le français se sert lui aussi de *cela* pour la représentation d'une phrase tout entière.

2.1. En tant que complément d'objet second, EN peut référer à un substantif ou à un pronom personnel précédé de DE. Dans le premier cas, *en* bénéficie généralement en roumain d'un correspondant pronominal : *de el, de ea*, etc.

⁶ Le numéral cardinal fait office de prédéterminant en français. Pour lui conférer un statut pronominal, il ne suffit pas de le faire précéder de l'article défini (article adjectival en roumain : *cei doi*), il faut y ajouter un adjectif déterminatif : *deux amis* → *les deux** → *tous les deux*
les deux autres
les deux premiers

- (i) Tu as lu son dernier roman ? Parle m'*en* un peu.
 Ai citit ultimul lui roman ? Vorbește-mi puțin *de el*
 Ces gens attendent là depuis une heure. On ne s'*en* occupe donc pas ?

Oamenii ăștia așteaptă de o oră. Nu se ocupă nimeni *de ei* ?

Quand son référent est un pronom personnel, EN correspond plutôt en roumain à un représentant zéro. On a affaire là à un emploi propre au dialogue et au style épistolaire.

- (ii) Parlez-vous de moi ? — Oui, nous *en* parlions
 Vorbeați de mine ? — Da, vorbeam (de tine)
 Vous venez de chez elle ? — Oui, j'*en* viens
 Veniți de la ea ? — Da, vin (de la ea)
 Elle voulait plus de toi ? — Mais si, au contraire, elle *en* voulait bien (Céline)
 Nu mai voia să audă de tine ? — Ba nu, dimpotrivă, tocmai că voia

Le roumain ne se prête pas volontiers à la double pronominalisation, que le français réalise sans difficulté grâce à EN. Les solutions qu'il offre dans ce cas sont : reprise littérale (*de ea* → *de ea*) ou reprise alternante (*de mine* → *de tine*).

2.2. Une situation à part présente le SP à fonction de complément du nom. Le français oppose cette fois le pronom EN à la série des adjectifs possessifs *son, sa, ses, leur(s)*. En fait, il ne s'agit pas la plupart du temps d'une opposition mais d'une alternance libre, le pronom ou l'adjectif possessif pouvant s'employer concurremment.

- (i) Le clocher d'une église : l'église a un clocher
 Le clocher *en* a été construit en 1918
 Son clocher a été construit en 1918
 (ii) Les soucis de ces gens-là : ces gens ont des soucis
 Il faut *en* connaître les soucis
 Il faut connaître *leurs* soucis

Lorsque le segment SN + SP ne peut plus subir la transformation en structure avec *avoir*, qui intervertit l'ordre et la fonction syntaxique des deux syntagmes, l'emploi de EN est seul possible (cf. Pinchon, *op. cit.*, 107).

- (iii) Le bénéfice d'une mesure
 Le bénéfice *en* sera réservé à ...
 Le goût du luxe → Elle *en* a le goût

On retrouvera une alternance presque analogue en roumain entre, cette fois, les adjectifs possessifs et le pronom personnel atone en datif, qui s'y substitue couramment pour des raisons d'économie et/ou d'expressivité. L'emploi du datif possessif, beaucoup plus étendu en roumain qu'en français, n'en est pas moins soumis en roumain à des restrictions d'ordre syntaxique, tout comme celui de EN complément du nom en français.

- (i) Clopotnița unei biserici
 Clopotnița | *ei a* | fost construită în 1918
 i-a
 (ii) Grijile acelor oameni
 Trebuie să *le* cunoaștem grijile
 Trebuie să cunoaștem grijile *lor*

Dans (iii), en revanche, la possibilité de confusion avec le datif du bénéficiaire exclut le datif possessif comme variante contextuelle :

Beneficiul unei măsurii

Beneficiul *ei* va fi rezervat ...
| *acesteia* |

Si, en dernière analyse, c'est le contexte qui tranche en faveur de tel ou tel substitut — adjectif possessif ou pronom — la présence du substitut s'avère tout aussi nécessaire en roumain qu'en français.

2.3. EN a également un correspondant pronominal obligatoire en roumain quand il fait office de complément de l'adjectif, cas où l'opposition Animé / Non animé reprend tout son poids.

(i) Il est fou de ce chanteur. Il est fou *de lui*

(ii) Il est fou de ses chansons. Il *en* est fou

Le roumain aura recours à un pronom personnel qui, indifférent à la distinction Animé / Non animé, n'en sera pas moins sujet à des variations de genre et de nombre :

(i) E înnebunit după cântărețul ăsta / *după el*

(ii) E înnebunit după melodiile lui / *după ele*

(iii) Mes petits dessins ? J'*en* suis très fier

Micile mele desene ? Sint mîndru *de ele*

(iv) La paix de notre foyer. Nous *en* sommes responsables

Linîștea căminului nostru. Sintem răspunzători *de (pentru) ea*

Le régime prépositionnel des adjectifs diffère assez souvent d'une langue à l'autre, ce qui ne fait qu'accentuer les disparités entre le pronom issu de *inde* et ses correspondants roumains.

2.4. C'est aussi le cas quand le pronom adverbial remplit une fonction de complément d'instrument et qu'il se traduit en roumain par *cu el / ea*, syntagme de structure nettement distincte de celle qui sous-tend le pronom *en*.

(i) Il prit une pierre et *l'en* frappa

Luă o piatră și îl lovi (cu ea)

(ii) Tu m'as demandé un couteau. Que veux-tu *en* faire ?

Mi-ai cerut un cuțit. Ce vrei să faci *cu el* ?

Du reste, la pronominalisation n'est pas toujours obligatoire dans ce cas, en roumain comme en français :

(iii) Il arracha un brin d'herbe et se mit à lui chatouiller l'oreille

Smulse un fir de iarbă și începu să-l gîdile la ureche

3.0. Le pronom issu de *inde* peut se substituer aussi à un SV faisant office de prédicat ou de prédicatoïde⁷, cas où il se trouve en concurrence avec *de cela* ou avec (*le*) *faire / en faire autant*.

(i) Viendrez-vous ? — Je n'*en* ai pas le temps

Je n'ai pas le temps *de le faire*

(ii) Il se réjouit de partir — — → Il s'*en* réjouit

Il se réjouit *de cela*

Il se trouve d'autre part en distribution complémentaire avec *le, cela* et *y*, car, pour un SV prédicatoïde, le choix du pronom est fonction

⁷ Terme emprunté à la syntaxe fonctionnaliste et désignant un prédicat subordonné : de par sa forme même (l'infinitif) ou du fait qu'il est régi par une conjonction, un pronom ou un adverbe relatif.

du verbe régent, ce qui fait qu'à des infinitifs de construction identique correspondent des pronoms différents (cf. Pinchon, *op. cit.*, 87).

- (iii) Je crains d'avoir dit ... → Je *le* crains
Je doute d'avoir dit ... → J'*en* doute
Je doute qu'il ait dit ... → J'*en* doute
- (iv) Je vous demande de m'obéir → Je vous *le* demande
Je vous prie de m'obéir → Je vous *en* prie

Pour qu'un SV soit pronominalisable par EN, il faut que le verbe, même s'il est au départ un prédicat à part entière, subisse une transformation d'enchâssement qui en fasse un prédicatoïde. Celui-ci est tantôt un infinitif suivi de ses compléments, tantôt un verbe fini, noyau d'une subordonnée complétive. Son substitut, le pronom EN fait office de complément déterminatif (d'objet second, du nom ou de l'adjectif) ou de complément circonstanciel (cause ou concession).

En roumain, on aura la plupart du temps comme prédicatoïde un verbe à l'indicatif introduit par *că* ou un verbe au subjonctif introduit par *să*, le SV représenté étant donc une subordonnée conjonctive. Quant aux pronoms représentants, ils sont fonction du verbe régent, de sa nature : avec un transitif direct, on aura pour substituts les pronoms neutres *o* ou *asta*, avec un transitif indirect, on aura *de / din asta*.

- (iii) Mă tem că am spus ... → Mă tem *de asta*
Mă indoiesc că am spus ... → Mă indoiesc *de asta*
- (iv) Vă cer să mă ascultați → V-*o* cer insistent
Vă rog să mă ascultați → Vă rog *asta* întâia dată

Le microsystème que forment ces pronoms est entaché, par l'absence de EN d'une certaine dissymétrie par rapport au microsystème des pronoms français, substituts d'un SV⁸ :

o, asta / de asta le, cela / en, de cela

Mais, du fait qu'ils reposent sur le même type d'oppositions (cas régime — cas obliques), les deux microsystèmes n'en présentent pas moins d'incontestables analogies.

Il en va de même pour l'emploi de ces pronoms au niveau du discours, emploi tantôt obligatoire, tantôt facultatif, suivant le contexte : selon qu'on a affaire à tel on tel verbe régent (en français) ou selon qu'on a affaire à un verbe, à un substantif ou à un adjectif (en roumain).

3.1. J. Pinchon distingue en français deux catégories de verbes régents : des verbes bivalents, avec lesquels la représentation d'un SV par un pronom est possible mais non nécessaire, et des verbes trivalents ayant un pronom complément pour représenter le SV.

Appartiennent à la première catégorie des verbes tels que : *se retenir, s'abstenir, se souvenir* et des locutions comme *avoir envie / le droit / le temps / le pouvoir / l'habitude*, etc.

- (i) Je ne devrais pas le faire mais je ne peux m'abstenir
N-ar trebui s-o fac, dar nu mă pot abține
- (ii) Ne pouvant me rendormir et n'*en* ayant nulle envie (Gide)
Nemaiputînd să adorm și nemaiaîvind nici un chef *de somn*

⁸ On fait abstraction ici des relatifs complexes *ce que, ceea ce* et du pronom adverbial *g* pour ne retenir que les substituts qui intéressent le sujet en question.

- (iii) Tu m'as promis quelque chose — Je ne m'(en) souviens pas
Mi-ai promis ceva — Nu-mi amintesc

Avec cette catégorie de verbes, la pronominalisation du SV est facultative dans les deux langues, tandis qu'avec les verbes de la seconde catégorie, elle reste facultative en roumain mais devient obligatoire en français. Ce sont des verbes tels que : *blâmer, empêcher, parler, remercier*, etc. ou *s'apercevoir, se blâmer, se réjouir, se vanter*, etc.

- (iv) Elle le remercie d'être venu → Elle l'en remercie
Ea-i mulțumește că a venit → Îi mulțumește călduros
- (v) Il voudrait bien partir mais sa femme l'en empêche
Ar vrea el să plece, dar soția lui îl împiedică (s-o facă)
- (vi) On a fait une grave erreur. On ne s'en est aperçu que trop tard = Am făcut o mare greșeală. Ne-am dat seama prea târziu (de asta)

3.2. Il en est de même avec un substantif pour terme régent : si le français procède régulièrement à la pronominalisation du SV par *en*, le roumain use toujours du mécanisme des références implicites.

- (i) Il peut réussir s'il *en* a la volonté (apud Pinchon)
Poate să reușească dacă are voința necesară
- (ii) Essaie donc de l'affronter, si tu *en* as le courage
Încearcă atunci să-l înfrunți, dacă ai curajul
- (iii) On m'avait menti. Le lendemain j'*en* eus la preuve
Mă mințiseră. A doua zi avui dovada (acestui fapt)

Mais le roumain ne laisse pas de pourvoir à un minimum suffisant en utilisant dans (i) un adjectif dont le sens implique le SP *pentru asta*. Dans (ii), on pourrait avoir aussi un représentant complet du type *faire* (*dacă ai curajul s-o faci*) et dans (iii), un substitut verbal du genre *il en est ainsi* (*că așa era*) ou un substitut nominal (*de ce fait = acestui fapt*).

Le roumain se prêterait donc volontiers à une pronominalisation simple (*s-o faci, că așa era, acestui fapt*), que le français pratique également (*de le faire, qu'il en était ainsi*), mais se refuserait de nouveau à une double pronominalisation, que seul le français peut réaliser par EN.

3.3. En présence d'un adjectif, la reprise du SV par un pronom représentant est obligatoire en français et assez courante en roumain : *en* et son pendant *de asta* font office de complément de l'adjectif.

- (i) Il est parvenu à la convaincre et il *en* est fier
A reușit s-o convingă și e mîndru *de asta*
- (ii) Tu es sûr de l'avoir vu ? — J'*en* suis tout à fait sûr
Ești sigur că l-ai văzut ? — Sint absolut sigur (de asta)
- (iii) Je ne peux pas l'aider, j'*en* suis très fâché
Nu pot să-l ajut și sint tare supărat (pentru asta)

Comme avec certains verbes, avec des adjectifs comme *bucuros, trist, necăjit, supărat*, etc. la préposition utilisée en roumain n'est pas la même que celle qui sous-tend le pronom EN. C'est que le complément de l'adjectif y est teinté parfois d'une nuance causale, d'où la possibilité de recourir aussi à un autre substitut : *din cauza asta*.

3.4. La nuance causale prend définitivement le dessus lorsque le pronom issu de *inde*, ainsi que son pendant analytique, assument dans la phrase le rôle de complément circonstanciel. EN renvoie alors en structure

profonde au SP *de ce fait*, dont l'équivalent roumain *de asta / aceea* ou *din cauza asta* est, lui, un élément de structure superficielle.

- (i) Il a eu la grippe et il *en* est resté très affaibli
A avut gripă și *din cauza asta* e foarte slăbit
- (ii) J'ai beaucoup de soucis et je n'*en* dors plus
Am multe griji și *de aceea* nici nu mai dorm
- (iii) Elle pleura beaucoup et sa passion pour Fabrice s'*en* augmenta (Stendhal)

Plinse mult și *astfel* pasiunea pentru Fabrice crescuse și mai tare

Là encore le roumain s'arrête à la pronominalisation simple, alors que le français passe outre et remplace *de ce fait* par *en*, tout comme dans la structure concessive n'*en* ... *pas moins / que davantage*.

- (iv) Elle connaissait ses défauts mais ne l'*en* aimait pas moins =
= Îi cunoștea defectele, dar *cu toate astea* nu-l iubea mai puțin
- (v) Elle connaissait ses défauts et ne l'*en* aimait que davantage =
= Îi cunoștea defectele și-l iubea *cu atât mai mult*

4.0. Pour faire maintenant la synthèse des cas examinés, qui englobent sinon tous, du moins les plus importants de ceux qui intéressent notre sujet, on va les grouper en trois séries distinctes :

- cas où EN n'a pas de correspondant pronominal en roumain
- cas où EN a un correspondant facultatif en roumain
- cas où EN a un correspondant nécessaire ou très courant

4.1. La première série en compte trois, à savoir :

- a) EN substitut d'un SN et faisant office de complément d'objet direct
- b) EN substitut d'un SV et figurant dans une incise :
je vous en prie / supplie, etc.
- c) EN figurant dans des locutions ou expressions verbales où il n'est plus substitut : *en avoir assez*, *s'en prendre*, etc.

Si, dans (a) nous hésitons à parler de représentant zéro, vu que le roumain semble disposer de moyens qui assurent une représentation minimale suffisante, dans (b) et (c) on est vraiment en présence d'un substitut ou d'un équivalent zéro respectivement.

4.2. La seconde série compte le plus grand nombre de cas : cinq.

a) EN réfère à un SN expansion du verbe et remplit une fonction d'attribut. Il peut alors se traduire en roumain par un pronom neutre (*asta*) ou par un numéral indéfini (*unul, una*), voire même par un simple adverbe modal (*și, chiar, într-adevăr*) :

b) EN se substitue à un SP du genre prép. + pronom (personnel ou autre) et fait office de complément d'objet second (double pronominalisation). Le roumain, quand il ne se contente pas d'un représentant zéro, préfère recourir soit à une reprise littérale (*de el* → *de el*), soit à une reprise alternante (*de mine* → *de tine*) ;

c) EN renvoie toujours à un SP mais assume cette fois une fonction de circonstanciel d'instrument. Il a pour équivalent roumain un SP différent comme structure de celui qui sous-tend le pronom issu de *inde*, à savoir *cu el, cu ea*, etc. ;

d) EN réfère à un SV au rôle de prédicat ou de prédicatoïde et correspond en roumain à un représentant analytique : préposition (*de, despre, după, pentru*) + *asta*. Pour un EN complément d'objet second, la prono-

minalisation est parfois facultative dans les deux langues, alors que pour un EN complément du nom, elle ne l'est plus qu'en roumain ;

e) EN se substitue à un SV noyau d'une subordonnée conjonctive (en structure profonde) et remplit une fonction de circonstanciel de cause ou de concession. En ce cas sa présence, comme celle de son équivalent roumain, semble plutôt facultative dans les deux langues.

4.3. La dernière situation, où, par contre, la présence du pronom représentant est tout aussi nécessaire dans les deux langues ou assez courante en roumain, compte quatre cas :

a) EN réfère à un SP du type *de* + GN et assume auprès du verbe un rôle de complément d'objet second. Le roumain recourt de nouveau à un représentant analytique : *de el, de ea*, etc. ;

b) EN substitut d'un même SP mais déterminant cette fois un substantif a pour correspondant roumain un pronom personnel en datif (datif possessif). Soumis tout les deux à des contraintes sémantico-syntaxiques, qui règlent l'alternance pronom / adjectif possessif, ils s'intègrent, en revanche, à des groupes distincts : nominal, pour EN et verbal, pour *îi (-i), le* ;

c) EN complément de l'adjectif renvoie à un même SP (*de* + GN) contenant un nom / + Animé /. En roumain, où l'opposition Animé / Non animé se trouve occultée sous le coup de la pronominalisation, on aura de nouveau un représentant analytique : *de / după / pentru el, ea* ;

d) Un *en* complément de l'adjectif mais référant à un SV aura assez couramment son correspondant en roumain : un SP de forme *de + asta* ou *pentru + asta*.

4.4. On pourrait en conclure que le français fait usage d'un pronom là où le roumain utilise d'habitude un syntagme prépositionnel contenant un pronom personnel ou un démonstratif neutre. Celui-ci n'est souvent par rapport à celui-là que le stade qui sépare une pronominalisation simple d'une double pronominalisation. Une langue « synthétique »⁹ peut donc fournir parfois des solutions « analytiques » et inversement, les procédés syntagmatiques suppléant ainsi parfaitement aux « lacunes » du système morphologique.

Mars 1990

*Université de Cluj-Napoca
Faculté des Lettres
31, rue Horea*

⁹ En tant qu'il bénéficie d'une flexion nominale, le roumain est une langue « synthétique » ; le français, qui n'en a pas, et qui fait appel aux procédés syntagmatiques pour marquer la fonction d'un terme dans la phrase est une langue « analytique ».

SUBORDONATA COMPLETIVĂ DE AGENT (VARIANTE NEPRONOMINALE)

G. GRUȚĂ

0. Gramaticile descriptive ale limbii române disting două categorii mari de subordonate: de tip circumstanțial și de tip necircumstanțial¹. O caracteristică a celor din urmă constă în faptul că nu au conective specifice, fiind introduse prin toate cele trei clase de cuvinte subordonatoare interpropoziționale: pronume relative², adverbe relative și conjuncții subordonatoare. În consecință, fiecare subordonată necircumstanțială se poate realiza în trei variante: pronominală, adverbială și conjuncțională.

Subordonata completivă de agent, încadrată în mod natural la subordonatele necircumstanțiale, este prezentată totuși ca o excepție, recunoscându-i-se o realizare exclusiv pronominală³: *de / de către* + pronume relativ (*Era apreciat de o r i c i e n e - l c u n o ș t e a*).

1. Cercetarea noastră aduce în discuție variantele nepronominale ale subordonatei de agent, susținând ideea existenței lor în limba română actuală. Este vorba de enunțuri ca următorul:

Am fost surprins că ai spus asta
în care subordonata *că ai spus asta* îndeplinește toate condițiile acestui raport: exprimă agentul unei structuri pasive⁴ și poate realiza o funcție subiectivă în cazul transformării verbului regent în construcție activă (*M-a surprins că ai spus asta*).

Sub aspect generativ, ea urmează modelul tuturor subordonatelor conjuncționale de tip necircumstanțial, care apar în structura de suprafață ca rezultat al suprimării unui nominal cu trăsăturile [+ Indefinit], [+ Abstract]⁵, preluând funcția acestuia din structura de adîncime. Prezentăm, ilustrativ, câteva exemple paralele:

(1) *M-a surprins faptul că ai venit* → *M-a surprins că ai venit*.
(subiect → subiectivă)

¹ Vezi *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol. II, Editura Academiei R.S.R., București, 1963, p. 257.

² Includem aici și pronumele nehotărite, care, atunci cînd introduc o subordonată, au valoare de pronume relative.

³ Vezi *Gramatica...*, p. 292. În alte lucrări, această idee este formulată mai categoric: „Este exclusiv pronominală [completiva de agent — n.n., G.G.], fiind introdusă prin pronume relative sau nehotărite construite cu prepoziția *de ori de către...*” (Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, București, Editura Academiei R.S.R., 1986, p. 349).

⁴ Evităm formularea „verb pasiv”, deoarece au fost semnalate și unele adjective cu sens pasiv, compatibile cu rolul de regent al unui complement de agent (vezi Mioara Avram, *Cu privire la definiția complementului de agent și a complementului sociativ*, în LR, XVII, 1968, nr. 5, p. 469).

⁵ Vezi Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaxa transformatională a grupului verbal în limba română*, București, Editura Academiei R.S.R., 1974, p. 31.

(2) *Recunosc faptul că ai venit* → *Recunosc că ai venit*. (complement direct → completivă directă)

(3) *Am fost surprins de faptul că ai venit* → *Am fost surprins că ai venit*. (complement de agent → completivă de agent).

Examinind situația de la (3), constatăm că transformarea operată (suprimarea nominalului) este, ca și la (1) sau (2), facultativă, în structura de suprafață înregistrându-se atît varianta cu nominal, cît și cea fără nominal. Interpretarea lui *de faptul* ca un complement de agent, singura posibilă, obligă la o analiză similară și a propoziției care îi preia funcția după suprimare.

Agentiva conjuncțională — ca orice propoziție introdusă de un asemenea conectiv — este o subordonată de tip integrat (total), în sensul că agentul acțiunii pasive este conținut în însuși predicatul subordonatei (acțiunea exprimată de acesta, faptul „că ai venit”; vezi exemplul de mai sus). Agentivele pronominale sînt de tip parțial, agentul propriu-zis al acțiunii pasive fiind *designatum*-ul pronumelui relativ: *Am fost surprins de ce s-a spus aici* (am fost surprins nu de faptul că „s-a spus”, ci de „ceea ce s-a spus”).

Conjuncțiile *să* și *dacă*, întîlnite frecvent la celelalte subordonate necircumstanțiale, sînt și ele repetate la subordonata de agent:

Am fost surprins să aud asemenea vorbe de la el.

Era frămîntat dacă poate sau nu poate accepta acest lucru.

O caracteristică restrictivă a completivei de agent de tip conjuncțional este faptul că nu se realizează decît în prezența unui regent participial, în timp ce agentiva pronominală este compatibilă și cu un reflexiv pasiv (*Marfa se va ridica de către cine va fi de serviciu atunci*) sau cu un regent adjectival (*Sînt mașini ușor manevrabile de către oricine are cunoștințe elementare de mecanică*).

2. În situația unui nominal cu structura semantică [+ Indefinit], [− Abstract], [+ Circumstanță], în care ultimul simbol notează una din trăsăturile [+ Mod], [+ Timp], [+ Loc]⁶, suprimarea nominalului generează subordonate agentive de tip adverbial. Aceste transformări, posibile teoretic, sînt mai rar repetate în practica vorbirii, apariția lor putînd fi semnalată mai ales în exprimarea orală:

Am fost surprins de felul cum și-a organizat el munca → *Am fost surprins de cum și-a organizat el munca*.

Am fost surprins de timpul cît a vorbit → *Am fost surprins de cît a vorbit*.

Am fost surprins de locul de unde avea el aceste informații → *Am fost surprins de unde avea el aceste informații*.

3. Considerăm că faptele de limbă discutate aici pledează convingător pentru înregistrarea subordonatei de agent cu toate cele trei variante (pronominală, conjuncțională, adverbială), eliminîndu-se tratarea ei ca o excepție în cadrul subordonatelor necircumstanțiale. Argumentul că agentiva conjuncțională și cea adverbială ar fi, cantitativ vorbind, slab reprezentate în limbă, nu poate fi luat în considerare, deoarece și varianta

⁶ Vezi Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaza transformațională* ..., p. 34.

pronominală se întâlnește foarte rar, vorbitorii preferind exprimarea ideii de agent la nivelul propoziției⁷.

Felul în care sint generate subordonatele agentive de tip nepronominal (prin suprimarea unui nominal cu rol agentiv) înlătură, credem, orice echivoc de interpretare. O eventuală confuzie a agentivei conjuncționale, de pildă, se poate evita prin proba / argumentul unicității⁸. Spre exemplificare, apreciem că într-o frază ca *Am fost surprins că ai luat cuvîntul*, subordonata nu poate accepta o interpretare cauzală, atîta timp cît este posibilă apariția unei veritabile subordonate cauzale pe lîngă participiul din regentă: *Am rămas surprins că ai luat cuvîntul, deoarece înțelegerea noastră fusese alta*.

THE SUBORDINATE CLAUSE OF AGENT (NON-PRONOMINAL VARIANTS)

(Abstract)

The author demonstrates that in Romanian the subordinate clause of agent can be actualized in three variants: through pronouns, through adverbs and through conjunctions. Romanian descriptive grammars usually acknowledge only its pronominal variant (*de / de către* + relative pronoun + S).

Noiembrie 1990

*Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Litere
Str. Horea, 31*

⁷ Între lucrările care menționează în mod expres acest lucru, vezi Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, București, 1978, p. 663 („Realizarea propozițională a agentului este mult mai rară; livrească ...”).

⁸ Vezi, pentru conceptul de unicitate, D. D. Drașoveanu, *O categorie sintactică — unicitatea*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 325—335.

VALENȚĂ ACUZATIVALĂ DOBÎNDITĂ

ȘTEFAN HAZY

0. Verbul cunoaște diferite clasificări. Dintre acestea, ne interesează aici dihotomia tranzitivitate—intranzitivitate.

1. Toate gramaticile în uz fac referiri, mai mult sau mai puțin detaliate, la clasa verbelor tranzitive și la a celor intranzitive.

1.1. În ce privește definirea conceptului de tranzitivitate, trebuie subliniat faptul că, deși opinia gramaticilor nu diferă în esență, întâlnim totuși formulări ce fac posibilă înțelegerea inexactă sau diferită a acestui concept.

1.2. *Gramatica limbii române* consideră că „verbele care pot primi un complement direct sint tranzitive”¹, ca apoi să afirme că „verbele care au un complement direct sint tranzitive”². Cele două afirmații creează așadar o neclaritate: sint tranzitive verbele care pot avea sau care au un astfel de complement³?

Este adevărat, *Gramatica* menționează⁴ că atunci cînd complementul direct nu este exprimat, verbele tranzitive sint folosite absolut: *citește, scrie, mănîncă* etc. (evident absolut, întrucît acțiunea unui astfel de verb presupune existența unui obiect: *citește un articol* etc.).

1.3. Rezultă că, pentru ca un verb să fie acceptat drept tranzitiv, este necesar și suficient să poată avea un complement direct (în A_1)⁵, idee ce apare explicit formulată la I. Iordan⁶. În sprijinul acestei afirmații vine și felul în care se definește complementul direct (în toate gramaticile), ca unul a cărui prezență este reclamată, cu realizarea obligatorie sau facultativă⁷, de un verb tranzitiv (sau de o interjecție folosită ca echivalent al unui astfel de verb: *iată — ascultă, privește; ha! — prinde, înșfacă* etc.).

1.4. La un singur autor⁸ am întâlnit afirmația că verbele determinate de un complement direct sint de obicei tranzitive. Constatarea autorului este cel puțin surprinzătoare, deoarece nu se poate deduce exact ce înseamnă *de obicei*: se referă la complementul direct (intern⁹) al unor verbe intranzitive sau la posibilitatea ca, după verbe de tipul *a se gîndi*,

¹ Vezi [5], vol. I, p. 207.

² Vezi [5], vol. II, p. 153.

³ Probleme asemănătoare există și în gramaticile altor limbi.

⁴ Vezi [5], vol. II, p. 207.

⁵ Vezi [3], p. 78.

⁶ Vezi [9], p. 406.

⁷ Pentru detalii și precizări în acest sens, vezi [7], p. 160 ș.u.

⁸ Vezi [13], p. 148.

⁹ Pentru definirea și descrierea complementului direct intern, vezi [1] și [5], vol. II, p. 157—158.

complementul să fie interpretat, după cum are sau nu în construcție prepoziția *la*, fie complement indirect, fie complement direct (*mă gândesc la ceva, mă gândesc ceva*¹⁰).

Chiar dacă autorul citat n-a avut în vedere construcțiile amintite, afirmația din *Gramatică* impune (re-)examinarea acestor verbe din perspectiva tranzitivității.

1.5. S-a arătat¹¹ că orice pronume reflexiv în A_1 , indiferent care este verbul tranzitiv însoțit, blochează tranzitivitatea acestuia, făcând imposibilă realizarea unui (al doilea) A_1 (complement direct) în subordinea aceluiași verb. Ca dovadă, spunem : *Mă gândesc la părinți*, dar nu și **Mă gândesc (pe) părinți*. Complementele acestui verb sînt relate cu ajutorul prepoziției *la* și, ca urmare, acestea nu pot fi directe, ci indirecte (în A_3).

Admitem, în consecință, că tranzitivitatea reprezintă o proprietate intrinsecă a unor verbe, prin care acestea se constituie într-o clasă distinctă, opunîndu-se celor intransitive.

2. În cadrul acestei clase, gramaticile admit existența unui număr limitat de verbe, diferit de la o gramatică la alta, ce au capacitatea de a guverna, simultan, două A_1 (complemente directe), și reprezintă, prin urmare, în cadrul clasei, o subclasă, aceea a verbelor dublu tranzitive.

2.1. Nesiguranța pe care o trădează inventarul (numeric) diferit de la un autor la altul (ca și în cazul auxiliarelor sintactice) se datorează criteriului labil și discutabil aplicat pentru a stabili dubla tranzitivitate a unor verbe, criteriu ce are în vedere compatibilitatea acestora cu două pronume nehotărîte (*a asculta pe cineva ceva* etc.), dintre care unul (*pe cineva*) este al ființei, iar celălalt (*ceva*) al lucrului sau al acțiunii. De remarcat că ambele pronume nehotărîte au o sferă de cuprindere (semantică) foarte largă, ceea ce înlesnește atașarea lor și la verbe a căror dublă tranzitivitate trebuie privită cel puțin cu rezerve, ca, de exemplu, *a examina, a sfătui pe cineva (pe oricine) ceva (orice)*, deoarece, dacă nehotărîtul *pe cineva* este substituibil printr-un substantiv sau un substantival animat : *Pe Ion (pe elev, pe al doilea, pe acela etc.) îl examinez (îl sfătuiesc)*, același lucru nu este posibil cu privire la nehotărîtul *ceva*, adică putem formula : *Pe elev îl examinez (îl sfătuiesc) ceva (orice)*, dar nu și **Pe elev îl examinez tabla înmulțirii sau ... îl sfătuiesc supunere* etc., pentru că al doilea A_1 , nonanimat, ne apare ca o structură forțată (cel puțin în prezent), iar legarea acestuia cu verbul impune, după opinia noastră, a se recurge la o prepoziție : *la, din, în (îl examinez la matematică sau ... din (în) sfera matematicii ; îl sfătuiesc la supunere (la ascultare etc.)*, ce are drept consecință materializarea unui (A_3) complement indirect.

2.2. Menținîndu-ne încă în sfera diferențelor vizînd numărul acestor verbe în lucrările de specialitate, reținem că *Gramatica*¹² admite 7 astfel de verbe (*a anunța, a asculta, a examina, a întreba, a învăța, a ruga, a sfătui*), dîndu-l, apoi, în construcții fixe, și pe *a trece*, ca al optulea, în timp ce la I. Iordan apar 5 (*a învăța, a face, a numi, a chema, a zice*¹³ —

¹⁰ Vezi [5], vol. II, p. 287–288.

¹¹ Vezi [4], p. 334, la 5.7.0.

¹² Vezi [5], vol. II, p. 157.

¹³ Vezi [9], p. 636.

dintre care doar primul se înscrie în preocupările de față), iar la I. Coteanu și V. Șerban numai cite 3¹⁴ (*a întreba, a învăța, a ruga* și, respectiv, *a asculta, a învăța, a ruga*) sau în *Sinteze de limba română*¹⁵ se consemnează 6, lipsind, față de inventarul din *Gramatică*, verbul *a asculta*.

2.3. Gramaticile sînt unanime în a accepta că unul din complementele directe ale verbelor dublu tranzitive reprezintă obiectul animat (al ființei), iar celălalt obiectul nonanimat (al lucrului sau al acțiunii), care se exprimă, de preferință, printr-o subordonată¹⁶ (completivă directă).

2.4. *Gramatica* menționează că sînt posibile și structuri în care ambele complemente directe reprezintă obiecte ale lucrului: [*Mărfurile*] *le trece Dunărea*¹⁷. Statutul verbului *a trece* și al complementelor directe (governate de el) din astfel de construcții, extrem de rare de altfel, nu se înscrie între „limitele gramaticale” pe care celelalte verbe le admit. (Pentru argumente, vezi mai jos.)

3. O (re)examinare a fenomenului dublei tranzitivități o impune, cu necesitate, „încălcarea” categoriei sintactice a *unicității*, categorie sintactică elaborată, circumscrisă și convingător argumentată de D. D. Drașoveanu¹⁸, care a fost aplicată cu eficiență în numeroase studii de sintaxă mai recente¹⁹.

După părerea autorului, unicitatea rezultă „din imposibilitatea unei a doua funcții, identică cu prima și necoordonată cu aceasta”²⁰. Verbele cu două complemente directe sînt, după părerea autorului citat²¹, excepții de la marea rest al verbelor tranzitive.

3.1. Problema care se pune este următoarea: de ce verbele acestea „nu se supun” categoriei unicității și dacă ele reprezintă excepții reale de la această categorie ori excepții aparente?

3.2. Vom examina, în continuare, comportamentul a cinci verbe: *a anunța, a asculta, a întreba, a învăța, a ruga* + *a trece* în construcții fixe (vezi, mai sus, motivele excluderii de pe listă a verbelor *a examina* și *a sfătui*).

Să examinăm exemple de tipul celor de mai jos:

Te vom anunța mîine ora plecării (= *cînd plecăm*).

Te ascult poezia (= *cum recîți poezia*).

Te întreb rostul acestor strădanii (= *care este rostul acestor strădanii*).

Te învăț șah (= *să joci șah*).

Te rog un foc (= *să-mi dai un foc*).

Este incontestabil că, în toate aceste exemple (și în altele cu aceeași structură), pronumele personal *te*, în A₁, ocupă poziția de complement direct „animat”, satisfăcînd una din cele două valențe tranzitive ale verbelor.

¹⁴ Vezi [13], p. 150 și [2], p. 167.

¹⁵ Vezi [12], p. 249.

¹⁶ Vezi [5], vol. II, p. 287.

¹⁷ Acest exemplu, luat din [5], vol. II, p. 157, citat și în [7], p. 172 (și în alte lucrări), ni se pare neconcludent pentru a ilustra existența simultană a două complemente directe inanimale.

¹⁸ Vezi [4], p. 325–335.

¹⁹ Vezi [8], [8] și [10].

²⁰ Vezi [4], p. 325.

²¹ Vezi [4], p. 325.

Ne întrebăm dacă cea de a doua, satisfăcută aparent, în exemplele noastre, prin *ora*, *poezia*, *rostul* etc. sau prin echivalentele lor propoziționale, reprezintă o valență proprie sau una dobândită.

3.3. Verbele în discuție presupun intenționalitatea (ca, de altfel, marea majoritate a verbelor : *plec*, *vorbesc*, *citesc* etc., cu un anumit scop), trăsătură ce trebuie să se materializeze în planul expresiei doar dacă ținem să explicităm scopul (*Citesc ziarele ca să aflu noutăți*.).

Rezultă că și verbele pe care le discutăm aici presupun un scop, care s-ar exprima, în mod necesar și firesc, printr-o structură (intra- sau interpropozițională) finală, în componența căreia ar intra, legic, un verb tranzitiv. Pentru exemplificare : *Te vom anunța mâine (spre a afla, ca să afli)* când plecăm = *ora plecării* ; *Te ascult (spre a auzi, ca să aud)* cum recită poezia = *poezia* etc.

Întrucît verbul omis din structura dezvoltată este tranzitiv, valența sa se transferă la verbul tranzitiv din structura redusă, producînd aparenta dublă tranzitivitate a acestuia, ce face posibil să i se atașeze cel de-al doilea complement direct²², nonanimat.

3.4. Raționamentul de mai sus conduce firesc, și de astă dată, la concluzia că *unicitatea* nu este — fie și parțial — infirmată, căci verbele dublu tranzitive reprezintă, de fapt, aparente abateri de la această categorie sintactică.

4. Verbul *a trece* din exemplele de tipul *L-am trecut strada*²³ se supune altei interpretări, în ciuda asemănărilor structurale pe care acesta le are cu cele la care participă verbele examinate mai sus. În exemplul nostru, cel de-al doilea A_1 , nonanimat, este doar aparent complement direct, acesta avînd drept corespondent în structura primară un prepozițional²⁴ (complement de loc), din care a rezultat, prin omiterea prepoziției, întotdeauna aceeași (*peste*) : *L-am trecut peste pod* — *L-am trecut podul*.

Consecințe :

1. Structurile cu 2 complemente directe, atașate aceluiași verb tranzitiv, se explică prin intenția de concizie în exprimare.

2. Cel de-al doilea complement direct, fără excepție inanimat, trebuie considerat *secundar*, deoarece este perpetuat din structura a 2-a, al cărei verb tranzitiv este suprimat.

3. Uneori, vorbitorii manifestă o preferință pentru utilizarea subordonatei complete directe (secundare), în locul părții de propoziție, fapt ce-și găsește explicația în caracterul mai explicit al conținutului exprimat de subordonată.

4. Structurile cu *a trece* reprezintă complemente de loc, aparent A_1 ²⁵.

²² Pentru denumirea acestui al doilea A_1 , complement direct inanimat, dependent de verbul tranzitiv păstrat în structura redusă, s-ar putea recurge la *complement direct secundar*. Termenul complement *secundar* a fost pus în circulație în [11], dar cu altă accepție.

²³ Vezi explicațiile din [5], vol. II, p. 157.

²⁴ Vezi [14], p. 353 și [12], p. 144, unde se afirmă textual că „substantivul (*Mă trece dealul*) are rol de circumstanțial de loc, nu de complement direct”.

²⁵ Ca în *se adună ghem*, *se face corig* etc.

BIBLIOGRAFIE

- [1] Creția, Petru, *Complementul intern*, în SG, I, p. 115—120.
- [2] Coteanu, Ion, *Gramatica de bază a limbii române*, București, Editura Albatros, 1982.
- [3] Drașoveanu, D. D., *O clasificare a cazurilor cu aplicare în problema posesivelor*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 77—81.
- [4] Idem, *O categorie sintactică — unicitatea*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 325—335.
- [5] *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, vol. I—II, București, Editura Academiei R.S.R., 1963.
- [6] Gruță, G., *Acordul în limba română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.
- [7] Guțu Romalo, Valeria, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1973.
- [8] Hazy, Șt., *Cum de — o aparentă abatere de la „unicitate”*, în CL, XXIV, 1979, nr. 1, p. 59—62.
- [9] Iordan, Iorgu, *Limba română contemporană*, București, 1956.
- [10] Neamțu, G. G., *Predicatul în limba română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.
- [11] Pană Dindelegan, G., *Subcategorizarea verbului în funcție de obiectul direct în gramatica transformațională a limbii române*, în SCL, XXI, 1970, nr. 4, p. 433—453.
- [12] *Sinteze de limba română*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1981.
- [13] Șerban, Vasile, *Curs practic de sintaxă a limbii române*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1964.
- [14] Vasiliu, Laura, *Some aspects of the grammar of the verb phrase with special reference to prepositional constructions*, în RRI., 1967, nr. 4, p. 341—367.

Noiembrie 1990

Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Litere
Str. Horea, 31

DATIVUL POSESIV

CONSTANTIN MILAȘ

1.0. Se consideră că funcția specifică dativului este aceea de complement indirect, reprezentînd „obiectul” în favoarea sau în defavoarea căruia se realizează acțiunea sau atribuirea exprimată de verbul regent.

În ce privește conținutul, cazul dativ se individualizează, în raport cu celelalte cazuri, prin invarianta semantică „orientare”¹. Semnificația lui generală se ramifică în numeroase nuanțe semantice cu un grad mai redus de generalitate, determinate de relațiile dintre sensurile lexicale ale unităților lexico-gramaticale ale contextului ce înglobează elementul în dativ a cărui structură semantică este ea însăși alterabilă². Valoarea generală a dativului este actualizată în enunțuri de tipul : *Ion îi arată colegului o carte*. Subiectul gramatical (*Ion* = agent destinator) săvîrșește o anumită acțiune în favoarea unei persoane (*colegului*) cu funcția de obiect indirect. Semantic, acesta reprezintă [Destinatarul] acțiunii și [Beneficiarul] ei favorizat³.

1.1. Structura semică a dativului *colegului* se modifică de îndată ce verbul regent introduce în context alte trăsături semantice. Astfel, în contextul *Ion dă (oferă) colegului o carte* verbul exprimă un transfer de posesie de la subiect spre destinatarul acțiunii. Ca urmare, substantivul *colegului* cumulează lingă trăsătura semică [Beneficiar] și semul [Posesor] al obiectului direct.

Același mod de distribuire a mărcilor semantice se înregistrează în numeroase alte situații ; cf. : *I-a trimis (expediat) un colet prietenului ; i-a făcut colegei un cadou ; i-a conferit o medalie eroului* etc. Așadar, în funcție de componența contextului, semnificația cazului dativ poate îngloba ideea de apartenență, întrucît posesia este urmarea firească a actului de atribuire⁴.

Includerea apartenenței, ca relație semantică contextuală, în semnificația dativului nu are, în cazul substantivului, consecințe de ordin sintactic. Ea constituie și rămîne o nuanță semantică implicată la nivelul conținutului ; destinația — relație semantică ce conexează verbul și sub-

¹ Pa ulla Diaconescu, *Le système casuel du roumain*, în „Cahiers de linguistique théorique et appliquée”, I, 1962, p. 37.

² Idem, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, București, Editura Academiei, 1970, p. 280.

³ În enunțul citat, agentul de destinație [Destinatarul] apare și sub ipostaza de [Beneficiar] favorizat. Simetria structurii semantice ne obligă să concepem, prin opoziție, agentul destinator (subiectul) în ipostaza de [Beneficiar] defavorizat. Prin acțiunea săvîrșită, el cedează „beneficiu l’” destinatarului.

⁴ Io rgu Iordan, *Limba română contemporană*, ediția a II-a, București, 1956, p. 295.

stantivul în dativ — reclamă ipostaza de posesor a destinatarului, dar nu o explicitează, ci doar o presupune ca o consecință inerentă a procesului enunțat, care o generează numai prin finalizarea lui. Așadar, substantivul în dativ conservă individualitatea sa sintactică și semantică de obiect indirect (destinatar pe cale să-și îmbogățească sfera semantică și cu ipostaza de posesor).

2.0. Din punct de vedere semantic, pronumele, ca substitut al numelui, are un comportament identic. Cu toate acestea, descrierea morfo-sintactică a pronumelor personale și reflexive în dativ nu ținea totdeauna seama de realitatea limbii⁵.

Pronumele conjuncte alăturate unui substantiv regent și exprimând apartenența acestuia au fost incluse, îndreptățit, în categoria atributului (pronominal). Îmbinări sintagmatice de tipul : „În van mai caut lumea-mi în obositul creier” (Eminescu, p. 71) ; „Iară cerul tău se naște / ca o lacrimă din plînsu-ți” (Blaga, p. 49)⁶, realizate prin formele atone, au fost subsumate conceptului „dativ posesiv”, avîndu-se în vedere atît expresia cit și conținutul unităților lingvistice respective. În cazul reflexivelor însă, din multiplele lor utilizări, se admitea că numai cele ce însoțeau verbe (redușe numerice) care explicitează posesia prin sensul lor lexical ar releva firesc și corect capacitatea de a exprima relația de apartenență⁷ (*a câștiga; a dobîndi, a avea, a poseda* etc.), ca în : *Problema își are importanța ei*. În restul cazurilor, reflexivul ar realiza numai valori semantico-sintactice dependente de verbul însoțit (valoare de marcă a diatezei reflexive etc.). Comunicarea curentă fructifică însă intens procedeul exprimării posesiei prin pronume (personal, reflexiv), posibilitate ce denotă că pronumele în cauză, ca substituite ale numelui, au în raport cu acesta o funcționalitate parțial distinctă, datorată statutului lor semantic.

Pronumele personale (*eu, tu* etc.), ca unități ale limbii, pot fi definite numai prin raportare la valoarea pe care o au în uzul limbii. Formele citate fac referire la agenții procesului enunțării (contextul situațional al actului de comunicare), adică la interlocutori⁸. De aceea, incluse într-un enunț realizat, ele introduc în planul lingvistic al acestuia elemente ale realității extralingvistice.

Astfel, în enunțuri ca *Eu îmi văd copilul, Tu îți aperi familia*, formele de dativ *îmi, îți* marchează identitatea referențială dintre destinatarul informației comunicate și agenții proceselor enunțate (subiecte gramaticale), identici cu agenții procesului enunțării. Contextele situaționale (extralingvistice) subiacente enunțurilor citate instituie o relație de apartenență între pacienții proceselor (obiecte directe) și agenții acestora. Pronumele

⁵ Finuța Asan, *Atributul pronominal în dativ*, în SG, 11, 1957, p. 131—139.

⁶ Citatele ilustrative sînt selectate din volumele : M. Eminescu, *Opere alese*, ediție îngrijită și prefăcută de Perpessicius, București, E.P.L., 1964, vol. 1 : Lucian Blaga, *Opere*. 2. *Poezii postume*, ediție critică de George Gană, București, Editura Minerva, 1984.

⁷ Fenomenul a fost relevat și discutat într-o serie de lucrări, din care selectăm cîteva, fundamentale : Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, ediția a II-a, București, 1956, p. 295 ; Iorgu Iordan, Valeria Gușu Romalo, Al. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, Editura Științifică, 1967, p. 130 ; Al. Graur, *Tendențele actuale ale limbii române*, București, Editura Științifică, 1968, p. 304—305 ; Valeria Gușu Romalo, *Corectitudine și greșală*, București, Editura Științifică, 1972, p. 100—101.

⁸ Oswald Ducrot, Tzvetan Todorov, *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Paris, Editions de Seuil, 1972, p. 323, 404 și urm.

în dativ, în virtutea coreferențialității, preiau din structura semantică a agenților ipostaza de „posesori” a acestora, ipostază ce o transpun (implicit sau explicit) în expresia enunțurilor realizate.

Prin urmare, pronumele în dativ ce însoțește un verb tranzitiv și este coreferent cu subiectul gramatical (agentul) sau identifică destinatarul integrează în sfera sa semantică cele două trăsături contigue [Destinatar] și [Posesor].

2.1. Ținând seama de specificitatea pronumelui, avansăm ipoteza că sincrretismul din sfera conținutului relevant are un rol activ și depășește, prin repercusiuni, planul semantic. Presupunem, așadar, existența unei diferențe de conduită sintactică contextuală sub impulsul deosebirilor de or din semantic (justificate tot contextual) între dativul substantival și formele pronominale neaccentuate, cu aceeași formă cazuală.

Verificăm justetea supozitiei prin compararea conduitei semantice și sintactice a substantivului și a pronumelui, actualizate alternativ într-un context caracteristic dativului pronominal aton antepus unui verb tranzitiv.

S (= subiect uman) + V_{tr.} (= predicat) + OI (= obiect indirect) + OD (= obiect direct).

Contextul reprezintă un cadru sintagmatic stabil. Unica modificare admisă este de ordin lexemic, constind în realizarea alternativă a poziției sintactice OI (obiect indirect) prin nume, respectiv prin pronume neaccentuat în dativ (caz 1)⁹.

Avind în vedere că, pentru substantiv, coexistența trăsăturilor semantice [Destinatar], [Posesor] este cauzată exclusiv de structura semantică a verbului regent (vezi 1.1.), divizăm ansamblul verbelor tranzitive din limba română în două categorii :

1) verbe al căror sens lexical nu impune cu necesitate disocierea semului [Pacient] ca obiect direct de semul [Destinatar] al acțiunii ;

2) verbe al căror sens lexical impune în mod necesar un [Destinatar] distinct formal de [Pacient].

Fiecare din cele două categorii este reprezentată printr-un lexem ; pentru categoria de sub 1) fie *a admira*, pentru categoria de sub 2) fie *a procura*. Concretizînd schema structurală precizată mai sus, ajungem, pentru verbele cuprinse în categoria 1), la enunțurile :

a) *Eu îi admir colegului tabloul.*

b) *Eu îi admir tabloul.*

În contextul a), substantivul ocurent iterează sensul [Destinatar], consolidînd semnificația generală „orientare”, generată și actualizată de relația verb—dativ. În același timp, prezența substantivului atenuază participarea semantică a pronumelui în context, reducîndu-l la rolul de anticipare coreferențială a dativului. Astfel, ponderea lexicală și gramaticală a substantivului menține și pronumele în raport de subordonare cu verbul.

⁹ Caz 1 = formă cazuală realizată prin flexiune, generatoare de funcție ; cf. D. D. Drăsoveanu, *O clasificare a cazurilor cu aplicare în problema posesivelor*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 78.

Sensul „apartenență” (manifest prin ipostaza [Posesor]) este prezent în sfera semantică a pronumelui și a substantivului, dar fiind dominat de sensul [Destinatar] nu are reflexe în plan sintactic.

Enunțul de sub b) prezintă o structură semantică parțial modificată, favorizând astfel creșterea ponderii semantice a sensului „apartenență”.

Pronumele funcționează ca substitut, identificînd prin referire anaforică destinatarul procesului. Sfera semantică mai abstractă a pronumelui, în absența substantivului, reliefează mai pregnant sensul „apartenență”. Din aceeași cauză este diminuată forța sensului „destinație”. Faptul că sensul lexical al verbului este compatibil cu manifestarea sincretică a destinației și a apartenenței constituie o condiție favorizantă pentru modificarea raportului dintre semele ce alcătuiesc structura semantică a pronumelui¹⁰. Pe acest fond de conținut, posesia implicată în sfera semantică a pronumelui este reliefată și explicitată prin funcția individualizatoare a articolului definit ocurent în structura formală a lexemului cu funcție de obiect direct — *tabloul*.

2.2. Înlocuind verbul din contextele discutate cu unul al cărui sens lexical este incompatibil cu îngemănarea destinației și a apartenenței în conținutul lexical al uneia și aceleiași unități lexico-gramaticale (pronume), descrierea semantică și sintactică devine mai lesnicioasă. Structurarea enunțurilor apare mai clar ordonată din punct de vedere semantic, evidențiind corespondența dintre rolurile semantice atribuite protagoniștilor procesului și semantismul primordial (nu neapărat și prioritar) al formei cauzale de dativ. Astfel, în contextele: *Eu îi procur colegului tabloul*, *Eu îi procur tabloul*, reliefaarea pregnantă a semnificației „orientare” a cazului dativ, realizată în enunțuri sub forma destinației, este indubitabilă. Ea rezidă în caracteristicile structurii semantice a verbului. Acesta, prin sensul său lexical, impune cu necesitate disocierea netă a destinației (atribuirii) și a destinatarului (favorizat sau defavorizat) de consecința actului de atribuire — posesia. Tocmai de aceea asemenea verbe (*a achiziționa*, *a atribui*, *a-și însuși*, *a procura* etc.) nu realizează combinații sintagmatice cu complemente directe al căror referent constituie obiectul unei posesiuni inalienabile în favoarea agentului sau a destinatarului procesului. Exprimări ca **Eu îmi procur tatăl (bunicul, fratele, etc.)* sau **Eu îmi procur caracterul (mentalitatea)* reprezintă enunțuri nereperate în limba română.

Sensul dezvoltat de verbul *a procura* în contextul *Eu îi procur tabloul* indică obținerea a ceva de către un agent din afara sferei destinatarului. Așadar, nici agentul (subiectul gramatical), nici destinatarul nu dețin, în context, calitatea de posesori ai obiectului desemnat prin complementul direct, întrucît acesta abia urmează a fi obținut (procurat). În exemplul nostru, destinatarul nu devine și posesor al obiectului direct în timpul desfășurării acțiunii, ci el accedea la această ipostază numai după consumarea procesului. Pînă în acel moment el este numai un posesor posibil, virtual, cum reiese din compararea enunțurilor: *Eu îmi procur tabloul* și *Eu mi-am*

¹⁰ De fapt, în context, alunecarea destinației spre posesie este absolut firească, dată fiind contiguitatea (logică) între conținutul conceptelor *atribuire* — *destinație* — *apartenență*. Ipoteza [Posesor] nu este decît o calitate (însușire) ce decurge din actul de atribuire a ceva unui [Destinatar].

procurat tabloul. În timp ce agentul din primul enunț este un posesor posibil, în al doilea enunț, agentul (subiectul) prezintă ipostaza de posesor real al tabloului. Dar și în acest caz sensul verbului trimite la presupuziția reală că actualul posesor a dobândit această calitate într-un moment oarecare situat într-un raport de subsecvență imediată față de momentul efectiv al procurării (timpul prezent). În contexte de acest tip dativul pronominal actualizează funcția sintactică de obiect indirect specifică dativului flexional.

2.3. Există, așadar, fluctuații în planul semantic al contextului, care pot provoca, sub impactul întâlnirii valorii deictice a pronumelui cu sensul verbului, restructurări de ordin sintagmatic. Transparența acestor mutații este mai pregnantă la formele de persoana I și a II-a.

Să luăm, de pildă, enunțul *Eu îți pregătesc copilul*, enunț care prezintă următoarea configurație a rolurilor semantice:

Eu = agentul procesului enunțării = agentul procesului enunțat = subiectul gramatical al enunțului.

Pregătesc = component verbal (= predicat) care exprimă acțiunea în care este angajat agentul.

Copilul = pacientul procesului enunțat = obiect direct.

Acesta constituie, în același timp, ținta (destinația) propriu-zisă a procesului enunțat, întrucât el beneficiază de acțiunea de a fi pregătit de către cineva, precum și de rezultatul acestei acțiuni. Rolul semantic [Destinatar] fiind cumulat de [Pacientul] procesului, rezultă că pronumele *îți* (deși formal în cazul dativ) nu reprezintă destinatarul procesului. Ținând seama de aspectul adresat al comunicării, *îți* poate reprezenta cel mult destinatarul și beneficiarul informației date interlocutorului de către locutor. Mecanismul semantic contextual apare astfel determinat de natura ambiguă a pronumelor personale. Referindu-se și la contextul situațional al enunțării, pronumele introduc în enunțul realizat și aspecte ale celui context. Forma *eu* identifică locutorul (emittătorul) cu agentul procesului (= obiectul comunicării lingvistice), adică: [*Eu spun că*]: *eu pregătesc*. Forma *îți* identifică celălalt protagonist al comunicării, adică: [*Eu îți spun că*]: *eu pregătesc copilul tău*.

Apare evident că interlocutorul nu constituie un destinatar direct al procesului enunțat. El este totuși integrat în enunțul realizat prin relația de apartenență, exterioară enunțului, dar contractată totuși cu unul din componenții acestuia — pacientul procesului enunțat. Relația respectivă conferă interlocutorului ipostaza [Posesor]. Investiți cu această calitate, interlocutorul are tot interesul pentru desfășurarea acțiunii în favoarea destinatarului primar (= pacientul). Interesarea se justifică firesc prin faptul că, la rîndul lui, interlocutorul apare inevitabil drept beneficiar indirect al rezultatului acțiunii, adică un destinatar secund, mediat. Interlocutorul (= destinatar al comunicării și posesor al pacientului procesului enunțat) este conexat astfel semantic, prin interesarea lui în derularea acțiunii, cu verbul în raport cu care se definește, ca destinatar secund al ei. Așadar, în context, conținutul pronumelui reflectă rolul semantic ce revine persoanei la care acesta face referință. Acest rol este unic, dar exercitarea lui se realizează simultan în două planuri distincte, generînd două ipostaze între care apar deosebiri calitative, determina-

te de specificul fiecărui plan :

a) pe de o parte, persoana de referință (interlocutor) este [Destinatar] al comunicării (informației) și posesoare a unui obiect (planul situațional al enunțării);

b) pe de altă parte, aceeași persoană apare drept [Destinatar] indirect al procesului enunțat (planul lingvistic al enunțului realizat), calitate care menține o afinitate semantică între pronumele și verbul din enunț. În acest plan (al enunțului realizat), ipostaza [Destinatar] secund este mediată, reprezentind un reflex al calității deținute, în realitatea extralingvistică, de către persoana de referință de a fi posesoarea unui obiect ce coincide cu pacientul procesului enunțat. Forma gramaticală de dativ acoperă conținutul parțial din sfera semantică a pronumelui descris sub b).

În enunțul realizat, pronumele intră, semantic, în concurență cu verbul, conflict în care ultimul, prin structura sa semică, deține rolul hotărîtor. Or, semantica elementului verbal fiind compatibilă cu un pacient ce cumulează și rolul destinatarului, pronumele în dativ are condiții prielnice pentru a actualiza, în prezența verbului, realități ce nu țin de structura propriu-zisă a enunțului realizat, ci de condițiile generării lui. Una din aceste realități este reprezentată de relația de apartenență ce leagă unul din protagoniștii procesului și pacientul acestuia. Astfel că, în contextul nostru, sensul „apartenență” domină, în sfera semantică a pronumelui, ipostaza [Destinatar] a persoanei desemnate de același pronume în dativ, căreia, de altfel, îi servește de suport. Rolul semantic dominant al „apartenenței” este consolidat de ocurența determinării hotărîte; cf. *Îți pregătesc copilul*¹¹.

Intercon condiționările semantice contextuale diminuează intensitatea regimului verbal, facilitind reliefaarea preponderentă și în plan lingvistic (a unei relații extralingvistice) a posesiei prin includerea pronumelui într-un raport de subordonare sintactică față de substantivul ce denu mește obiectul direct.

3.0. Cele prezentate pînă aici relevă faptul indubitabil că dativul pronominal exprimă și, în anumite condiții semantice, actualizează sensul posesie, conținut semantic negat acestui caz de către unii cercetători.

Se consideră, conform unei viziuni tradiționale, în contradicție cu practica analizei sintactice, că valența posesivă este nespecifică dativului, caz prin excelență adverbial. Dar conținutul abstract al acestei forme cazuale, foarte receptiv la presiunile semantice contextuale¹², afinitatea dintre categoriile (destinație) „atribuire” și „apartenență” sînt factori ce nu exclud, ci, dimpotrivă, facilitează generarea sensului „posesie” în sfera semantică a cazului dativ.

Dativul posesiv (cu pronumele antepus verbului) constituie, după toate aparențele, o organizare mai adecvată spiritului limbii decît atributul în dativ, de tipul *nepot bunicului, slavă eroilor* etc. În consecință, o atare modalitate de exprimare a posesiei în dativ s-a impus în circulație în defavoarea structurilor arhaice menționate.

¹¹ Pronumele în dativ poate exprima posesia și în absența factorului favorizant, reprezentat prin determinarea hotărîtă; cf. enunțul *Îmi pîd un copil*, a cărui decodare revelă că este vorba despre unul dintre copiii pe care îi are agentul.

¹² Paula Diaconescu, *op. cit.*, p. 280 și urm.

Din analiza conduitei semantice și sintactice a componentelor din sintagmele verbale cu pronumele în dativ reiese că între sfera semantică a pronumelui și cea a verbului există o legătură reciprocă indubitabilă. Reliefarea unuia sau altuia dintre rolurile semantice asumate de persoana la care trimite pronumele în dativ este sub dominația sensului lexical al verbului. Constatarea aceasta confirmă punctul de vedere însușit și în GLR, potrivit căruia pronumele reflexiv, în majoritatea combinațiilor realizate, are sensul său lexical. De aici decurge implicit recunoașterea funcției sintactice actualizate de pronumele neaccentuate în dativ, inclusiv a formelor reflexive, ca urmare a statutului lor de unități (purătoare de sens lexical) ale unei clase lexico-gramaticale.

Pronumele neaccentuate în dativ se integrează într-un cadru sintagmatic stabil precedind un verb tranzitiv. În acest cadru, pronumele în dativ referă fie la o persoană identică cu agentul (subiectul) procesului, fie la o terță persoană, interesată într-un fel oarecare în desfășurarea acțiunii exprimate de verb (persoana a II-a și a III-a). Complementul direct referă, la rîndul lui, la un obiect (în sens larg) real, asupra căruia se exercită posesiunea unuia dintre protagoniștii procesului sau care este destinat (atribuit) prin proces unuia dintre acești protagoniști.

Dată fiind organizarea sintagmatică stabilă, funcția sintactică realizată prin cazul dativ este decisă de rezultatul conflictului dintre semantismul pronumelui și cel al verbului. Rezolvarea tensiunii semantice conduce la impunerea ca prioritară în context a uneia din ipostazele semantice posibile ale pronumelui în dativ. Fiecare din aceste ipostaze se acordă cu actualizarea unei anumite funcții sintactice :

a) pronumele își relevă funcția atributivă cînd verbul din context nu neagă persoanei desemnate prin pronumele în dativ calitatea de posesor al obiectului denumit de către complementul direct, iar acesta din urmă cumulează și rolul destinatarului acțiunii; exemple : *Eu îmi ascult copilul ; Eu îți văd cartea ; Eu îi laud iscusința ;*

b) cazul contrar, cînd verbul impune pronumelui în dativ rolul destinatarului primar al acțiunii, negîndu-i valoarea posesivă, atrage actualizarea funcției complementive de obiect indirect, ca în : *Eu îmi imaginez situația ; Eu îți acord împrumutul ; Eu îi procur medicamentele.*

Cele două ipostaze sintactice ale pronumelui în dativ epuizează, prin alternare, cvasitotalitatea combinațiilor cu verbe tranzitive. Ca urmare, se pune sub semnul întrebării existența în limba română a unei diateze marcate prin ocurența pronumelui reflexiv în dativ.

Sintagme verbale de tipul *a-și aminti, a-și bate joc, a-și rîde, a-și uita*, unde pronumelui nu i se poate decela sensul lexical și, în consecință, nici funcția sintactică, sînt extrem de reduse numeric, neconstituind un argument prea substanțial pentru existența diatezei în cauză.

LE DATIF POSSESSIF

(Résumé)

Le sens possessif des pronoms atones au datif dérive de la co-référentialité de ceux-ci soit avec l'agent di processus, soit avec le destinataire

de la communication. Lorsque les formes atones précèdent le syntagme « verbe transitif + objet direct » l'actualisation du sens possessif est conditionnée par le sémantisme du verbe de l'énoncé réalisé.

Le sens lexical du verbe est incompatible avec une relation de possession dans laquelle soit engrené l'un des protagonistes du processus énoncé. Dans ce cas, le verbe indique la réalisation d'un transfert d'« objet possédé » d'un possesseur extérieur au processus énoncé vers le destinataire de celui-ci, actualisé par le pronom au datif ayant la fonction d'objet indirect, comme dans : *Eu îmi (îți) procur instrumentele.*

Le sens lexical du verbe est compatible avec la qualité de possesseur de l'agent du processus ou du destinataire de la communication. Par conséquent, la relation d'appartenance implicite (entre l'un de ces protagonistes et le patient du processus énoncé) est prise et explicitée par le pronom au datif qui révèle sa fonction de complément du nom, comme dans : *Eu îmi (îți) apreciez instrumentele.*

Februarie 1990

*Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Litere
Str. Horea, 31*

CONSIDERAȚII SEMANTICE ȘI ETIMOLOGICE ÎN LEGĂTURĂ CU HĂȚIȘ, HĂȚAȘ

VASILE BREBAN și VALENTINA ȘERBAN

În discuția de față încercăm să elucidăm aspectele legate de sensurile și etimologia termenilor *hățiș*, *hățaș*, precum și a altora din aceeași familie, aspecte care, după părerea noastră, nu au fost clarificate nici în dicționarele limbii române de până acum, și nici în cercetările făcute în acest scop de unii lingviști.

Pentru a răspunde la întrebările pe care ni le-am pus, am recurs la o analiză amănunțită a sensurilor lor, urmărind accepțiile de bază și mai generale. Din acest punct de vedere în dicționarele mai vechi, dar și în cele mai noi, termenii de mai sus înregistrează următoarele semnificații:

hățiș (cu pl. *hățișuri* sau *hățișe*) 1. Tufiș de mărăcini; mărăciniș; desiş mare într-o pădure (TDRG, CADE, SCRIBAN, D., DA, DL, DM, DEX). 2. Cărare, potecă prin pădurile de munte (CADE, DM, DEX).

hățaș (cu pl. *hățașe*) 1. Cărare făcută de animalele sălbatice prin pădure (CADE, SCRIBAN, D., DA, DL, DM, DEX); locul de păscut sau de ședere a fiarelor sălbatice (TDRG, SCRIBAN, D., DL). 2. Potecă, drum pe coasta unui munte (CADE, SCRIBAN, D., DA); locul pe unde se duc oile la pășune (CADE, DA). 3. Drum răpos (SCRIBAN, D., DA, DL., DM).

Înainte de a aborda problema principală pe care o urmărim, aceea a etimologiei acestor cuvinte, am vrea să se rețină un fapt, după noi hotărîtor în această discuție, și anume întrepătrunderea în mare parte a sensurilor celor doi termeni, *hățiș* avînd și înțelesul de „cărare, potecă făcută de animale prin pădure”, iar *hățaș* și sensul „loc de păscut sau de ședere a animalelor sălbatice”. Acest lucru ne-a fost confirmat, de altfel, și de un informator (cioban, din părțile Sibiului), care spunea că „hățașul” înseamnă cam același lucru cu „hățișul”.

Explicația trecerii de sens de la „mărăciniș, desiş” la cel de „cărare printr-un desiş sau mărăciniș” nu constituie o problemă. Unele lămuriri pe care le-am obținut de la informatori, ca și definițiile lexicografice și chiar unele citate ilustrative ale acestora precizează că e vorba de cărări înguste și întortocheate printre copaci și desişuri, făcute de animalele sălbatice spre locul lor de culcuș și de ședere. Iată și două citate în acest sens: *Înspre Izvorul Alb locul era așa de prăpăstios, încît numai o sălbăticiune ar fi putut avea pe acolo hățaș cotît de intrare.* SADOVEANU, F. J. 372; *Aci nu-e-n București, Cu cai să te fuădulești, Aci sîntem la hățiș, La hățiș de cărpeniș, Nu mai e loc de cîrmiș.* TEODORESCU, P.P. 507.

În ce privește etimologia termenilor, interpretările care s-au dat sînt diferite. După Tiktin etimologia este necunoscută, CADE și DA trinit

cu cf. de la un termen la altul: *hățiș* — cf. *hățaș*, iar la *hățaș* — cf. *hățiș*, fără a indica un etimon. A. Scriban, în dicționarul său, pe *hățaș* îl compară cu germ. *hetzen* „a asmuța, a mîna, a vîna”, iar pe *hățiș* îl socotește variantă a lui *hățaș*. Amintim că germanul *hetzen* este invocat de autorii DA pentru a explica proveniența unui vb. *hăți* „a asmuța ciinii”, pentru care același dicționar indică și magh. *hecetni* cu sens identic. Menționăm, de asemenea, că în DA mai există un vb. *hăți* „a prinde, a apuca, a înhăța”, acesta derivat din interj. *haț* sau din *hăț* (cf. și TDRG). A. Cioranescu (*Diccionario Etimológico Rumano*, 1958) indică drept cuvînt-titlu pe *hățaș*, cu varianta *hățiș*. Autorul consideră originea acestora dubioasă, adăugînd că ar putea fi totuși o formație expresivă plecînd de la *hăț*. În același timp, el face referire și la unele surse lexicografice amintite de noi mai sus.

În dicționarele mai noi (DM, DEX, Vasile Breban, *Dicționar general al limbii române*, 1987) s-a renunțat total la indicarea vreunei soluții etimologice.

Dintre lingviști, G. Giuglea, în studiul său privind originea lui *strungă* (vezi *Cuvinte și lucruri. Elemente vechi germane în Orientul romanic*, în „Dacoromania”, II, p. 333—334), amintește de *hățiș* ca termen păstoresc „cărare pe care vin oile la strungă”, arătînd însă că înțelesul curent al acestuia este cel de „cărare prin păduri și desigur”. Cuvîntul, arată autorul, este răspîndit mai mult prin Ardeal și Moldova și e dus de păstori pînă în șesul Dunării. Se menționează că în Ialomița *hățiș* denumește „cărarea, drumul ce îl fac oile prin stufiguri și buruieni înalte”. G. Giuglea arată că legătura cu *strunga* e secundară, iar pentru etimologia termenului trimite cu cf. la mold. *hat*. Nedînd și alte informații, nu ne-am putut lămuri pe deplin asupra etimologiei pe care o propune.

V. Arvinte, în articolul *Terminația de pl. -auă a unor substantive neutre* (publicat în SCL, 1959, p. 219), discută și termenii *hațău* — *hațăuă* „cărarea de la stîmă la izvor sau în sat” și arată că acest cuvînt are prin sudul Transilvaniei și prin Moldova forma *hățaș* — *hățașuri*. Autorul propune ca etimon pentru *hațău* și *hățaș* magh. *vacak* „culcuș, așternut al animalelor”, cu înlocuirea părții finale *-ok* prin sufixul *-ău* sau *-aș*. În ce privește schimbarea lui *v-* urmat de *a* în *h-*, autorul spune că ea se întîlnește și în alte elemente de origine maghiară, fără a exemplifica această afirmație.

După cum nu credem într-un etimon german (ca cel propus de A. Scriban) pentru aceste cuvinte care țin mai mult de păstorit și de viața animalelor din pădure, tot așa nu credem nici în explicația dată de V. Arvinte, căci deosebirea ni se par mari atît ca sens, cît și ca formă.

În afara surselor amintite, cuprinzînd părerile din lucrările lexicografice, dar și din unele lucrări cu alt caracter, noi am procedat și la culegerea unor informații directe de la ciobani, țărani, vînători din regiunile unde aceste cuvinte circulă. Informațiile, în totalitatea lor, ne-au confirmat pentru *hățiș*, *hățaș* sensul de „loc, de obicei, prin pădure sau la marginea acesteia, plin cu mărăcini și cu vegetație deasă, foarte greu de străbătut”. Vom observa că și în aceste informații sensurile termenilor în discuție uneori se întrepătrund.

Aceste „hățișuri” constituie pentru animalele pădurii adăposturi și locuri de culcuș (ex. *Pină să-i iau de veste, [lupul] s-a făcut nevăzut prin hățiș*. GHICA, S. 284; *Speriat dintr-un hățiș, Pui sfios de căprioară A ieșit la lumină*. TOPÎRCEANU, B. 24). Aceleași locuri sînt însă și adevărate capcane, în care animalele mai mici cad pradă animalelor sălbatice mai mari.

Semnalăm tot aici și un alt fapt, cunoscut de altfel. Oile, atrase adesea de iarba care crește prin hățișuri, se agață cu lina în mărăcinișul des, de unde ies cu greu sau nu mai pot ieși deloc. Chiar unul dintre ciobanii chestionați de noi la întrebarea dacă oile cu lina lor se agață în acest „hățiș” ne-a răspuns : „da, că doar de-aia se numește așa !”

Din relatarea faptelor, în special pentru *hățiș*, ca element predominant este ideea de prindere, de agățare, ceea ce ne duce cu gîndul în mod evident la interj. *haț* (*hăt*), prin care se indică o mișcare bruscă și neașteptată pentru a prinde sau a apuca pe cineva sau ceva. Întărind această supozitie, menționăm că de interjecție se leagă direct verbul *hăți*, fapt confirmat și de unele dicționare (TDRG, CADE, DA).

Consemnăm aici și forma *hăți-l*, în loc de *hățește-l* (comunicat din SĂLAJ), care ne conduce strîns spre interjecție. Notăm că alte dicționare (DM, DEX) derivă verbul *hăți* de la substantivul *hăt*—*hățuri*, acesta explicat de aceleași dicționare de la interjecție. Un termen interesant și semnificativ în același timp, neatestat în dicționare, l-am întîlnit în cîteva localități din apropierea Mediașului, județul Sibiu, unde mărăcinișul care acoperă astfel de locuri este denumit cu forma *hețe*, probabil un plural al unui substantiv **hăt*, pe care îl regăsim și în DA la etimologia lui *hătaș*² s.m. cu sensul (prin Bucovina) de „tîlhar” (I. CR. IV, 306). Același dicționar, în partea etimologică, arată că acesta „ar putea fi derivat din **haț* (primitivul lui *hătaș*¹, *hătoagă*, *hățiș*) și sufixul -aș, deci : „unul care ține potecile în codru”. Atît semantic, cît și etimologic, cuvîntul *hătaș*² face parte și el din aceeași familie a termenilor cercetați de noi.

Inserînd aceste fapte considerăm deci că sursa de formare a termenilor analizați este oricum interjecția *haț* (*hăt*), aceasta fie în mod direct, fie prin intermediul verbului *hăți* sau al substantivului **hăt*.

Și alte derivate confirmă ipoteza formulată de noi, de exemplu verbul *înhața* (după dicționarele limbii : din prefixul *în-* + interj. *haț*) și substantivul *hăt*—*hățuri*. În legătură cu „hățurile” precizăm că ele nu sînt simple curele care fac parte din ansamblul hamului, după cum spun dicționarele, ci sînt curele prinse fie de inelele de la capătul zăbalei, fie, în lipsa acestora, de căpăstru, cu ajutorul cărora se conduce și se strunește calul. Deci intervine și aici ideea de a prinde, de a opri smucînd, prin urmare legătura substantivului cu interjecția *hăt* este evidentă, etimologia fiind susținută în parte și de unele dicționare ale limbii (DA, DM).

CONSIDÉRATIONS SÉMANTIQUES ET ÉTYMOLOGIQUES SUR LES MOTS HĂȚIȘ, HĂȚAȘ

(Résumé)

Les auteurs discutent l'étymologie des mots *hățiș*, *hățaș*, démontrant qu'à l'origine des deux mots se trouve l'interjection *haț* (*hăț*), soit directement, soit par l'intermédiaire du verb *hăți*, ou du nom **hăț*.

Februarie 1991

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu”*

Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

MODALITĂȚI LEXICALE DE REALIZARE A MOTIVULUI MORTII ÎN ROMANUL ȘATRA DE ZAHARIA STANCU

DANA MOCAN

Șatra se situează din punct de vedere cronologic printre ultimele romane ale lui Zaharia Stancu. În anii următori, el s-a întors la modul de exprimare caracteristic tinereții sale, poezia. Este însă un mod de exprimare pe care nu l-a părăsit niciodată cu totul, dacă ținem cont de tonalitatea specifică a tuturor romanelor sale.

Punctul de pornire al romanului ține de realitatea imediată și deci prima impresie a unui lector neavizat ar putea să fie că are de-a face cu un „document”, dar bogăția de teme și motive conținute de un asemenea text face imposibilă o limitare a oricărei interpretări la materialul strict faptic. Sintem departe de o reconstituire tip cronică a evenimentelor, pentru că faptele depășesc istoria privită ca o înșiruire de date concrete, proiectându-se în mitologie.

Viața șatrei se ghidează după un sistem ancestral de norme, transmise din generație în generație, și care nu pot fi neglijate, atrăgând pedepsirea imediată a celui care ar îndrăzni să o facă. În centrul narațiunii se situează triumghiul Lisandra — Ariston — Goșu, dar acțiunea propriu-zisă se referă la destinul întregii obști. Finalul poveștii de iubire este ușor previzibil și deci nu suscită o prea mare atenție. Partea cu adevărat interesantă este însă cea despre lungul drum al acestei mărunte comunități umane.

Iată însă că, dintr-o dată, întregul mod de viață, atât de riguros respectat, este tulburat: Him-bașa primește ordin să pornească într-o direcție neprecizată, fără a i se spune pentru cât timp. Din nou menționăm că, deși se referă la evenimente perfect verificabile din punct de vedere istoric, arta prozatorului le transfigurează, conferindu-le dimensiuni simbolice. Înainte de venirea jandarmilor cu această veste, se aude un clopot bătând a mort și, în ciuda faptului că nu este nici o legătură între viața omului care s-a stins și cea a șatrei, toți o simt ca pe un semn prevestitor de rău. Nu se știe pînă cînd va dura această călătorie și nici cine a provocat-o. Ceea ce caracterizează drumul șatrei este în primul rînd impresia de permanentă ostilitate care o înconjoară și pe care numai bătrînul Him pare să o sesizeze, iar semnele premonitorii ale morții nu întîrzie să se arate.

Toată lumea, începînd cu jandarmii care le aduc vestea și terminînd cu țărani simpli din satele prin care trece șatra, se uită la oamenii oacheși *ca la niște morți* (p. 41). Mai mult, încep să se întîmple cele mai groaznice lucruri : mor copiii șatrei ; o femeie tînăra moare și ea la naștere și, cu ea, copilul nenăscut încă ; altul dispăre trăgîndu-se într-o țeapă înfiptă în albia riului. Mormîntul femeii este distrus de bombardamente și iată deci că liniștea nu mai există nici măcar în pămînt, pentru că elementul ce ține de temporalitate intervine, distrugînd echilibrul și așa destul de fragil în care trăiește comunitatea. Semnele premonitorii sînt omniprezente în lungul drum al șatrei. De altfel, însuși drumul e ciudat : poruncile transmise prin mesagerii ce se exprimă enigmatic și nu sînt capabili să ofere nici cea mai mică informație și care, mai presus de toate, îi privesc pe țiganii nomazi în alt fel decît o făcuseră pînă atunci. Acest drum, spre deosebire de multe altele din literatura universală, nu duce la nici un fel de cunoaștere în sensul pozitiv al cuvîntului, ci este o cale spre moarte, spre dezintegrarea comunității.

Acest roman al lui Zaharia Stancu este mai ales un poem al morții, surprinsă în toate aspectele sale ; este vorba deci și de *moarte* ca fenomen fizic, dar și de *moartea unei comunități*, care se conduce după altfel de legi.

Înainte de trecerea fluviului cel mare spre ceea ce am putea numi, fără a greși probabil prea mult, tărîmul celălalt, toți cîinii șatrei reacționează anormal ; pînă și ei încep să îi privească pe oamenii șatrei ca pe niște morți, iar acest element dezvoltă seria neînteruptă a semnelor ce li se arată. Unul dintre personajele exterioare miciei comunități îi și mărturisește cu tristețe bulibașei : *Nu vă așteaptă nici un rai dincolo de rîu, omule* (p. 135). Intervenția naratorială devine astfel din ce în ce mai evidentă : spațiul în care se va ajunge este deci un infern, un spațiu al distrugerii personalității și al dezintegrării unei colectivități.

Nunta, eveniment atît de important în viața omului, trebuie să aibă loc înainte de intrarea în acest spațiu al morții și al distrugerii individualității, dar pentru că șirul firesc al întîmplărilor a fost tulburat, nici nunta nu mai poate avea loc : tînăra mireasă este violată într-un ering de lingă graniță. Încercarea de a înfrunta moartea și distrugerea este încă o dată fără nici un folos, pentru că influența tărîmului de dincolo este prea puternică.

Din cînd în cînd, în drumul șatrei apar cei care țin de planul timpului istoric și a căror existență nu se mai proiectează în mitologie, așa cum se proiectează cea a șatrei : dezertori, hoți de cai, un aviator rănit. Existența și destinul lor nu mai au nici o legătură cu cea a miciei comunități în continuă dezintegrare. Se pare că viața merge înainte, dar de data aceasta fără ei.

Trecerea fluviului cel lat reprezintă un moment încărcat de semnificații : se trece așadar de pe un tărîm al vieții, însă unde nimeni nu-i dorea, într-unul al morții.

Din momentul trecerii dincolo de rîu, totul merge spre rău și această înrăutățire a situației se manifestă în primul rînd prin ignorarea autorității bulibașei, al cărui cuvînt fusese considerat lege tocmai pentru că exprima codul după care *oamenii oacheși* își duseseră viața întotdeauna. Oamenii devin animale de tracțiune, înhămați la un loc cu caii lor. Ase-

menea transformări nu se mai petrec undeva, în altă lume, ci aici; transformarea nu este egală cu moartea, dar într-un anume sens este mai rea, pentru că ea conduce tocmai la metamorfozarea comunității într-o gloată amorfă, fără legi și fără respect. Este deosebit de semnificativă, în acest sens, scena morții bătrînului Him; locul său în fruntea șatrei era consfințit prin tradiție, dar din momentul în care aceasta nu mai există, el știe că trebuie să moară, și această asumare a destinului este un act eroic. Se dovedește astfel încă o dată că *locul de așezare* e un loc al degradării ființei și al morții. Moartea bulibașei reprezintă în plan simbolic o consfințire a stării de lucruri existente; dezordinea e stăpînă și bărbații șatrei se omoară între ei pentru rolul de stăpîn, pe care nu-l mai pot stabili acum pe baza legilor existente din vechime, ci pe baza legii celui mai puternic.

Finalul este simbolic și el: iarna a trecut, s-a terminat și războiul, iar oamenii oacheși pornesc la drum, inhămați la hulube în *locul cailor*, iar unul dintre ei îi și îndeamnă: — *Hii, cailor, !. hii ... Hii, măgarilor, hii ...* În final se distinge foarte clar intenția naratorială: *Șatra* este înainte de toate o parabolă; în drama miciei comunități ancestrale se reflectă adevărata dramă a umanității, drumul ei spre dezastru. Substratul epopeic este evident și în construcția epică: romanul are douăsprezece capitole, număr instituit al cârților unei epopei, iar acțiunea se desfășoară de-a lungul unui drum, la fel ca în *Odiseea*. O asemenea intenție este perceptibilă și în folosirea prezentului gnomic în unele pasaje; bătrîna Sina, oarbă ca și preoteasa din Delfi, devine în acest context un personaj emblematic.

Un motiv dominant ce poate fi identificat pe tot parcursul narațiunii este cel al *morții*; vom urmări în cele ce urmează realizarea sa lexicală. O primă constatare ce se impune este că acest motiv se construiește gradat, pornind de la simple aluzii; este vorba aici de termeni care în mod normal nu aparțin cîmpului semantic al cuvîntului *moarte*, dar care în context primesc unele conotații care le asociază cu acesta. Trebuie menționat de asemenea că astfel de termeni apar mai ales în partea de început a romanului, moment în care stabilitatea comunității nu este încă tulburată. De exemplu, *clopotul* nu este legat prin semele sale de moarte, dar în acest context, mai ales că există și propoziția explicativă *venise vestea morții unui bărbat* (p. 17), legătura devine evidentă; nu mai e un simplu semn de clopot, ci un vestitor al morții; a devenit deci un *clopot de moarte*, integrîndu-se astfel cîmpului de semnificații la care ne referim.

Am menționat faptul că, aparent, în prim-planul romanului se situează triumphiul Lisandra—Ariston—Goșu. Vorbind despre iubirea lor, se menționează permanent termenul *moarte*, fie prin antonim (*Eu fără Ariston nu mai pot să trăiesc*) (p. 23), fie direct (*Vreau că mor*) (p. 430).

Prin intermediul structurii discursului narativ se realizează permanent sentimentul eternității, lipsa unei identificări precise cu timpul istoric, ce se derulează între limite bine precizate. Datorită prezenței unui „timp” de o asemenea factură specială, asemenea semne ale morții sînt exterioare comunității, nu reușesc să-i altereze existența. La această impresie contribuie și folosirea prezentului gnomic, asociat cu propoziții scurte cu topică fixă, fenomen prezent de altfel pe întreg parcursul romanului (*Eu sînt soarele tău*) (p. 107).

Prima menționare a cuvintului *moarte* nu întârzie să apară în momentul în care sosesc jandarmii, personaje exterioare șatrei și care deci nu aparțin acestei lumi mitice. *Jandarmii se uitau la ei, la Him-bașa și la oamenii lui, ca la niște morți . . . Nu, își spuse Him-bașa în gând, nu se poate. Mi s-a părut. [. . .] Sîntem vii, sîntem încă vii, și vom fi . . . Vom fi . . . Pînă cînd vom fi vii ?* (p. 41). Se poate observa că se păstrează tendința de a circumscrie mai exact termenul prin plasarea sa în vecinătatea celui care îi este antonim (*morți / vii*), iar folosirea lexemului *vi* în formularea *încă vii* îi conferă și acestuia conotații tanatice.

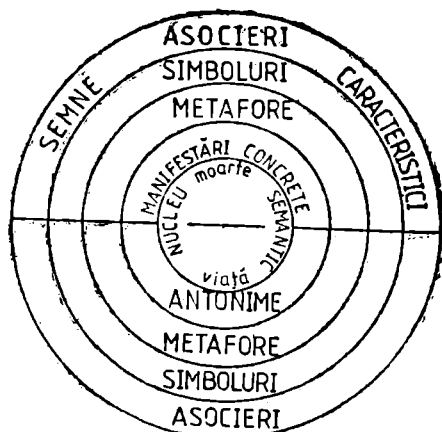
Deja în momentul în care viața șatrei începe să fie tulburată de unele întâmplări care nu se mai încadrează în mersul natural al lucrurilor, termenul *moarte* începe să-și dezvolte sensurile, cuprinzînd astfel un cîmp tot mai mare de semnificații. La moartea Zarei ni se spune că *morții sînt mai grei decît cei vii* (p. 60), realizîndu-se astfel o relație antitetică între cele două cîmpuri semantice ale cuvintelor *viu* și *mort* (« + suflet »; « - suflet »), îmbogățindu-l pe al doilea cu marca « + greutate »; tot în același context, ni se menționează și cuvîntul *mireasă*, subsumat aceluiași hiperonim. Se poate observa că, după fiecare eveniment de acest gen, ni se oferă noi încercări de aproximare a fenomenului *moarte*, care însă, prin forma lor criptică, nu-i îmbogățesc cu nimic sensul. *Ce-o fi moartea? Moarte, ce să fie? ! Moartea nu e nimic altceva decît moarte* (p. 61). Într-o formă asemănătoare apare întrebarea *Ce-o fi fericirea?* (p. 62), sugerîndu-se astfel o relație între cele două noțiuni. Iată deci că asemenea termeni-cheie ai textului nu pot fi definiți direct. Descrierea fenomenului fizic al morții este minuțios realizată, iar el pare să se extindă asupra tuturor: jandarmul se uită la ei *nu ca la niște oameni vii*, mai precis *ca la niște morți* (p. 40). Deoarece se menționează că trupul Zarei *începuse să miroasă urît* (p. 70), prima marcă distinctivă care se adaugă fascicolului deja existent este « + descompunere », iar oamenii oacheși nu pot vorbi pentru că au *buzele moarte ca buzele Zarei și înghețate cu buzele ei* (p. 71) (« + tăcere », « + frig »).

În paralel cu îmbogățirea continuă a numărului mărcilor distinctive ale cuvintului *moarte*, se accentuează permanent prin repetiție sintagma de tipul *sînteți morți*, sugerînd o posibilă contopire a cîmpurilor semantice aparținătoare celor doi termeni-cheie, *viață* și *moarte*, aflați de altfel într-o permanentă concurență (scena ce descrie moartea copilului în rîu este precedată de spectacolul plin de vitalitate al paparudelor, care trezesc dorințe instinctuale în toți cei care le privesc). În ciuda unor asemenea spectacole care animă dorința de viață, numărul oamenilor continuă să scadă și, ceea ce este mai important, elementele de peisaj primesc conotații tanatice. *Luna s-ar putea subsuma într-o oarecare măsură morții*, ca element-simbol al nopții; contextul prezent aici este însă relativ deosebit, luna fiind *ca o seceră tocmai bună de tăiat gîturile oamenilor* (p. 99), deci « + violență », după cum ne-o confirmase și soarta mormîntului Zarei, spulberat de o bombă. Peisajul devine funebru: în fîntîna pe care oamenii oacheși o căutaseră ca pe o sursă a vieții, Alimut găsește două cadavre îmbrăcate în haine militare; elementele fundamentale pentru perpetuarea vieții au note tanatice, *miros a stătut, a acru, a pîrjol* (p. 144), *greu, a sînge proaspăt, lipsit de viață și a cadavre intrate în putrefacție* (p. 137).

Dacă pînă la un moment dat, aceste impresii îi aparțineau numai bătrînului Him, acest fapt ar fi putut fi perceput drept un semn al subiectivității viziunii; iată însă că și ceilalți încep să aibă același sentiment. La nunta lui Alimut, bătrîna oarbă pomenește de moarte și mai tirziu și Lisandra are același sentiment.

O scenă admirabil realizată este cea a morții bătrînului Him. Analiza noastră se concentrează asupra concurenței dintre cîmpurile semantice ale celor doi termeni-cheie *viață* și *moarte*. În momentul în care se hotărăște să moară, știind că viața lui nu mai are nici un rost, prin mintea bulibașei trec gînduri care îi dovedesc dorința de a trăi: el își amintește de merele roșii pe care le-a văzut în orașul de dincolo de rîu. El se îndepărtează de foc (simbol al vieții), amănunt subliniat și în text. Cele două dorințe contradictorii se confruntă; noțiunii de viață i se subsumează *focul, fiii și nepoții, șatra* însăși, *merele* din orașul de dincolo de rîu. Moartea este descrisă în aceiași termeni care au fost folosiți pentru a-i preciza sensurile și în alte contexte.

Am urmărit deci realizarea lexicală a motivului morții în romanul *Șatra* de Zaharia Stancu, remarcînd permanenta concurență dintre cele două cîmpuri semantice diametral opuse. În contextul unei asemenea analize, *Șatra* ne apare, prin motivul ei fundamental, permanent reluat și amplificat, drept un mare poem funerar: este moartea unei mici colectivități, o adevărată insulă care trăiește după legile ei proprii, care nu mai aparțin și altora, strivită de război nu pentru că ar fi făcut ceva, ci pur și simplu pentru că războiul are ceva cu ea.

	MOARTE		VIAȚĂ
MANIFESTĂRI CONCRETE	boală a se chinui greu (despre corpul omenesc) a se împuți a se înnegri a putrezi	a sfârșita (despre corpul omenesc) a se umfla a ustura a urla a se zvîrcoli	foame iubire sete

	MOARTE		VIAȚĂ																																						
METAFORE	împietrit înghețat (despre corpul omenesc) incrementit	a se topi zdrănuțit (despre corpul omenesc)	lumina																																						
SIMBOLURI	fluviu întuneric		nunta mere mireasa paparude																																						
ASOCIERI	CARACTERISTICI <table><tr><td>acru</td><td>însurare</td></tr><tr><td>apăsător</td><td>mortăciune</td></tr><tr><td>a arde</td><td>nenorocire</td></tr><tr><td>armă</td><td>odihnă</td></tr><tr><td>cald</td><td>otrăvit (despre acr)</td></tr><tr><td>dărăpănat</td><td>a plînge</td></tr><tr><td>duhoare</td><td>pustiul</td></tr><tr><td>frig</td><td>rînced</td></tr><tr><td>furnici</td><td>secere</td></tr><tr><td>frînt</td><td>sfrîșitul sfrîșitului</td></tr><tr><td>greu (despre miros)</td><td>sînge</td></tr><tr><td>groază</td><td>somn</td></tr><tr><td>a îngropa</td><td>suferință</td></tr><tr><td>a se îngroșa (despre întuneric)</td><td>tăcut</td></tr><tr><td>viscos</td><td>vis</td></tr></table> SEMNE PREMONITORII <table><tr><td>avioane</td><td>împușcat</td></tr><tr><td>bombardament</td><td>muștele</td></tr><tr><td>clopot</td><td>război</td></tr><tr><td>fum</td><td>sirene</td></tr></table>		acru	însurare	apăsător	mortăciune	a arde	nenorocire	armă	odihnă	cald	otrăvit (despre acr)	dărăpănat	a plînge	duhoare	pustiul	frig	rînced	furnici	secere	frînt	sfrîșitul sfrîșitului	greu (despre miros)	sînge	groază	somn	a îngropa	suferință	a se îngroșa (despre întuneric)	tăcut	viscos	vis	avioane	împușcat	bombardament	muștele	clopot	război	fum	sirene	amiază apă cîntec dulce frumoasă noroc sănătate tinerețe verde veselie
acru	însurare																																								
apăsător	mortăciune																																								
a arde	nenorocire																																								
armă	odihnă																																								
cald	otrăvit (despre acr)																																								
dărăpănat	a plînge																																								
duhoare	pustiul																																								
frig	rînced																																								
furnici	secere																																								
frînt	sfrîșitul sfrîșitului																																								
greu (despre miros)	sînge																																								
groază	somn																																								
a îngropa	suferință																																								
a se îngroșa (despre întuneric)	tăcut																																								
viscos	vis																																								
avioane	împușcat																																								
bombardament	muștele																																								
clopot	război																																								
fum	sirene																																								

THE MOTIF OF DEATH IN THE NOVEL ȘATRA BY ZAHARIA STANCU

(Summary)

This study tries to summarize all the data offered by such a rich text. The motif of *death* is widely represented from a lexical point of view. The building of the motif starts from simple allusions, words that generally can hardly be connected with it, reaching to some which are typical for it. We analyzed the text from the point of view of the typical structures to which the words belong in developing their signification.

Martie 1991

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu”
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

ASPECTE ALE SEMANTICII TEXTULUI ȘTIINȚIFIC FACTUAL. TEMĂ — REMĂ

EMMA TĂMĂIANU

Abrevierile: E = enunț; Er = emițător; R = remă; Rr = receptor; T = temă; tx = text; tx-oc = text-ocurență; ttx = tip textual; ttxS = tip textual științific; ttxSf = (sub)tip textual științific factual.

0. Articolul de față constituie primul — introductiv — dintr-o serie de articole care propun un posibil model semiotic al ttxSf.

1. Obiectul analizei. Concepte și termeni

1.1. Conceptul de text. Cele de față se înscriu în unghiul înțelegerii tx ca un construct teoretic ce rezultă din interpretarea sistematică a două componente: (a) *produsul textual* = secvență coerentă de enunțuri îndeplinind anumite condiții de adecvare la tipul de situație în care sînt ocurente; (b) *actul comunicativ* = producerea enunțurilor în anumite condiții îndeplinite de Er și Rr¹. Considerăm că cele două instanțe (Er și Rr) pot fi: (i) a m b e l e descifrabile în mod i-mediat, atunci cînd situația de comunicare concretă este cunoscută; (ii) u n a descifrabilă i-mediat și cealaltă recuperabilă ca proiecție a primei.

Exemplu. Dacă analiza se face din perspectiva producerii tx, se presupune cunoscută intenția comunicativă, ca de altfel întreaga configurație de factori care definesc Er, iar Rr este refigurată ca presupuziție a Er, prin efectele anticipate ale actului comunicativ.

(iii) a m b e l e recuperabile prin proiecțiile lor în produsul textual, perspectivă în care se înscrie și prezenta analiză.

1.2. Conceptul de tip textual. Un ttx poate fi descris după interpretarea semiotică a mai multor tx-oc și va fi definit ca „reprezentare a unei structuri semantico-sintactice (de bază), dominată de o funcție socio-culturală constantă pe toată durata interacțiunii comunicative al cărei produs e un tx”². Oricărui ttx i se asociază deci o situație comunicativă specificată prin: constanța rolurilor socioculturale, intervalul „istoric” de timp și spațiul „ritualic”³.

În stratificarea triadică a tx⁴, întreprinderea noastră are ca punct de plecare analiza unui tx-oc, dar urmărește aflarea trăsăturilor definitorii ale unui subtip textual (tipul *științific*, subtipul *factual*), în paralel cu

¹ Vlad, p. 58.

² Idem, p. 91.

³ Idem, p. 92.

⁴ Idem, p. 65 și urm.

observarea unor *parametri generali de textualitate*, pe care îi definim ca proprietăți necesare și suficiente pentru ca un produs verbal să fie *tx*.

Atît parametrii de textualitate, cit și caracteristicile *ttx* trebuie identificate în fiecare din cele trei dimensiuni morrisiene ale semiozei. În special în definirea *ttx*, factorii pragmatici ne apar ca determinanți, în sensul că modificarea unuia sau mai multor elemente ale situației de comunicare poate antrena schimbarea statutului tipologic al unui *tx-oc*⁵. Mai mult însă decît altor *ttx*, *ttxS* îi este proprie proiecția acestor factori în materia verbală însăși, astfel încît complexul comunicativ (extraverbal) devine reconstituibil exclusiv pe baza *tx*. Este, de aceea, posibil ca printr-o abordare *predominant intratextuală*, așa cum este cea de față, să relevăm și trăsături pragmatice și semantic-referențiale ale *ttxS* — în modul și în măsura în care indicii lor verbali o permit.

1.3. Subtipul factual al tipului textual științific.

1.3.1. Pentru delimitarea exactă a obiectului analizei noastre definim trihotomia: științe **axiomatice** (ex. logică, matematică) / științe **factice** (naturale) / științe **socioumane**⁶. Este vorba, de fapt, de trei demersuri științifice, pentru că în mod obișnuit o știință particulară nu actualizează un demers în forma sa pură.

Notă. Deși presupune o simplificare drastică a tabloului științelor contemporane, această trihotomie este totuși operantă în cadrul unui studiu semiotic al *ttxS*: termenii ei se diferențiază prin *obiect* și *metodologie*, iar acest suport epistemic este suficient pentru examinarea *referentului*, respectiv a *structurilor* și *strategiilor discursive*, aspecte ce fundamentează abordarea textual-semiotică.

1.3.2. *Premisa noastră* este că fiecărei categorii de științe îi corespunde un subtip specific al *ttxS*. Deoarece științele factuale au caracteristici mediatore față de celelalte două, presupunem că *ttxSf* este acela care permite construirea unui model canonic suficient de cuprinzător și maleabil pentru a stabili un punct de reper pentru celelalte subtipuri și *ttx*.

Argument. Teoriile factuale sînt semiaxiomatice, adică cu un „miez” axiomatizat, dar permit și introducerea premiselor subsidiare și propozițiilor singulare. Acestea reflectă date empirice care, deși nu prezintă întotdeauna interes logico-teoretic, constituie o mulțime deschisă ce trebuie în permanență acoperită de respectiva teorie⁷. Drept consecință, *ttxSf* trebuie să renească altă secvență caracteristică subtipului axiomatice, care ies însă de sub incidența semioticii lingvistice, cit și secvențe comune cu subtipul sociuman.

2. Perspective de analiză posibile

TtxS este obiect pentru două demersuri analitice, deosebite prin situarea lor teoretică, prin metode și prin finalitate: (a) **demersul lingvistic**, pentru care *tx* este o entitate verbală, una între altele, entitate ce reclamă o descriere contrastivă față de aceste alte *tx*, toate considerate în ansamblul comportamentelor și produselor în limbaj; (b) **demersul epistemic**, pentru care *tx* reprezintă rezultatul acțiunii cognitive, vehiculul în-

⁵ Vezi și idem, p. 93. *TtxS* canonic (euristic și didactic) nu cunoaște însă registre (parodic, satiric, ironic etc.) datorate unei atitudini deliberat deformatoare a *Er*, ci păstrează o formă neutră, obiectivă. Nu același lucru se poate afirma despre *tx* de popularizare, care, din acest punct de vedere, se apropie mai mult de alte *ttx* (ex. cel artistic), decît de *ttxS* standard.

⁶ Vezi, pentru analiza echivalențelor cu alte clasificări ale științelor, Popescu, p. 28 și urm.

⁷ Vezi Bunge, p. 238 — 240; Suppes, p. 269 și Morris, p. 412 — 413.

formației corespunzătoare, reflex și, uneori, probă a adevărului informațional⁸. Demersul (a) este de natură să pună în evidență numai *structura ttxS*, în timp ce *funcția* (funcționarea) lui este pusă în evidență de demersul (b).

Credem că demersul semiotic este singurul în măsură să creeze cadrul focalizant în care demersurile (a) și (b) devin relevante unul pentru celălalt și se completează armonice⁹.

3. Analiza Temă—Remă

Modelul de analiză *Temă — Remă* permite explicarea structurii *tx* ca rezultată a unui anumit tip de dinamism comunicativ. Propunând deci o perspectivă funcțională asupra arhitecturii verbal-textuale, alegem acest model ca punct inițial al cercetării *ttxSf* — nu atât ca apt să ofere soluții, cât să jaloneze etapele descrierii acestuia.

3.1. Opțiune teoretică. Mathesius definește *T* ca „that which is known or at least obvious in the given situation, and from which the speaker proceeds”¹⁰. Fiind vorba de punctul de plecare al enunțului *ca mesaj*, adoptăm soluția „separatistă”¹¹, considerind că *T* este unitatea de conținut deja cunoscută din enunțurile anterioare sau din situația de comunicare, indiferent care este unitatea de conținut cu care debutează enunțul din punct de vedere sintagmatic. Apreciem ca decurgînd legic din definiție faptul că „une solution suffisante du problème de la structure thème-propos n'est possible que dans le cadre d'une grammaire du texte”¹².

Obs. Rațiuni euristice (progresie de la cunoscut spre cognoscibil) impun ca structură enunțială standard, în cazul *ttxSf*, o formă neutră¹³, în care purtătorul informației cunoscute este elementul despre care se aseriază informația nouă. De aceea, din cele două cupluri, unul în planul sintactic (*T—R*) și celălalt în planul semantic (*Topic—Comment*), coincidente în cazul de față, sau, în orice caz, cu noncoincidență nerelevantă pentru discuția prezentă, îl alegem pe primul, mai ușor de transpus în limba română.

Dezvoltarea *tx* poate avea loc prin trei scheme (Scinto):

(a) repetiția *T*

I $T_1 \dots R_1$
 ↓
 II $T_2 (= T_1) \dots R_2$

(b) tematizarea *R*

I $T_1 \dots R_1$
 ↓
 II $T_2 (= R_1) \dots R_2$

⁸ Vezi și Popescu, p. 14.

⁹ Cercetări care urmăresc punerea în evidență a unor procedee la nivel lexical, frastic, transfrastic sau figural, avînd drept concept fundamental *stilul/limbajul științific*, nu pot descrie nici semnificația globală (intemeiată pe interconexiunea conceptelor într-o teorie științifică dată), nici referirea la lumea obiectuală-extraverbală — (referentul global) și, în ultimă instanță, nici funcționarea unei *tx-oc* în actul comunicativ particular, toate aspecte definitorii pentru *ttxS*. Vezi, pentru argumentarea din perspectivă epistemologică a unei poziții similare, Gonseth, p. 66 și Bunge, p. 217—223.

¹⁰ Apud Fries, p. 116.

¹¹ Idem, p. 117.

¹² Petöfi, p. 46.

¹³ Vezi și Vascenco, p. 205.

(c) tranziție $R \rightarrow R$

I $T_1 \dots R_1$

II $T_2 \dots R_2$, unde R_2 repetă sau încorporează informație (parțial)

derivabilă din R_1 .

3.2. *Textul-ocurență*¹⁴ ales spre analiză este :

PRINCIPIUL COMPLEMENTARITĂȚII

În anul 1927, fizicianul german Werner Heisenberg a stabilit cunoscutele relații de nedeterminare, care-i poartă numele ^{E1/}

Aceste relații sînt : $\Delta X \cdot \Delta p \geq h$

$$\Delta E \cdot \Delta t \geq h \cdot \Delta \nu$$

Ele spun că : în domeniul microparticulelor există anumite limite în ceea ce privește măsurarea parametrilor dinamici. ^{E3/} Astfel, eliminînd erorile instrumentelor, erorile de metodă și de observație, coordonatele și impulsul unei particule pot fi cunoscute cu o precizie doar pînă la constanta lui Planck, ^{E4/} și aceasta nu din cauză că încă nu avem aparatură adecvată, ci fiindcă legile de mișcare înseși impun această imprecizie (nedeterminare). ^{E5/}

Prin urmare, dacă la un moment dat putem, de exemplu, localiza o particulă elementară (măsurîndu-i coordonatele), în schimb nu putem spune nimic despre impulsul (viteza) ei ^{E6/}

Vom da un exemplu ... ^{E7/}

Plecînd de la relațiile de nedeterminare, Niels Bohr a explicat dualismul undă — corpuscul (foton) ^{E8/} afirmînd că cele două aspecte sub care se prezintă lumina sînt *complementare*, ^{E9/} în sensul că nu se pot pune în evidență în același timp ambele aspecte ale fenomenului luminos ^{E10/} : dacă se determină caracterul ondulatoriu, este imposibil să se determine în același timp și caracterul corpuscular, sau dacă se determină aspectul corpuscular, nu este posibil ca, în același timp, să se determine și aspectul ondulatoriu. ^{E11/}

Vom susține această afirmație a lui Bohr prin descrierea următoarei experiențe ... ^{E12/}

... savantul danez Niels Bohr a formulat pentru prima dată faimosul *principiu al complementarității*. ^{E13/} Formularea lui Bohr este următoarea : „Contraria non contradictoria sed complementa sunt”. ^{E14/}

3.2.1. Numîn enunț o structură $T - R$ completă. Segmentarea *tx-oc* în enunțuri trasează deci granițe semantic-comunicative și nu gramaticale (enunțurile nu coincid, decît întîmplător, cu propoziția sau fraza, și atunci fără ca acest lucru să fie definitoriu pentru calitatea de enunț).

Enumerăm mai jos T tuturor E , înțelegînd că ceea ce rămîne în afara T constituie R :

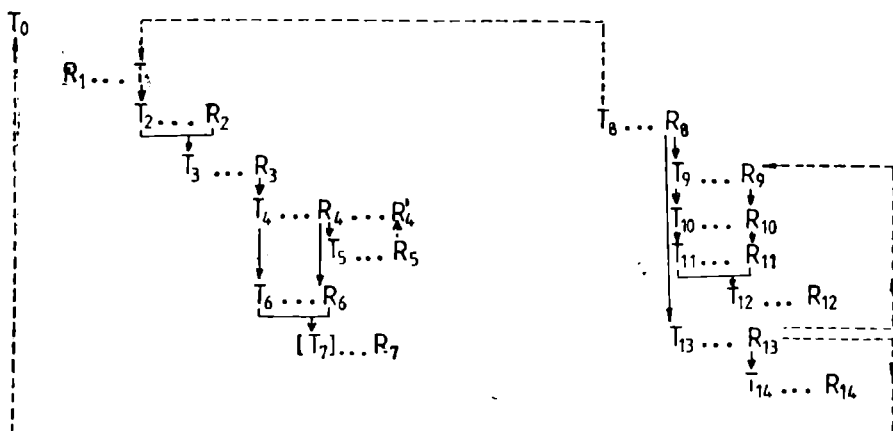
T_0 = Principiul complementarității ; T_1 = cunoscutele relații de nedeterminare ; T_2 = Aceste relații ; T_3 = Ele ; T_4 = coordonatele și impulsul

¹⁴ *Tx-oc* face parte din Gheorghe Huțanu, *Principii și legi fundamentale în fizică*, București, 1983, p. 134—135.

unei particule; T_5 = aceasta; T_6 = o particulă elementară (... coordonatele), ... impulsul (viteza ei); $[T_7]$ neactualizată, dar rezultând din conținutul lexical al lui *exemplu* (*exemplu pentru ceva*)¹⁵; T_8 = relațiile de nedeterminare; T_9 = cele două aspecte sub care se prezintă lumina; T_{10} = ambele aspecte ale fenomenului luminos; T_{11} = caracterul ondulatoriu, ... caracterul corpuscular; T_{12} = această afirmație a lui Bohr; T_{13} = savantul danez Niels Bohr; T_{14} = Formularea lui Bohr.

Obs. E_4 poate fi segmentat în $T_4 - R_4 - R'_4$, unde R_4 = pot fi cunoscute cu o precizie doar pînă la constanta lui Planck, iar R'_4 = eliminînd erorile instrumentelor, erorile de metodă și de observație.

3.2.2. Progresia $T-R$ a tx are loc după schema de mai jos.

3.3. Constatări

(a) Titlul apare ca o T pentru care întreg tx se constituie într-o R . tx nu se poate încheia înainte ca această legătură să se actualizeze prin cel puțin o conexiune inversă (aici $R_{13} \rightarrow T_0$). Considerăm aceasta ca o primă caracteristică a $ttxSf$; a se compara cu neobligativitatea *actualizării verbale* a unei asemenea conexiuni în cazul tx poetic (cf. Ion Barbu, *Grup, Mod, Orbite* etc.).

(b) T_1 introduce referentul tx , dar în acest punct al desfășurării tx sintagma *relații de nedeterminare* constituie doar o numire preliminară a acestui referent ce urmează a se construi treptat. Demararea tx este „greoaie”, în sensul că T_1 nu prezintă în realitate o informație deja dată. Cerința transmiterii algoritmice de informație, specifică $ttxS$, transpare totuși în determinantul *cunoscutele*, care sugerează cunoașterea T_1 dintr-un tx anterior. tx -oc aparținînd $ttxS(f)$ își semnalează astfel integrarea intimă într-un ansamblu de tx care, împreună, reprezintă expresia verbală a unei teorii științifice factuale¹⁶.

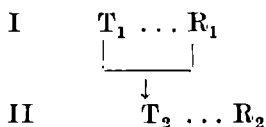
(c) Constatăm existența a trei tranziții $R-R$ ($4 \rightarrow 6$, $4 \rightarrow 10$, $10 \rightarrow 11$). Analiza $T-R$ nu surprinde însă diferența cazului $4 \rightarrow 6$, unde E_6 repetă

¹⁵ Vezi, pentru cazuri similare, Petöfi, p. 48.

¹⁶ O analiză amplă a acestei trăsături — într-un articol următor.

informația din E_4 , față de E_{10} și E_{11} , care *explicitiază și clarifică* E imediat anterioare lor. O analiză viitoare va propune o explicație petru $T_6 - R_6$, redundant din punct de vedere informațional, dar neredundant din punct de vedere comunicativ-argumentativ.

(d) T_3 , $[T_7]$ și T_{12} sint termenii II în tranziții care au ca termen I *întreaga* structură $T-R$ anterioară. Înscriem și acest caz între modalitățile de progresie $T-R$ (vezi *supra* 3.2.1.) și îl reprezentăm astfel :

Din nou, deși le semnalează, analiza $T-R$ nu dă seama de diferența dintre prima situație și următoarele două. T_3 reia T_2-R_2 pentru că structura 2 este ecuațională ; se impune deci o altă linie de examinare a textului, și anume din perspectiva structurii *sintactico-semantice* a E care îl compun. E_7 și E_{12} ne apar ca structuri specifice *txSf* — exemplu, respectiv descriere de experiment —, care se cer de asemenea studiate din unghi comunicational (pragmatic), ca și cele de sub 3.3.(c).

(e) Fiind *tx* verbal, el actualizează *structuri posibile într-o limbă dată*. Dacă perspectiva analizei este cea a *receptării*, așa cum a fost ea implicit asumată în cercetarea de față, relevant este modul în care, plecînd de la structuri lingvistice (nelogice), lectorul regăsește pattern-uri logice ¹⁷.

Exemplu. În E_4 , relația $R_4 - R'_4$ prezintă ambiguitatea modală/condițională,concesivă datorată gerunziului *eliminînd*. Soluționarea sa în favoarea relației concesive are loc, probabil, în virtutea unei conexiuni inverse $R_5 - R'_4$.

Credem totuși că astfel de procese de reconstrucție *nu* sint o trăsătură *distinctivă* a *txSf*.

(f) Observăm ocurența relativ frecventă a unor secvențe cu rolul de a conecta fie o R cu T sa (*sînt* din E_2 , *spun că* din E_3 , *nu din cauză că* ... , *cî fiindcă* din E_5), fie enunțuri între ele (*Prin urmare* din E_6 , *afirmînd că* din E_9 , *în sensul că* din E_{10} etc.).

Analiza $T-R$ tratează ambele tipuri de secvențe ca „expresii de tranziție” ¹⁸, ocultînd evidente diferențe semantice și sintactice. Credem că astfel de diferențe se repercutează asupra modului concret în care secvențele verbale respective funcționează ca secvențe conectante intra- și interenunțiale ; de aceea, o linie de analiză mai riguroasă ar fi examinarea și interpretarea raporturilor acestora cu relatemele nivelului sintactic (gramatical) al limbii ¹⁹.

(g) Analiza $T-R$ demonstrează fără echivoc că nu există $T-R$ izolată, neconectată cu altele fie prin legături directe (reprezentate în schemă prin linii continue), fie prin legături retroactive (linii întrerupte). Vedem în acest fapt un criteriu de delimitare a *tx-oc* aparținînd *txSf*, limita de stînga constituînd-o titlul ²⁰.

¹⁷ Cf. schemele de textualizare la Roventă-Frumușani, p. 152--153. Problema se pune însă și la nivele inferioare celui interfrastic.

¹⁸ Vezi și Vascenco, p. 204—205.

¹⁹ Drașoveanu, p. 158 și urm.

²⁰ Vezi și *supra* 3.3. (a).

4. Considerații finale

Cele de mai sus furnizează elementele necesare în identificarea trăsăturilor definitorii ale *txSf*:

(a) în dimensiunea *sintactico-semantică*, prin analiza nivelelor intra-și interenunțial, apoi prin construirea unei macrostructuri textuale standard, cu scopul de a cuantifica distincția *tx/* secvență textuală;

(b) în dimensiunea *semantic-referențială*, pentru stabilirea raportului *verbal/nonverbal* în *txSf* și pentru studiul coerenței sale;

(c) în dimensiunea *pragmatică*, pentru precizarea registrelor *txSf* (euristic/didactic/de popularizare).

BIBLIOGRAFIE

Bunge	== Mario Bunge, <i>Teoria științifică</i> , în <i>Epistemologie. Orientări contemporane</i> , București, 1974.
Drașoveanu	== D. D. Drașoveanu, <i>Sens relațional și gramatematic — conținut și expresie la nivelul gramatical al limbii</i> , în CL, XXI, 1976, nr. 2, p. 153—163.
Fries	== Peter Fries, <i>On the Status of Theme in English: Arguments from Discourse</i> , in <i>Micro and Macro Connexity of Texts</i> , Hamburg, 1982, p. 116—153.
Gonseth	== F. Gonseth, <i>Problema limbajului și deschiderea la experiență</i> , în <i>Epistemologie. Orientări contemporane</i> , București, 1974.
Morris	== Charles Morris, <i>Science, Art and Technology</i> , in „The Kenyon Review”, vol. 1, 1939, nr. 1, p. 409—473.
Petöfi	== Janos Petöfi, <i>Vers une théorie partielle du texte</i> , Hamburg, [1975].
Popescu	== Ion C. Popescu, <i>Unitatea științei</i> , București, 1990.
Rovența-Fru — mușani	== Daniela Rovența-Frumușani, <i>Remarques sur la cohérence du discours scientifique</i> , in RRL, XXIX, 1984, nr. 2, p. 149—158.
Scinto	== L. Scinto, <i>Functional Connectivity and the Communicative Structure of Text</i> , in <i>Micro and Macro Connexity of Texts</i> , Hamburg, 1982, p. 73—115.
Suppes	== Patrick Suppes, <i>Dezirabilitatea formalizării în știință</i> , în <i>Epistemologie. Orientări contemporane</i> , București, 1974, p. 268—283.
Vascenco	== Victor Vascenco, <i>Teoria sintactică a lui Vilém Mathesius</i> , în SCL, XXVIII, 1977, nr. 2, p. 203—208.
Vlad	== Carmen Vlad, <i>Semiotica criticii literare</i> , București, 1982.

ASPECTS OF THE SEMANTICS OF FACTUAL SCIENTIFIC TEXTS.

THEME — RHEME

(Abstract)

The author delimits a subtype (*factual*) of the *scientific* textual type. Prior to constructing a semiotic model for it, she applies on a particular text the *Topic-Comment* pattern of analysis, arguing that it bridges the gap between a purely structural and a purely functional perspective. Several essential features of *txSf*, as well as further aspects to be investigated by other methods, are thus put forward.

NOTE SEMIOTICE LA SEMANTICA TEXTULUI : CONFIGURATIVITATEA

CARMEN VLAD

1. Tema acestor note o constituie examinarea uneia dintre proprietățile general textuale, numită *configurativitate*.

1.1. Sensul atribuit acestui termen, în metalimbajul nostru, derivă din *imaginea teoretică* de ansamblu căreia îi circumscriem *semioza textuală*. În acest proces, textul participă ca o mărime *tridimensională* — pragmatică, semantică, sintactică (Vlad, 1982, 77—95) — și *multinivelară*, implicând cel puțin „clasicele” nivele analitice ale limbii.

1.2. Deși imaginea teoretică propusă de noi are numeroase elemente comune cu aceea preconizată în două studii recente semnate de Petöfi, Sözer (1988) și Petöfi, Oliv (1989), există și suficiente diferențe care să justifice o examinare confruntativă a celor două soluții.

Configurativitatea reprezintă tocmai unul dintre elementele de disociere a alternativelor teoretice la care ne vom referi în continuare.

2. În modelul PSO¹ al analizei și interpretării textului ca obiect cu structură și funcționare semiotică, cele mai importante proprietăți textuale inerente pe care analiza este obligată să și le asume sint : *constituția* (*constitution*), *configurația* (*configuration*) și *construcția* (*construction*).

2.1. *Constituția* privește latura verbală a complexului semn-text. Ea se specifică prin *continuitate* și *completitudine*. Continuitatea, la rândul ei, se produce fie la nivelul lui *significans*, și atunci se realizează *coerentitatea*, fie la acela al *significatum*-ului, producându-se *coeziunea* textului.

Ca formă de continuitate ce se manifestă în constituția componentului *significatum* al textului, *coeziunea* — consideră Petöfi, Sözer (1988, 460) — privește *sensul*, care, la rândul său, se realizează atât în subcomponentul *dictum* (= „conținutul verbal direct al textului”), cât și în subcomponentul *relatum intern* (= fragmentul de lume exprimat în și prin *dictum*).

Două sint căile principale de *organizare* a materiei verbale într-o constituție specifică : *compoziția* și *textura*. Oalea *compozițională* este demersul menit să dea seama de structurarea ierarhică, în unități cu grad superior de complexitate, pornind de la enunț ca unitate compozițională de gradul întâi; calea *texturală* implică operații analitice care pot evidenția structurarea în scheme de organizare a oricăror categorii de semne (părți

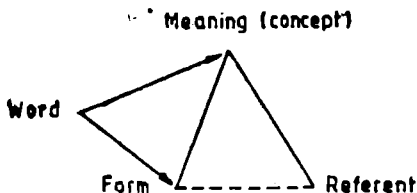
¹ În continuare vom folosi următoarele abrevieri : PS pentru Petöfi, Sözer, 1988 ; PO pentru Petöfi, Oliv, 1989 ; PSO pentru modelul textologic rezultat din cele două contribuții.

ale semnelor, semne elementare, semne verbale complexe) din text, prin *recurența* sau *paralelismul* lor.

2.2. Configurația, în concepția autorilor, „refers to an assumed inherent property of a set of states of affairs” (PO, 1989, 203) care, dacă există, devine ‘relatumul extern’ al semnului complex ‘text’. Termenul conceptualizează, așadar, mulțimea ‘stărilor de lucruri’ cu a cărei reprezentare confruntă interpretul reprezentarea ‘stărilor de lucruri’ propusă/(re)construită prin *relatumul intern* al textului însuși. Configurația (= relatumul extralingvistic) se caracterizează prin *constringency*, „that specific property of a configuration, that its elements are connected to one single continuum by relations relevant for the interpreter”, și prin *integrity*, termen care exprimă faptul că „the state-of-affairs configuration in question is an entirety meeting the expectations of the interpreter” (PS, 1988, 454).

2.3. Construcția privește relația dintre cele două laturi (materia verbală și ‘stările de lucruri’) și se corelează cu proprietatea numită *coerență* (*coherence*). Acest termen, în opinia autorilor, „refers to the relation which, according to the assumption of the interpreter, exists between the text-internal relatum sub-component of the text to be interpreted and the extra-linguistic / extra-textual relatum assignable to the text” (PO, 1989, 204).

3. Modelul PSO al analizei și interpretării textuale are o valoare incontestabilă în primul rînd pentru că pornește, în mod explicit, de la una dintre soluțiile bine cunoscute (chiar dacă nu și unanim acceptate) de reprezentare a structurii semnice. Este vorba de „dublul” triunghi semiotic prin care Lyons redă statutul de semn al cuvîntului :

Dezvoltat mai întii într-o imagine *piramidală* (cf. PS, 1988, 443) — în care clasicul triunghi semiotic se regăsește într-unul analogic, mai nuanțat — , transpus, mai apoi (cf. PO, 1989, 191), într-o figură plană cu șase componente (semnul însuși figurînd ca al șaptelea element în care toate celelalte se focalizează), modelul PSO al textului ca semn devine treptat mai elaborat. Cu toate acestea sau, poate, tocmai de aceea, alături de numeroase clarificări și sugestii, soluția teoretică propusă provoacă și o seamă de întrebări, al căror răspuns nu poate fi, încă, unul cert. De aceea, nu ne vom opri acum la toate aceste chestiuni, unele dintre ele fiind colaterale sau cu totul străine subiectului de față. Nu putem evita, însă, o discuție asupra unora dintre idei, ca și asupra unor termeni prezenți și în alternativa noastră teoretică, dar cu un sens mai mult sau mai puțin diferit de cel acordat în modelul PSO schițat mai sus.

3.1. În plan metateoretic, în ceea ce privește rolul lingvisticii în cercetarea larg textuală, poziția noastră diferă, parțial, de aceea a autorilor citați. Afirmăm că „we do not consider linguistics in itself to be an adequate theoretical framework for treating these aspects [sintactic, semantic, pragmatic — n.n., C.V.] in an integrative way” (PO, 1989, 191) ni se pare prea tranșantă și, în absența citorva precizări, vulnerabilă. Astfel, în stadiul actual al *teoriei lingvistice*: (i) contribuția diverselor sale doctrine sau dezvoltări, deși insuficientă, este *esențială* pentru conturarea unui cadru adecvat cercetării textului; (ii) *instrumentele* lingvisticii moderne sint, deocamdată, cele mai apropiate analizei textului verbal; (iii) în orice demers cu caracter aplicativ, recursul la datele furnizate de *analiza lingvistică a textului* este inevitabil și *primar*².

Aserțiunile de sub (i) — (iii) găsesc un suport justificativ și în următoarea constatare faptică: în marea majoritate a cazurilor (dacă nu cumva în toate?), materia verbală însăși conține indicii de orientare spre un anumit tip de situație (pragmatică) și de funcție comunicativă cu care textul se corelează³. Observația este valabilă și pentru tipul de *text poetic*, a cărui interpretare provoacă, adesea, opinii foarte diferite și dificultăți teoretice majore.

3.2. Unul dintre punctele fragile ale modelului PSO ni se pare că se află în conceptul de *configurație*. Faptul în sine nu este nici surprinzător, nici lipsit de semnificație: nimic nu poate fi mai firesc decât elaborarea unor soluții, permanent vulnerabile în plan teoretic, corespunzând unor aspecte foarte complexe și de mare fluiditate ale obiectului empiric. Raportul dintre conținutul textelor, în calitate de obiecte semiotice, cu lumea extraverbală, reprezintă, cum bine se știe, unul dintre „capitolele” controversate ale filozofiei limbajului. Or, configurația, în maniera preconizată de modelul PSO, s-ar situa tocmai în această sferă a problemelor limbajului.

Pentru cercetarea semiotică a discursului, soluționarea raportului *lume—text / discurs* rămâne, încă, una dintre chestiunile fundamentale, deschise disputei, ce se agravează și se amplifică mai mult cînd obiectul investigației devine *tipul de text poetic / literar*. De aceea, pentru a evita inadvertențele, cel puțin în perimetrul discuției de față, vom prefața alternativa, propusă aici, prin precizări sumare asupra punctului de vedere la care aderăm și asupra termenilor în care ne înscrîm.

3.3. Pentru a reveni la *configurație*, vom reaminti că în modelul PSO (cf. *supra*, 2.2.) ea este o proprietate a unei mulțimi de ‘stări posibile de lucruri’ din planul extraverbal, așa-numitul *relatum textual extern* („text—external relatum”). Această categorie, însă, prin statutul său complex, nu se poate sustrage unei triple „trimiteri” la domenii în care *relația lume—limbaj* reprezintă un fenomen esențial: filozofie, logică, lingvistică. Or, lipsa opțiunii semantice explicite privind cadrul logico-filozofic folosit ca back-ground al modelului canonic produce, în construcția teoretică, o breșă de ambiguitate ce se reflectă și asupra unuia

² Ideea dependenței cercetării semiotice a textului (= lingvistică contextuală) de descrierea lingvistică (= lingvistică cotextuală) este subliniată și de Titzmann (1979, 108) în următorii termeni: „All linguistics of communication is text linguistics. All linguistics of context is necessarily a linguistics of the cotext”. O demonstrație convingătoare pentru necesitatea acceptării unui nivel lingvistic transfrastic (cotextual) găsim la Stati, 1990.

³ Cf. Vlad, 1982, 91—95.

dintre termenii centrali ai concepției pozitivistice, anume 'state-of-affairs'. În modelul PSO, termenul se referă în mod explicit la planul extraverbal („world”), dar implicit și la dimensiunea *psihologică* a sensului perceput („perceptual psychological character”). Pozitivisti, în linia cărora pare să se înscrie, parțial, demersul autorilor, resping însă ambele conotații, preferind ipoteza „lumii ca experiență (imediată) posibilă”, gest prin care atît ontologicul cît și psihologicul sînt eliminate. Astfel, pentru Carnap (1972, 52), „O clasă de propoziții din S_1 | = sistemul semantic construit — n.n., C.V.] care conține pentru orice propoziție atomică sau această propoziție sau negația ei, dar nu pe amîndouă, și nu conține alte propoziții, este numită *descriere de stare* în S_1 , deoarece ea dă evident o completă descriere a stării posibile a universului indivizibil cu privire la toate proprietățile și relațiile exprimate de predicatele sistemului. Așadar, descrierea de stare reprezintă lumile posibile ale lui Leibniz sau stările posibile de lucruri (state of affairs) ale lui Wittgenstein”.

Nici încercarea de a găsi suportul filozofic al relației lume—text în teoria „forme reprezentative” (Form der Abbildung) a lui Wittgenstein, înspre care pare să ne conducă o oarecare comunitate de viziune semantică și de terminologie, nu este scutită de obstacole, printre altele și pentru că Wittgenstein „élabore une conception qui met sa thèse à l'abri des glissements vers une conception individualiste” (De Mauro, 1969, 181).

4. Nu vom prelungi discuția asupra „trimiterilor” pozitvistice ale teoriei PSO. Vom reaminti însă că unele dintre ideile mai generale exprimate de Carnap dobîndesc concludență în evaluarea *distanței* (ce nu se lasă abolită) dintre aspirația spre o *descriere formală a limbajului* (textualității) *poetic(e)* și natura „deviantă” a acestuia, în ceea ce privește caracterul „imposibil” al unora dintre entitățile sale. Ne gîndim la *discuția* asupra „limbajului (= lumii) lucrurilor” (cf. 1972, 268—269) și la aceea asupra „lucrurilor imposibile sau chiar a lucrurilor posibile, dar nu actuale” (cf. 1972, 112). Comentînd această diviziune, Carnap o consideră ineficientă și contraintuitivă în limitele limbajului logic obișnuit. Semanticianul remarcă, totuși, că nu există obstacole „tehnice” în construirea unui alt sistem de limbaj, consistent, adecvat *acestor entități*, dar că „ar merita să ne gîndim asupra sa în ciuda deviației sale fundamentale și a complexității sale”, doar în condițiile în care „se poate arăta că el are mari avantaje în comparație cu structura limbajului obișnuit” (Carnap, 1972, 112). Ne întrebăm dacă structura limbajului poetic n-ar putea fi un argument destul de puternic pentru ca un „logician ingenios” să accepte efortul și riscurile unui asemenea demers.

4.1. În încercarea de a găsi un mijloc de captare a sensului „deviant”, caracteristic uzului poetic, „figurativ” al limbii, Em. Vasiliu (1983) schițează o teorie alternativă celei construite pentru uzul lingvistic „normal”. Teoria alternativă, semantic-modală, în speță deontică, pornește de la premisa că este necesar un sistem de permisiuni mai tolerant, mai puțin restrictiv, obținut prin înlocuirea conceptului de 'aserțiune', legat în mod direct de valorile de adevăr ale unei propoziții 'p', cu cel de 'enunțare' (= EN). Acesta trebuie interpretat ca un predicat de ordin superior care, aplicat unei propoziții 'p', exprimă proprietatea acesteia de a fi *actualizată* de către cineva (vorbitor al limbii date), prin pronunțare sau scriere într-un context situațional dat (Vasiliu, 1983, 464—465). În timp ce uzul lin-

gvistic curent se caracterizează prin regula „(9) Dacă propoziția p este analitic-falsă, atunci nu este permis $EN(p)$ ”, limbajul artistic (poetic) se definește semantic prin regula „(10) Propoziția p este analitic-falsă și $EN(p)$ este permisă” (Vasiliu, 1983, 464).

Regula (10) comprimă câteva aspecte esențiale pentru pragmasemantica textului poetic, și anume: (i) expresia „ $EN(p)$ ” nu depinde de valoarea de adevăr a lui ‘ p ’: (ii) condiția de adevăr a aceleiași propoziții constă în proprietatea lui p de a fi *actualizată verbal*; (iii) orice propoziție actualizată într-o situație de comunicare de tip poetic devine, prin *rostire (scriere)*, o propoziție permisă (acceptabilă) *în acest context situațional*.

Vedem în teoria semantic-modală schițată de Em. Vasiliu o posibilă bază logică pentru a interpreta atât referențialitatea, cât și predicativitatea textului poetic ca aparținând *dictum*-ului din modelul PSO.

4.2. Să remarcăm, tot acum, convergența acestei soluții cu alte observații, anterior formulate, cu privire la referențialitatea textului, în genere. Vorbind despre noțiunea de adevăr *la nivelul textului*, Plett (1983) distinge trei accepții ale acestei noțiuni: una facticistă, una logică și una comunicativă. Cea dintii „își fixează confirmarea celor enunțate în obiectul desemnat”, cea de-a doua „în concludența argumentativă a șirului de semne”, iar ultima „în situația de comunicare”. Aceasta din urmă este, adesea, răspunzătoare de modificarea referențialității unui semn-text, fiind posibil ca *sistemul sociocomunicativ de norme referențiale* sau modelul / modelele realității (cf. Plett, 1983, 109) să se activeze în mod diferit, variabil cel puțin după una dintre dimensiunile cadrului comunicativ: cea psihosocioculturală, temporală sau spațială. Un alt „punct cardinal” în sfera concepțiilor asupra referențialității textual / discursive se regăsește, după părerea noastră, în conceptul de *univers de discurs*, așa cum este conturat de E. Coseriu (1967, 318): „Por universo de discurso entendemos el sistema universal de significaciones al que pertenece un discurso (o un enunciado) y que determina su validez y su sentido. La literatura, la mitología, las ciencias, la matemática, el universo empirico, en cuanto „temas” o „mundos de referencia” del hablar, constituyen « universos de discurso »”. Precizând că nu este vorba despre alte „universuri” sau „lumi de lucruri”, ci despre „sisteme de semnificații” diferite, Coseriu oferă un cadru semiotico-lingvistic pentru interpretarea semantică a textului. Ideea lui Coseriu interferează conținutul avertismentului lansat de Jakobson (1963, 205) asupra pericolului de a confunda *irealitatea ontologică* a unor entități sau expresii verbale cu *absența sensului*.

5. Reîntorcându-ne la ideea de la care am pornit, vom spune că există suficiente argumente pentru a accepta referențialitatea textului poetic, cu condiția transpunerii acesteia *în spațiul intratextual* sau (în termenii PSO) în *dictum*. În această alternativă ne propunem să reexaminăm *configurația*.

Din proprietate inerentă a ‘stărilor de lucruri’, cu a căror reprezentare interpretul confruntă propriile-i reprezentări asupra lumii impuse de text (PO, 1989)⁴, *configurativitatea* devine, în opinia noastră,

⁴ „If the model of the interpreter is identical (or compatible) with the text-internal relatum, the text-external relatum by him will be identical (or compatible) with the state-of-affairs configuration which manifests itself to his mind, in the text-internal relatum” (PO, 1989, 212).

o însușire a materiei verbale înseși. Această însușire *textuală* este expresia *structurării, la nivelul lingvistic cel mai profund, a datelor conceptuale* chemate să interpreteze stările de lucruri și evenimentele realității pre-lingvistice.

5.1. Pentru o astfel de înțelegere a configurativității, cel mai adecvat și permeabil model teoretic ni se pare a fi acela elaborat de Laurențiu Theban (1968, 1971, 1975, 1980 a, 1980 b), model compatibil cu propriul nostru punct de vedere asupra unei teorii a textului ca o teorie a joncțiunii competenței cu performanța în scopul captării *sensului discursiv*.

Pornind de la o asemenea perspectivă, constatăm cum configurativitatea se materializează în organizări minimale textual-discursive sau *configurații*. Acestea sînt scheme semantico-sintactice⁵ în care se reflectă relațiile fundamentale de sens posibile între entități. *Tipurile* acestor configurații se regăsesc, după părerea noastră, în tipurile de *structuri semantice profunde cu sens static*, descrise de Theban (1975, 1980 a, 1980 b)⁶ și considerate ca structuri ce furnizează o *interpretare conceptuală a stărilor* printr-o relație predicativă atribuțională (cf. 1980 a, 26–27). Ele sînt: (i) *structuri de tip existențial* (a căror funcție este aceea de a impune existența unui obiect, nou introdus în universul discursului și prezentat ca independent de orice determinare spațială; cf. Theban, 1980 b, 609), (ii) *structuri de tip locativ-posesiv* (instituind relația dintre un obiect și universul din ce în ce mai restrîns și mai specific, definit ca ‘Locus’); (iii) *structuri de tip ecuațional* (care exprimă „la mise en relation, par le locuteur, de deux expressions patientives identifiées comme ayant un référent commun” (cf. 1980 b, 611) ori faptul că unui obiect oarecare i se atribuie o identitate suplimentară (cf. 1980 a, 27) sau nouă — am adăuga noi); (iv) *structuri de tip rezultativ-descriptiv* (în care un obiect este caracterizat printr-o însușire, cu sau fără indicații asupra acțiunii-sursă a acestei însușiri (cf. 1980 b, 612)).

Toate aceste structuri sînt obținute prin aplicarea de reguli sintactice schemelor actanțiale, semantic interpretate, actanții fiind elemente ultime în termenii cărora se poate realiza caracterizarea completă a unui eveniment (acțiune, stare, proces sau calitate).

Structurilor cu sens static (cu actant pasiv) li se adaugă cele în care apare un actant activ, de tipul *Cauzator, Actor, Instrument*, și atunci schema configurativă se poate amplifica pînă la coincidența cu *structura actanțială maximală*, în care sînt reprezentate și organizate, în mod unitar, procesele și acțiunile cele mai complexe (cf. Theban, 1980 a, 34–35).

⁵ Față de schemele de ‘mise en texte’ de felul ‘tematizării obiectului’, al ‘legăturii cauzale’, al ‘diagnosticului’ etc. ale lui Isenberg (citat de Rovența-Frumușani), ca și față de cuplurile converse precum ‘cauză – consecință’, ‘specificare – generalizare’, ‘simultaneitate – succesiune’ etc. ale Danielei Rovența-Frumușani (1984, 152), *schemele nucleare* sînt structuri primare, pe care cele din urmă le implică. În modelul PSO, în schimb, *schemele* sînt pur sintactice, ele rezultînd din fenomene de repetiție și paralelism, la orice nivel.

⁶ O alternativă parțial diferită de aceea a lui Theban, dar pornind de la sugestiile acestuia, se găsește în articolul Eminei Tămăianu, *Procese configuraționale textual-poetice*, în vol. *Stilistică, poetică, semiotică*, Cluj-Napoca (sub tipar). În ce ne privește, am optat pentru dispozitivul de ansamblu construit de Theban, care furnizează o bază teoretică rezonantă cu punctul nostru de vedere asupra configurațiilor, situate la un nivel lingvistic profund, semantico-sintactic, nu la cel sintagmic, mai apropiat de suprafața enunțială a textului (ca la Tămăianu).

De subliniat este și faptul că *structurile semantice profunde* „contains no Noun or Verb phrases, or other syntactic constituents, but actants and actantial fulcrs, hierarchically (rather than linearly) ordered” (Theban, 1975, 221). Aceste scheme nucleare semantactice sînt suportul profund al unor fragmente sau evenimente ale lumii (reale sau nu) care, prin enunțurile de la suprafața textelor, îmbracă forme verbale. Acestea din urmă furnizează o descriere, adeseori incompletă (cf. Theban, 1980 a, 35), a evenimentelor, ceea ce înseamnă că într-un *enunț textual* (= enunț care aparține unui text sau este el însuși un text) în puține cazuri se va putea regăsi structura actanțială maximală. În mod previzibil, mult mai frecventă este situația în care o *secvență* de enunțuri textuale va „îmbrăca”, la suprafața sintactică a discursului verbal, o schemă actanțială maximală, căci „Le niveau des représentations semantiques, que nous avons réduit à la structure actantielle, n'est pas transposé directement dans le discours” (Theban, 1971, 105—106).

Alte trăsături ale configurațiilor, cum ar fi posibilitatea multiplicării prin înlănțuire și capacitatea inserării lor în expresii textuale derivate, sînt relevate de Theban (1980 a, 35), precum și de Greimas și Courtés (1979). Spre deosebire de autorul semantaxei, cei din urmă înscriu configurațiile, dintru început, într-o perspectivă discursiv-textuală, reducînd însă formele lor doar la aceea a „micro-récit”-ului. Cu toate acestea, în caracterizarea făcută de cei doi semioticieni configurațiilor discursive din categoria „micro-récit”, regăsim trăsăturile de bază ale tuturor schemelor nucleare, „ayant une organisation syntactico-sémantique autonome et susceptibles de s'intégrer dans les unités discursives plus larges, en y acquérant alors des significations fonctionnelles correspondant au dispositif d'ensemble” (Greimas, Courtés, 1979, 58). Dar modul de înlănțuire a schemelor nucleare depășește nivelul primar al producerii sensului, aparținînd unui nivel secund, cel al topicalizării, în care, prin selectarea unui actant ca punct de pornire a enunțului, se filtrează informația și se asigură progresia tematică a textului. Prin aceasta topicalizarea se situează într-un prim nivel *gramatical* al teoriei *performanței*.

5.2. Deși construit pentru unități de tip *enunțial*, considerăm modelul SEMANTACTIC al lui L. Theban (cf. 1971, 1975, 1980 a, 1980 b) total asimilabil unei *teorii semiotice* (= pragmasemantactice) a *textului*. În favoarea acestei extensiuni a modelului ni se pare că pledează, mai întîi un argument intern: consubstanțialitatea *referențială* a enunțului și a textului, funcția primordială a oricăreia dintre cele două mărimi fiind aceea ca, prin intermediul expresiei verbale, să orienteze spre sau să trimită la aspecte ale universului extraverbal / extratextual. Cu alte cuvinte, una dintre condițiile ca atît enunțul (și *nu fraza* — ca schemă sintactică pură), cît și textul să își îndeplinească rolul de unități / structuri comunicative (semiotice) constă în potențialitatea lor referențială, de orientare spre obiecte (de orice natură) individualizate. De altfel, tocmai această calitate comună este în măsură să dea seama atît de posibilitatea comprimării unei secvențe textuale într-o structură enunțială, cît și, dimpotrivă, de funcționarea *textuală*, în anumite condiții pragmatice, a unui enunț izo-

lat sau a unei expresii holofractice⁷. Nu e nevoie să insistăm asupra unui aspect îndeobște cunoscut, anume că referința este corelatul enunțării asertive, nu și a celorlalte modalități ale enunțării.

Pe de altă parte, există și argumente „exterioare” care ne determină să socotim modelul semantactic apropiat perspectivei textologice. În tentativa de a schița o cale „organică” pentru conjugarea a două demersuri, în mod tradițional separate, sintaxa și semantica, L. Theban oferă o soluție caracterizată printr-o remarcabilă rigoare, fără a fi amenințată de prejudecăți lingvistice sau de reducții artificiale. Dimpotrivă, suplețea imaginii teoretice propuse lasă deschisă calea unor dezvoltări noi, atât în dimensiune „orizontală”, de extindere a modelului, prin aplicarea lui la alte posibile „mărimi” semantactice, cum ar fi secvența textuală sau textul integral, cât și, în același timp, în dimensiune „verticală”, de asumare a unor aspecte pragmatice, la alte nivele ale procesului de actualizare a sensului discursiv. Pornind de aici, apreciem că *posibilitatea fertilizării semanticei cu o componentă pragmatică*, a cărei inserție ar trebui să aibă ca rezultat construirea unui model textual capabil să integreze, parțial sau total, *pragmatica și semantica*⁸, iar prin medierea acesteia din urmă, și *sintaxa*, există în germene în modelul lui Theban, astfel imaginat încît să devină modelul deductiv sau dispozitivul (teoretic) universal al competenței și al performanței, în același timp (cf. 1971, 93).

6. Configurativitatea descrisă în aceste pagini conceptualizează unul dintre aspectele de bază ale producerii sensului textual / discursiv : „momentul” semiozei primare, prin care textul este ancorat în universul de discurs și realizează, într-o primă și esențială formă, un decupaj articulat al obiectelor acestuia.

BIBLIOGRAFIE

- Boër, E. Steven and Lycan, G. William, 1980, *A Performadox in Truth-Conditional Semantics*, în „Linguistics and Philosophy”, vol. 4, nr. 1, p. 71–100.
 Carnap, Rudolf, 1972, *Semnificație și necesitate*, Cluj, Editura Dacia.
 Coseriu, Eugenio, 1967, *Teoria del lenguaje y lingüística general*, Segunda edición, Madrid, Gredos.
 De Mauro, Tulio, 1969, *Une introduction à la sémantique*, Paris, Payot.

⁷ Cf. discuția lui Eco (1981, 837–838) cu privire la diferența dintre *semnificatul lexical* și *semnificatul textual*, transpozabilă în opoziția *semnificat direct/semnificat indirect*, și condițiile particulare în care un semnificat lexical (de tip holofrastic) sau un enunț izolat dobîndesc funcție textuală (comunicativă).

⁸ Cerința de a cuprinde în modelul unei limbi L și o *componentă pragmatică*, destinată să lărgască posibilitățile de codificare a sensului, *situațional* determinat, este explicit formulată de Eco (1981, 841): „si debba postulare una lingua L che in qualche modo contenga fra le proprie regole di significazione delle istruzioni pragmaticamente orientate [...] Ma ciò presuppone che si intenda L non come un succinto dizionario ma come un complesso sistema di competenze enciclopediche”. O categorie a limbii care menține oscilantă granița dintre semantică și pragmatică este aceea a *deixis*-ului (cf. Levinson, 1983/1984, p. 54–55). În aceeași ordine de idei este de remarcat și frecvența cu care, în modele logice, construite pentru descrierea unor fenomene specifice limbilor naturale, se preconizează descoperirea unor soluții de conjugare a dimensiunilor (semiotice) în mod „tradițional” separate, uneori cu destulă rigiditate. Au apărut astfel zone „de frontieră” numite *semantaxă* și, după modelul acesteia, *pragmantaxă* (cf. Boër și Lycan, 1980, 83 și 97–98).

- Eco, Umberto, 1981, *Significato*, în *Enciclopedia*, XII: *Ricerca—Socializzazione*, Torino, Einaudi, p. 831—876.
- Greimas, A. J., Courtès, Joseph, 1979, *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*, Paris, Classiques Hachette.
- Jakobson, Roman, 1963, *Essais de linguistique générale*, Paris, Editions du Minuit.
- Levinson, C. Stephen, 1983/1984, *Pragmatics*, Cambridge, London, New York, Cambridge University Press.
- Petőfi, S. János and Sözer, Emel, 1988, *Static and Dynamic Aspects of Text Constitution*, în *Text and Discourse Constitution* (ed. by J. S. Petőfi), Berlin, New York, Walter de Gruyter, p. 440—477.
- Petőfi, S. János and Olivi, Terry, 1989, *Understanding literary texts*, în *Comprehension of Literary Discourse* (ed. by Dietrich Meutsch and Reinhold Viehoff), Berlin, New York, Walter de Gruyter, p. 190—225.
- Plett, F. Heinrich, 1983, *Știința textului și analiza de text* (traducere în limba română de Speranța Stănescu), București, Editura Univers.
- Rovența-Frumușani, Daniela, 1984, *Remarques sur la cohérence dans le discours scientifique*, în RRL, XXIX, nr. 2, p. 149—158.
- Stati, Sorin, 1990, *Le transphrasique*, Paris, Presses Universitaires de France.
- Theban, Laurențiu, 1968, *Perspectiva liniară a propozițiilor trimembre*, în SCL, XIX, nr. 4, p. 307—315.
- Theban, Laurențiu, 1971, *Aspects nouveaux de la théorie de la syntaxe*, în RRL, XVI, nr. 2, p. 91—113.
- Theban, Laurențiu, 1975, *From Creole Syntax to Universal Semantics*, în RRL, XX, nr. 3, p. 207—224.
- Theban, Laurențiu, 1980 a, *Pour une sémantaxe roumaine*, în RRL, XXV, nr. 1, p. 23—36.
- Theban, Laurențiu, 1980, b, *Les structures profondes (sémantiques) du Journal indien d'Alexandre Roselli*, în RRL, XXV, nr. 6, p. 609—620.
- Titzmann, Michael, 1979, *Text vs. Sentence (With a view towards a unified theory of pragmatics and semantics)*, în *Text vs Sentence. Basic questions in textlinguistics* (ed. by J.S. Petőfi), Hamburg, Buske, p. 101—122.
- Vasiliu, Emanuel, 1983, *Semantică, normă și efect de stil*, în SCL, XXXIV, nr. 5, p. 461—465.
- Vlad, Carmen, 1982, *Semiotica criticii literare*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică.

NOTES SÉMIOTIQUES À LA SÉMANTIQUE DU TEXTE : LA CONFIGURATIVITÉ

(Résumé)

L'auteur de l'article essaie d'argumenter la possibilité d'un transfert de la configurativité de l'extraverbal / l'extratextuel (telle qu'elle apparaît le plus souvent envisagée chez certains auteurs, v. Pétofi, Sözer, Olivi) dans la matière verbale même, donc dans le *dictum*. Comme propriété textuelle, la configurativité est l'expression d'une structuration, au niveau linguistique le plus profond, des données conceptuelles appelées à interpréter les états de choses et les événements de la réalité prélinguistique. Le modèle linguistique le plus propre à cette compréhension de la configurativité est le modèle s é m a n t a x i q u e élaboré par L. Theban. Dans la perspective de ce modèle, les configurations sont des schémas sémantico-syntaxiques ou des organisations minimales textuelles-discursives qui reflètent les relations fondamentales de sens, possibles entre les entités.

DESPRE ATLASUL LINGVISTIC ȘI ETNOGRAFIC AL PORTUGALIEI ȘI GALICIEI (ALEPG)

ANA PAULA BANZA

Atlasul lingvistic și etnografic al Portugaliei și al Galiciei (Atlas Linguístico e Etnográfico de Portugal e da Galiza) (ALEPG), proiect în curs de realizare la Centrul de Lingvistică al Universității din Lisabona, are o istorie îndelungată, marcată de entuziasmul împărtășit de un grup de cercetători care s-au izbit mereu de greutăți de tot felul.

În 1932, Centrul de Studii Filologice, actualul Centru de Lingvistică al Universității din Lisabona, proiecta deja, în primul număr al BdF („Boletim de Filologia”), una dintre publicațiile sale, elaborarea unui atlas lingvistic al Portugaliei și arhipelagurilor Azore și Madeira. Totuși, în ciuda entuziasmului și interesului trezit de această idee, a fost multă vreme imposibil de lansat un asemenea proiect, din lipsă de fonduri și de colaboratori. În 1957, la Al III-lea Colocviu internațional de studii lusitano-braziliene, Manuel de Paiva Boléo, José G. Herculano de Carvalho și Luis Filipe Lindley Cintra, unindu-și eforturile, au pregătit și prezentat *Proiectul unui Atlas lingvistico-etnografic al Portugaliei și al Galiciei* (publicat în *Actele Colocviului*, vol. II, Lisabona, 1960, p. 413—417). Dar dificultățile continuau să împiedice realizarea proiectului. De-abia în 1970 o conjunctură favorabilă ivită în cadrul Centrului de Studii Filologice a permis începerea acestui vechi proiect. Într-o primă fază, eforturile echipei, constituită din Maria Filipa Gottschalk și Maria da Graça Themudo Barata și coordonată de prof. Luis Filipe Lindley Cintra, s-au axat pe pregătirea și (re)editarea a trei opere fundamentale :

— republicarea operei lui José Leite de Vasconcellos, *Esquisse d'une Dialectologie Portugaise* (îngrijită de Maria Adelaide Valle Cintra și publicată în 1970 — tiraj nou : 1980 — ca prim volum al publicațiilor *Atlasului lingvistic și etnografic al Portugaliei și Galiciei*) ;

— pregătirea și editarea unei *Bibliografii dialectale galego-portugheze*, care să prezinte toate cărțile și articolele asupra acestui subiect apărute pînă în prima jumătate a anului 1975, realizată și publicată în 1976 de Maria da Graça Themudo Barata și L. F. Lindley Cintra și rămasă la acel stadiu al informației ;

— pregătirea și editarea chestionarului lingvistic al ALEPG (autori : Maria da Graça Themudo Barata, Maria Filipa Gottschalk și José Victor Adragão, sub îndrumarea lui L. F. Lindley Cintra).

Componența echipei însărcinate cu acest proiect a suferit mai multe modificări în cursul ultimelor două decenii. Actualmente, ea cuprinde 8

membri, între care 4 cercetători — Manuela Barros și Gabriela Vitorino, din 1973; João Saramago, din 1975, și Luisa Segura da Cruz, din 1985 —, un profesor-cercetător — Ana Maria Martins, din 1983 — și, mai recent, 3 cercetători-bursieri — Ana Paula Banza, din 1989; Ernestina Carrilho și Maria Lobo, din 1990.

ALEPG a apărut, deci, tirziu, cînd marea parte a țărilor europene publicaseră deja atlase naționale, iar unele începuseră chiar să realizeze atlase regionale.

Dacă se are în vedere tendința generalizată de a elabora atlase regionale, ar putea părea ciudat că ALEPG acoperă întreg teritoriul național portughez și o regiune anumită din teritoriul național spaniol: Galicia. Totuși, acest lucru apare firesc dacă se ține seamă de faptul că, pentru Portugalia, nu se făcuse aproape nimic în acest domeniu și că, pe de altă parte, galiciano-portugheza constituie, din punct de vedere istoric, o unitate lingvistică. Varietățile vechiului idiom leonez care se găsesc pe teritoriul portughez sînt incluse, și ele, în acest atlas.

Chestionarul utilizat este prin excelență lexical, în care predomină perspectiva onomasiologică. În ce privește conținutul, el urmează îndea-proape chestionarele publicate pînă astăzi în domeniul iberic: ALPI (*Atlas Lingüístico de la Península Ibérica*), ALEA (*Atlas Lingüístico y Etnográfico de Andalucía*), ALEAr (*Atlas Lingüístico y Etnográfico de Aragón, Navarra y Rioja*), ALDC (*Atlas Lingüístico del Domini Catalá*) și ILB (*Inquérito Lingüístico Boléo*). Au mai fost utilizate și alte surse, cum ar fi ALM (*Atlante Linguístico Mediterraneo*) (în ceea ce privește viața maritimă), monografiile și teze de licență, pentru ocupațiile specifice. Organizarea chestionarului pe cîmpuri lexicale reprezintă o adaptare a sistemului bazat pe concepte și analogii aplicat la limba franceză de Hallig — von Wartburg.

Deși e vorba de un chestionar lexical, el vizează și aspecte fonetice și fonologice, ca și probleme de morfonologie (sistemele formării pluralului și femininului, metafoניה în sistemele nominal și verbal). Nu s-a optat pentru capitole consacrate exclusiv foneticii sau morfologiei, cum se întîmplă în alte chestionare. Toate aceste probleme sînt integrate în diferitele cîmpuri lexicale și sînt marcate prin semne grafice.

De asemenea, printr-un simbol specific se marchează chestiunile etnografice. Dat fiind că și etnografia este o parte importantă a atlasului nostru, anchetatorii cunosc destul de bine aceste chestiuni și le pun o dată cu restul întrebărilor. De exemplu, la cuvîntul *cesto* „coș” se întreabă și care sînt tipurile de coșuri existente în regiune. Astăzi avem deja adunată o cantitate considerabilă de materiale de ordin etnografic: descrieri detaliate, fotografii, diapozitive. Alte concepte sugerează anchetatorului adunarea literaturii orale. De exemplu, dacă e vorba de recoltarea secarei, se încearcă să se obțină cîntecele asociate acestei activități.

Acest gen de anchetă ne permite, pe de o parte, să cunoaștem realități culturale care, în cîțiva ani, probabil că nu vor mai exista și care, dispărînd, vor face să piară tot lexicul specializat referitor la ele, iar pe de altă parte, să apărăm literatura orală tot mai uitată, pe măsură ce alfabetizarea favorizează accesul la literatura scrisă și face din ea o concurență a literaturii orale.

Dacă luăm în seamă și chestiunile suplimentare de ordin etnografic și morfologic, chestionarul nu are numai cele 2077 de întrebări numerotate; ci cuprinde, în fapt, dublul acestei cifre. În 1990, echipa atlasului a decis să nu pună decît o parte a chestiunilor, în prima fază, lăsînd restul pentru mai tîrziu. Chestionarul redus cuprinde aproape 1500 de întrebări. S-au menținut numai cîmpurile lexicale considerate ca prioritare, cum ar fi „agricultura”, „uneltele agricole” și anumite activități, azi în curs de modernizare accelerată și al căror lexic tinde să se schimbe rapid. Deși această reducere presupune realizarea unei alte serii de anchete, ea are avantajul de a permite adunarea mai rapidă a datelor pentru toate punctele. Astfel, fiind reprezentate toate localitățile din rețea, vor fi posibile studii de ansamblu și rezultatele se vor putea publica. Această măsură a fost cu atît mai necesară cu cît ancheta nu era prea avansată.

Rețeaua ALEPG, încă nestabilită în totalitate, va cuprinde, efectiv, circa 160 de puncte în Portugalia (continentală și insulară), iar pentru Galicia sînt prevăzute circa 50 de puncte, ale căror date vor fi furnizate de cercetătorii galicieni. Pînă în momentul de față, chestionarul a fost pus în 95 de localități din teritoriul portughez, în 13 dintre ele în varianta redusă.

În ce privește ancheta propriu-zisă, ea este efectuată, în general, de o echipă de două persoane, care transcriu răspunsurile și care, în plus, îi și înregistrează pe casetă pe informatori, ceea ce facilitează o verificare ulterioară a transcrierii fonetice și permite elaborarea unor studii complementare de ordin morfologic, sintactic și etnografic asupra textelor orale. Se utilizează alfabetul fonetic internațional, cu cîteva adaptări.

În timpul anchetei, cercetătorii folosesc și albume cu desene și cu fotografii. Acest gen de materiale s-a dovedit a fi foarte util, mai ales pentru capitele ca „animalele”, „plantele” sau „uneltele agricole”.

Trebuie să mai subliniem că în fiecare punct al rețelei se realizează mai multe tipuri de achete: chestionarul, în ansamblul său, este lucrat, la modul general, cu un singur informator — informatorul de bază —, care este astfel ales încît să corespundă exigențelor tradiționale ale geografiei lingvistice; cu alți informatori sînt realizate anchete parțiale, axate pe ocupațiile care presupun un vocabular specializat. Se încearcă să se desfășoare anchete la informator acasă, obținîndu-se astfel, nu rareori, participarea și a altor membri ai familiei sau a vecinilor.

Înainte de a încheia, este necesar să prezentăm situația actuală a lucrărilor. Cum reiese din cele spuse pînă acum, lucrările ALEPG sînt încă destul de întirziate, lucru datorat nu numai dificultăților financiare deja menționate, ci și faptului că membrii grupului își consacră o parte a timpului lor unor activități paralele (învățămînt sau cercetare în alte domenii). Totuși, viitorul pare mai puțin întunecat, căci anchetele cu chestionarul redus vor permite acoperirea mai rapidă a întregii rețele a ALEPG. Pe de altă parte, cei trei cercetători-bursieri recent angajați pot contribui la anchete și vor îndeplini sarcini rămase neîmplinite sistematic din lipsă de resurse umane. Astfel, de acum vor fi posibile inventarierea întregului material și revederea transcrierii fonetice a anchetelor realizate deja, paralel cu anchetarea unor noi localități. Mai mult, sperăm să putem informatiza curînd toate datele de care dispunem în prezent.

În concluzie, vom spune că, deși este o lucrare de durată, ALEPG reprezintă un proiect activ care, bazindu-se pe efortul colaboratorilor și pe experiența colegilor din alte țări, va fi cu siguranță dus la bun sfârșit.

ADDENDA

Spre exemplificare, iată o mostră din Chestionarul ALEPG. Este vorba de o pagină, în format redus, din volumul al doilea (cuprinzând termeni referitori la recoltarea cerealelor).

- — Chestiune de interes fonetic și fonologic (cuvintele subliniate fac parte din perechile minimale ale portughezei standard).

- Chestiune de interes morfologic.

- ▲ Chestiune de interes etnografic.

Caractere drepte :
lexic comun.

Caractere aldine :
lexic specializat.

pragana	0752
ceifa	● 0753
ceifar/segar	●▲ 0754
ceifeiro	■ 0755
ceifeiro fem.	■ 0755 02
foice	0756
foicinho	0756 1
dedeiras	▲ 0757

Martie 1991

Universitatea din Lisabona

REFERITOR LA: 1) „PRIORITATEA UNEI IDEI”,
2) „ORIGINEA” SUFIXELOR

IOAN PĂTRUT

1) Discuția a fost deschisă de Iorgu Iordan într-o recenzie în care voia să atragă atenția unuia dintre autorii lucrării colective *Current Trends in Romanian Linguistics* (București, 1978) că ideea conform căreia toponimele noastre formate din apelative de proveniență slavă în limba română sînt creații românești nu slave a exprimat-o el întîi, în anul 1952, și după aceea (în 1958) E. Petrovici (I. Iordan, în CL, XXIV, 1979, nr. 2, p. 224). Îi răspunde I. Mării (în CL, XXV, 1980, nr. 1, p. 98–99), arătînd că E. Petrovici recunoaște că M. Vasmer a atras prima dată („pour la première fois”) atenția că o populație creează nume de locuri servindu-se și de cuvinte de împrumut (vezi *Studii de dialectologie și toponimie* [în continuare: SDT], București, 1970, p. 195, nota 2), iar ideea aceasta (a lui M. Vasmer) a avut-o în vedere încă în studiul său *Daco-slava*, apărut în DR, X, 1941–1943, vezi p. 240.

În articolul *Rolul împrumuturilor în crearea toponimelor. (Prioritatea unei idei)* — apărut în LR, XXX, 1981, nr. 5, p. 499–504 —, Vasile Frățilă susține că ideea în discuție îi aparține lui G. Weigand și aduce exemple din toponimia românească, din trei studii ale lui Weigand, primul publicat în anul 1921. Din nou a răspuns I. Iordan, *Despre „prioritatea unei idei” (cu privire la articolul lui Vasile Frățilă apărut în LR, XXX, 1981, nr. 5, p. 499 [– 504])*, în LR, XXXI, 1982, nr. 6, p. 518–519, care afirmă că „Vasile Frățilă are, deci, meritul de a fi lămurit [sic] problema priorității despre care este vorba” (p. 518), încheind: „Dar Petrovici însuși, om ponderat și meticolos la culme, nu reținuse [...] lucrarea lui G. Weigand, pe care sînt convins că o citise, apărută cu 13 ani înaintea articolului lui Vasmer” (p. 519).

Discuția a continuat-o Dragoș Moldovanu, în studiul *Repere metodologice în cercetarea toponimiei din perspectivă istorică* (I), apărut în „Limbă și literatură”, 1985, p. 5–16, în care afirmă că „cel dintîi” care a făcut distincție între toponimele slave și cele „formate de români” din cuvinte de origine slavă este A. Lambrior, într-un curs de istorie a românilor, curs care s-a pierdut, însă ideea care interesează aici a preluat-o Ion Nădejde într-un articol din anul 1882, fructificată și de M. Gaster, într-un studiu apărut în anul 1885 (vezi p. 7) etc.

Nu mai este nevoie să menționez și alte nume, de istorici și lingviști, aduse de D. Moldovanu (*ibidem*, p. 8 seq.), intrucît distincția (care interesează aici) dintre toponimele împrumutate în limba *x* din limba *y* și toponimele formate / create de vorbitorii limbii *x* din elemente existente în limba lor împrumutate din limba *y* o găsim la B. P. Hasdeu, la anul

1870, în „Columna lui Traian”, nr. 1, p. 4, în legătură cu numele satului *Grozea*, dintr-un ținut cu populație poloneză: „După nume un alt sat curat românesc; deși cuvântul e de origine slavică, totuși nici polonii, nici alți slavi n-au nume propriu *Grozea*, atât de obișnuit la români”¹.

2) În cuvântul introductiv la lucrarea mea *Noi studii de onomastică românească*, înaintată spre publicare, am ținut să repet părerea referitoare la „originea” sufixelor: sufixele antroponimice — ca și cele din lexicul comun — nu se împrumută, ci ele, vehiculate de nume împrumutate, sînt extrase, detașate de limba receptoare, devenind elemente ale acesteia, fapt dovedit de derivatele românești, adică formate de români, care n-au corespondente în limba din care provin numele respective². Mi-am exprimat părerea aceasta într-o recenzie³ și am reluat-o la discuții asupra raportului *Interpénétration des systèmes linguistiques*, prezentat de E. Petrovici la al X-lea Congres Internațional al Lingviștilor (București, 1967), vezi *Actes du Xe Congrès International des Linguistes*, I, București, 1969, p. 37—56; intervenția mea, *ibidem*, p. 60—63.

Trebuie să subliniez că o asemenea părere apare cu cîțiva ani mai înainte la Al. Graur, în *Studii de lingvistică generală*, [București], 1960⁴.

Evident că acest punct de vedere se opune originii „străine” a afixelor, contrar lucrărilor — unele de largă circulație — la care m-am referit cu altă ocazie⁵.

Paradoxal îmi pare să constat că la cei doi lingviști numiți mai sus apar, în limba română, afixe de „origine” străină:

— la Al. Graur, în *Nume de persoane* (București, 1963): „sufixul *-eanu* [-*gan*-]⁶ de origine slavă” (p. 116); „sufixul *-eș* de origine slavă și

¹ Raționamentul lui Hasdeu: toponimul/antroponimul românesc *Grozca* se corelează cu rom. *groza* < sl. *groza*.

Menționez deducția corectă a lui Cicerone Poghirce în legătură cu toponimul *Grozea*: „Dar tot el [Hasdeu] a fost primul care a observat că adeseori aceste toponime de aspect slav sînt de fapt nume date de români, create din cuvinte slave care s-au încetățenit de mult în limbă” (*B. P. Hasdeu. Lingviști și filolog*, București, 1968, p. 159, unde este reproduș și citatul din „Columna lui Traian” (vezi *supra*)).

² A se vedea și lucrarea mea *Nume de persoane și nume de locuri românești*, București, 1984, p. 55.

³ Vezi CL, XII, 1967, nr. 2, p. 339: „sufixe ale așa-numite străine sau împrumutate au fost extrase din derivatele împrumutate [...] ; rezultă că nu există sufixe «străine» (nici nu se poate închipui ca o limbă să utilizeze sufixe care nu îi aparțin)”.

⁴ „De fapt, afixele nu se împrumută deloc. Se împrumută cuvinte formate cu un afix, dar aceste cuvinte se introduc în limbă gata formate din altă limbă, ele trebuie considerate ca un tot indivizibil” (p. 268). Din cele spuse în continuare (*ibidem*), cuvîntul împrumutat nu este indivizibil, dacă afixul detașat „poate deveni [în limba receptoare] productiv, dar în acel moment el nu mai poate fi considerat ca împrumut, ci face deja parte din materialul propriu al limbii” [receptoare] (*ibidem*).

⁵ În lucrarea mea *Studii de limba română și slavistică*, Cluj, 1974, p. 153 seq., sînt menționate: O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, 1901, p. 245—249; Al. Rosetti, *Istoria limbii române, de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, [București], 1968, unde nici nu se vorbește de prefixe și sufixe „de origine slavă” [în derivația românească], ci: „un foarte mare număr de cuvinte [românești] se formează cu prefixe sau sufixe slave” [sic] (p. 319); cf. ediția ultimă, București, 1986, p. 293. Sînt indicate, de asemenea, în aceeași lucrare a mea, și studii mai noi (vezi p. 153—154). Am adăugat că asemenea „procedee” apar și în lucrări străine bine cunoscute (*ibidem*, p. 154—155; vezi și I. Pătruț, *Le slave commun à la lumière des interférences linguistiques*, în „Romanoslavica”, XXI, 1983, p. 8, 10).

⁶ Între paranteze drepte adaug forma sufixelor acceptată de mine.

maghiară în același timp” (p. 122); „-ilă [-il-] [...] este împrumutat din slavă” (p. 122); „-otă [-ot-], tot de origine slavă” (p. 122) etc.; în *Tendințele actuale ale limbii române* (București, 1968), p. 255 : [prefixul] „răz-, de origine slavă”; „din slavă, foarte productiv, este [prefixul] ne-”; „prefixul de origine slavă ză-” ; (*ibidem*, p. 258) : [sufixe] „elemente de origine slavă” : -eală [-eal-], -anie, -enie [-ani-, -eni-] etc.

— la E. Petrovici (în SDT) : „formele *Doftenița, Doftănița*, acestea par a fi diminutive românești derivate cu sufixul românesc de origine slavă -iță” [-iț-] (p. 166); mai apar, în aceeași lucrare, toponime derivate din teme antroponimice „cu sufixul de origine slavă care la plural are forma -eni sau -ani (sg. -ean, -an)” : *Bereni, Brătuleni, Mogoșani* etc. (p. 301); întâlnim și afirmația : „limba română a împrumutat din slavă un număr destul de mare de sufixe, care au rămas productive până în zilele noastre” (*ibidem*, p. 301).

Întrucît asemenea afirmații și exemple apar mai ales în studiul intitulat *Românii creatori de toponime „slave”* (în SDT, p. 292 seq.), în care combate „greșeala metodologică ce se face destul de des în cercetările toponomastice de a neglija rolul împrumuturilor în crearea toponimelor” (p. 292), referindu-se și la studiul menționat al lui M. Vasmer (vezi *supra*), se înțelege că inexactități ca cele remarcate trebuie considerate ca inadvertențe.

Am semnalat asemenea cazuri (care contravin părerilor lui Al. Graur și E. Petrovici) ca avertisment împotriva celor care ar încerca să le utilizeze ca argumente pentru susținerea existenței sufixelor împrumutate.

SUR : 1) « LA PRIORITÉ D'UNE IDÉE », 2) L'« ORIGINE » DES SUFFIXES

(Résumé)

1) On trouve pour la première fois chez B. P. Hasdeu, en 1870, la distinction entre les toponymes roumains de provenance slave et les toponymes créés par les Roumains de mots roumains empruntés aux Slaves;

2) Un avertissement contre l'« origine étrangères » des suffixes.

Iunie 1991

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu”
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

LAURENȚIA DASCĂLU-JINGA, MARIA TEODORESCU, ANCA ULIVÎ, *Antologia fonetică a limbii române*. Coordonator: ANDREI AVRAM, București, 1988, 833 p.

Elaborată în cadrul Sectorului de fonetică și lingvistică structurală al Institutului de Cercetări Etnologice și Dialectologice din București, lucrarea pe care o prezentăm a fost încheiată în 1976. Întârzierea publicării ei se motivează în primul rând prin dificultățile de ordin tehnic, cauzate de multitudinea sistemelor de transcriere fonetică cu semne grafice specifice și cu nume-roase semne diacritice, în unele cazuri cu valori diferite.

În introducerea semnată de Andrei Avram, sînt date o serie de informații utile pentru cei ce consultă lucrarea. Scopul ei este de a pune la îndemîna cercetătorilor interesați un mijloc de informare rapidă asupra particularităților fonetice ale limbii române moderne și contemporane, alît sub aspect literar/comun, cît mai ales dialectal, fără a fi neglijate aspectele sociale și stilistice.

Antologia cuprinde 1030 de texte. Dintre acestea, 38 (3, 69%) reprezintă limba literară/comună, iar 992 (96,31%) texte dialectale. De reținut este faptul că, pentru prima dată, se publică la un loc texte literare, în limba comună, cum preferă autorii să o numească, și texte dialectale. Cele 38 de texte în limba literară/comună sînt reproduse în transcriere fonetică, după anumite izvoare, sau, în majoritatea cazurilor, sînt transcrise fonetic după înregistrări, fie în lectura autorilor, fie în lectura unor actori, și după emisiuni radiofonice.

Preponderente, cu o mare majoritate, sînt, după cum se poate constata, textele dialectale. Cele 992 de texte dialectale se repartizează pe dialecte astfel: dialectul dacoromân e reprezentat de 860 de texte (86,69%), dintre care 833 (96,86%) din 590 de localități de pe teritoriul actual al României, iar 27 de texte (3,13%) din 22 de localități situate în afara granițelor țării: dialectul istroromân este prezent cu 33 de texte (3,32%) din 8 localități; dialectul meglenoromân, cu 29 de texte (2,92%) din 8 localități; dialectul aromân, cu 70 de texte (7,05%) din 44 de localități. Se cuvine a menționa că aproape o zecime din textele cuprinse în *Antologie* sînt inedite. Din totalul de 1030 de texte, se publică pentru prima dată 96 (9,32%), care se repartizează, după cum urmează: limba literară/comună — 32; dialectul dacoromân — 39; dialectul istroromân — 7; dialectul meglenoromân — 6; dialectul aromân — 12. Prin acestea, se sporește valoarea lucrării.

Deoarece marea majoritate a textelor reprezintă graiurile populare, *Antologia fonetică a limbii române* poate fi comparată cu antologiile dialectale, publicate pînă în prezent. Față de acestea, este mai cuprinzătoare, acoperă toate zonele locuite de români, pe care autorii le-au avut în vedere, e minuțios lucrată și dispune de instrumente și informații foarte utile pentru cercetători: lista izvoarelor, lista localităților, lista echivalențelor unor litere și semne din diverse sisteme de transcriere fonetică în sistemul ALR și, în mod special, indicele analitic, cu indicațiile necesare pentru utilizarea lui. Bine venite sînt notele care însoțesc textele. Prin ele se atrage atenția asupra mai multor aspecte fonetice ale aceluiași cuvînt, se semnalează transcrieri (posibil) greșite, se corectează greșeli de tipar, se fac comentarii asupra variantelor fonetice etc.

Fără îndoială, *Antologia fonetică a limbii române* nu servește numai pentru studierea foneticii, pe care autorii au avut-o în atenție. O putem considera deopotrivă morfologică, sintactică și lexicală, fiindcă în textele cuprinse în ea se găsesc și particularități referitoare la domeniile respective. (Desigur, s-ar putea pune întrebarea dacă ar fi justificată o antologie morfologică, sintactică sau lexicală a limbii române.) E adevărat, însă, că fenomenele fonetice sînt mai numeroase și mai frecvente în vorbire, respectiv în texte. Din această cauză ele dau o anumită coloratură vorbirii, mai ușor sesizabilă, și, în procesul de diferențiere, parțial, devin trăsături caracterizatoare ale unităților lingvistice.

Pînă la apariția unei noi ediții — ceea ce, în condițiile actuale, nu se poate prevedea într-un viitor apropiat —, ar fi necesar să se publice un supliment al lucrării, care să cuprindă texte, selectate după aceleași criterii, din Republica Moldova și din alte ținuturi ale Uniunii Sovietice, în care se vorbește românește. S-ar acoperi astfel, cu adevărat, întreg teritoriul limbii române.

Prin realizarea acestei lucrări, autorii au reușit să-și atingă scopul propus. Utilitatea ei va răsplăti munca lor competentă, asiduă și mîgăloasă.

Martie 1991

Romulus Todoran
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Litere
Str. Horea, 31

MIOARA AVRAM, *Ortografie pentru toți — 30 de dificultăți*, București, Editura Academiei Române, 1990, 167 p.

„Demonstrație a existenței unor dificultăți ortografice reale, variate și complexe”, urmărind să faciliteze „înțelegerea, însușirea și aplicarea normelor ortografice actuale ale limbii române”, cartea Mioarei Avram reține o serie de situații în care chiar vorbitorul de limba română atent, exigent și informat, în circumstanța exprimării scrise alege cu greu între „două sau mai multe soluții teoretic posibile”.

Considerată de autoare un pendant al *Gramaticii pentru toți*, lucrarea pune, pe rând, în discuție unele dintre dificultățile ce derivă din caracterul fonetic al ortografiei și din influența pronunțării asupra scrisului. Autoarea are în vedere dificultățile și nu abaterile de la normă; de aceea, dificultățile sînt tratate în funcție de normele acceptate ca atare și în acord cu principiul fonetic, morfologic și sintactic al ortografiei noastre.

Cele treizeci de dificultăți tratate de Mioara Avram sînt privite ca altele „teme” supuse dezbaterii și argumentării.

Alegerea între o vocală sau alta, între o vocală sau un diftong, între o consoană sau un grup consonantic constituie obiectul secțiunilor inițiale ale lucrării. Dificultățile ce apar datorită existenței mai multor semne grafice pentru același sunet sau pentru același complex sonor, precum și cele generate de practica abrevierii, de utilizarea cratimei și a majusculei își găsesc o tratare corespunzătoare. Un indice de cuvinte înregistrate în variantele lor corecte oferă, celui interesat, posibilitatea de a identifica forma în acord cu norma ortografică și de a evita astfel formele incorecte.

Dorindu-se o expunere obiectivă, o sistematizare și o explicare a normelor în vigoare, cartea își justifică destinația prin criteriile pe care le formulează pentru depășirea fiecărei dificultăți enunțate în titlul paragrafului; astfel, structura morfologică a verbului, natura consoanei finale a unor substantive, caracterul dur sau palatal al consoanei precedente devin criterii pentru a opta între notarea cu *a* sau cu *ea* în situații precum cele ce țin de indicativul prezent, 3 sg. și pl., al verbelor *a agreea*, *a crea*, *a așeza*, *a înșela* și de substantive precum *ținjală*, *cirjă*, *lojă*; poziția diftongului în cuvînt, manifestarea diftongului în structuri morfologice precum formele articulate ale substantivelor cu tema în *i*, verbele cu tema în *i* sau formate cu sufixul *a de la tema în i* (*încheia*, *descheia*, *îmbăia*, *înapoia*, *întemeia*) conduc spre varianta corectă atunci cînd e de ales între *a scrie cu ia* sau *cu ea*; proveniența cuvîntului din „fondul tradițional, vechi și popular” sau din fondul neologic, existența corespondentului fonetic în pronunțarea literară, vecinătatea unei consoane, ca și distribuția între vocală și consoană sînt criterii operante pentru scrierea cu sau fără *h*; valoarea vocalică sau semivocalică a literii, sesizarea deosebirii acustice, distincția între formele articulate și cele nearticulate de plural (la substantive ca *pui*, *arbitru*, *fiu*, *scatiu*, *spahiu*) și între genitiv-dativ feminin singular (la substantive *fară*, *mare*), distincția între infinitiv și indicativ sau și conjunctiv prezent, 2 sg. (la verbele *a ști*, *a fi*) motivează opțiunea pentru *i* sau *ii*, respectiv *iii*; etimologia, chiar dacă nu conduce la o regulă cu valoare generalizantă, evoluția etimonului în franceză, engleză sau germană interesează pentru alegerea între *s* sau *z*, alegere recunoscută ca una dintre „cele mai dificile probleme ale ortografiei românești”; alcătuirea de „inventare clasificate și de reguli particulare referitoare la unii formați” asigură scrierea corectă cu *h*, *c* sau *ch*; interdicția ca despărțirea să se facă după sau înaintea unui segment lipsit de o vocală propriu-zisă, regulile fonetice pentru cuvintele primare, cele morfologice pentru cuvintele compuse și pentru derivate conduc spre despărțirea corectă a cuvîntelor la capăt de rînd.

Regulile și — acolo unde regula generală nu se poate da — indicațiile cu rol orientativ din cuprinsul lucrării nu privesc doar substantivele comune. Fiecare paragraf rezervă un spațiu considerabil tratării ortografiei toponimelor și antroponimelor, fapt semnificativ pentru specificitatea domeniului în condițiile în care *Indreptarul ortografic* și *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic* datorează disciplinei numelui propriu dacă nu capitole unitare, cel puțin o regupare a normelor. „Dorința purtătorului”, „tradiția” și cu atât mai puțin „libertatea purtătorului” de a alege între două variante ale aceluiași nume nu sînt criterii operante în acord cu principiile denominării personale și nu pot facilita notarea, cel puțin în stilul administrativ, a numelor proprii; originea și regulile de transliterare a numelor proprii, fie ele slave sau grecești, preluate prin filieră slavă sau greacă, ar putea oferi reguli stabile; fixarea normelor referitoare la numele propriu după forma care s-a impus ar trebui să reducă variantele fonetice și grafice acceptate la prenumele masculine; identificarea unor norme cu specific onomastic (în acord cu categoriile antroponimice, cu criteriile de denominare) și impunerea lor cu fermitate (chiar în dauna variantelor) ar fi în folosul domeniului.

Apărută într-un moment în care normele ortografice sînt încălcate flagrant (numeroase publicații și personalități au rămas la *odată* cu în loc de *o dată* cu, la *continui* pentru indicativ

prezent 1 sg., în loc de *continuu* etc.) nu numai din necunoaștere (unii dau expresie dezacordului față de normă prin utilizarea majusculei doar la primul termen constitutiv al numirilor de instituții, întreprinderi, asociații sau folosesc în poziție intervocalică *s* în loc de *z*), cartea Mioarei Avram, răspunzând unei reale necesități, se detașează de lucrările de ortografie anterioare prin modalitatea academică, de a accepta norma tocmai în vederea posibilei îmbunătățiri viitoare a regulilor și implicit a scrierii.

Autoarea își amână dreptul de a formula opțiuni personale pentru spațiul unei cărți cu altă destinație, tocmai pentru ca scopul acestei cărți să rămână cel avut inițial în vedere : o ortografie pentru toți.

Martie, 1991

Ștefan Gencărau
Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu”
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

VIOREL HODIȘ, *Apozitia și propozitia apozitivă*, București, Editura Științifică, 1990, 198 p.

Rezultat al unor preocupări de aproape trei decenii, concretizate în numeroase studii și într-o lucrare de doctorat consacrată apozitiei și propoziției apozitive, cartea de față reunește și sintetizează opiniile autorului asupra acestei categorii, prelundu unele sugestii și, mai ales, combătând păreri emise anterior.

În interpretarea unui foarte bogat și variat material exemplificativ autorul dovedește un fin și exact simț al analizei sintactice — singurul aspect al abordării apozitiei în această carte, punctele de vedere stilistice și semantic, în general, deosebit de promițătoare, așteptându-se cercetătorii.

Lucrarea are trei părți, primele două teoretice, iar a treia, o aplicare practică a ideilor din celelalte pentru unele propoziții relative.

În partea întâi — retrospectivă critică —, în termeni moderni, cu o argumentație convingătoare, se combat opiniile celor care susțin că apozitia ar fi unitate sintactică subordonată (atribut sau nume predicativ) sau că, în cazul apozitivei, tipul de relație (numit de autor *apozare*) ar fi de subordonare, ceva între subordonare și coordonare, coordonare, ar fi raport sintactic distinct sau că ar fi vorba de nonraport sintactic.

În a doua parte a lucrării autorul demonstrează, cu numeroase exemple, că „... valoarea morfologică a componentelor sintactice apozate nu indică nici o consecință pentru relația de apozare în sine. Singurii factori care contează, în toate tipurile de structuri apozate, sint echivalența sintactic-funcțională a componentelor și identitatea lor referențial-semantă” (p. 69). Confruntând apozarea, apoi coordonarea și subordonarea cu relația de echivalență, se constată că subordonarea, fiind o relație de dependență, nu are nimic comun cu echivalența, pe când celelalte două se realizează întotdeauna între termeni echivalenți din punct de vedere funcțional-sintactic, și se ajunge la concluzia că „După acest criteriu, al confruntării cu relația de echivalență — criteriu pe care-l considerăm dominant printre celelalte care vor urma — *apozarea se aseamănă cu coordonarea, opunându-se subordonării*” (p. 96). Comparând tipurile de relații, autorul observă că relațiile de echivalență (coordonarea propriu-zisă și apozarea) sunt *pluri-membre*, în opoziție cu subordonarea — relație între termeni neechivalenți —, care este exclusiv binară sau *bimembră* (p. 107), și că există un paralelism construcțional și funcțional între coordonarea și apozarea unităților sintactice, ele constituind „... două aspecte ale unuia și aceluiași mecanism sintactic de relaționare, realizare concretă, în domeniul limbii, a abstractei relații de echivalență...” (p. 114).

Între coordonare și apozare sunt puse în evidență o serie de asemănări, dar și câteva diferențe specifice. Astfel, în timp ce unitățile sintactice coordonate se referă fiecare la un referent distinct, cele din apozare se referă la unul și același referent, toți termenii apozatei actualizând unul și același *denotatum*, fiind *coreferenți*, cum îi numește autorul, sau, altfel spus, „... în timp ce termenii coordonați sint echivalenți doar *sintactic*, termenii apozatei prezintă o dublă echivalență : sintactică și semantic-referențială” (p. 116). E diferența considerată ca cea mai importantă și cea mai tranșantă, în ea avându-și originea toate celelalte diferențe specifice.

O altă diferență între apozare și coordonare privește mijloacele prin care se realizează aceste relații sintactice. Pe când coordonarea se poate realiza atât prin joncțiune cît și prin juxtapunere, apozarea se realizează numai prin juxtapunere, adverbele apozitive neavând caracter conjuncțional. Termenii apozatei nu permit relaționarea prin conjuncție, care presupune refe-

renți distincte. *Adică, anume* etc. nu pot fi considerate conjuncții, e de părere autorul, prezența acestor adverbe apozitive fiind facultativă, permanentă în realizarea apozării rămânând juxta-punerea cu însemnele ei (pauza, marcată grafic prin virgulă, perechea de virgule, diferite paranteze etc.). Aportul adverbilor apozitive e mai mult de ordin semantic-referențial, „de explicitare a relației”.

Încă o deosebire între apozare și coordonare, surprinsă de autor, se referă la posibilitatea comutării cu zero a termenilor, sub condiția păstrării integrității referențiale a mesajului. Astfel, în cazul apozării comutarea cu zero a unuia (din doi termeni) sau a mai multora (păstrând unul) este posibilă, pe cînd în coordonare este exclusă.

Mai dăm două dintre diferențele specifice menționate în lucrare. Una privește fenomenul nerepetării unor indici de gramaticalitate (prepoziții, conjuncții subordonatoare, articole etc.), care e mai adînc și mai frecvent în apozare decît în coordonare, cealaltă referindu-se la funcțiile sintactice subordonate eterogene, ce pot apărea în relația de coordonare (într-un exemplu ca *El mergea cu oricine și oriunde*), dar sînt excluse în apozare (nefiind reperabil gramatical un enunț precum *El mergea cu oricine, adică oriunde*).

Ultima parte a lucrării, o aplicare practică a opiniilor susținute în primele două, se ocupă de propozițiile relative, acestea înțelese în accepția subordonatelor a căror joncțiune se face cu pronume (adjective) sau adverbe relative, indiferent de funcțiile sintactice pe care le îndeplinesc față de vreun termen regent din supraordonată. În cazul relativelor atributive autorul îngustează sfera de investigație, oprindu-se doar la cele care vizează un corelativ în propoziția regentă, corelativ care este, de multe ori, pronume (adjectiv) demonstrativ sau adverb pronominal. Se au în vedere fraze precum: *Ce pui în pămînt, aia răsare. De unde nu-i, de acolo nu se varsă. Cînd venea, atunci era bine*.

Analizînd natura relațiilor sintactice ce se stabilesc între propoziția subordonată relativă și corelativul său, precum și a celor pe care le stabilesc aceste două unități sintactice față de termenul lor regent comun, se ajunge la concluzia că în prima frază de mai sus relativă și corelativul său sînt unități sintactice subiective și apozitive în același timp. Relația sintactică în cauză (dintre subordonata *ce pui în pămînt* și corelativul său *aia*) este apozitivă (și nu de coordonare propriu-zisă) datorită caracterului coreferențial al termenilor participanți la relație, corelativul comunicîndu-ne „în comprimat” aceeași informație cu cea exprimată de relativă în întregul său. Logic, autorul conchide: „Corelativul și subordonata relativă ne comunică aceeași informație semantic-referențială și [...] aceeași informație sintactică. Altfel spus, fiind echivalente semantic și sintactic, cele două unități sintactice se află în relație apozitivă” (p. 164).

Dintre concluziile la această parte a lucrării, consonante cu ale întregii cărți, cîteva au implicații majore în analiza sintactică. Trebuie reținut că relativă nu se subordonează corelativului și că ambele unități sintactice se subordonează direct și simultan aceluiași termen regent, predicatului (cu excepția corelativului-subiect), fapt ce impune acestor unități funcții sintactice echivalente. Deoarece exprimă același mesaj și trimit la același referent, relativă și corelativul sînt coreferente, identitatea referențială determinînd echivalența semantic-referențială a acestora. Fiind unități sintactice corelate sintagmatic, echivalente altă sintactic, cît și semantic-referențial, relativă și corelativul său se află între ele în relație apozitivă, cu funcțiile de apozitivă, respectiv de apozitie. În sfîrșit, mai e de reținut că ele îmbină funcții ale subordonării cu altele ale apozării.

Autorul acestei lucrări, care este o adevărată monografie a apozității și a apozitivei, dovedește o bună stăpînire a elementelor necesare analizei fenomenului sintactic, a fenomenului lingvistic în general, argumentele în sprijinul tezei că apozitionarea este, în esență, o variantă a coordonării convingînd. Poate că urmărirea felului cum gramaticile moderne ale unor limbi (avem în vedere mai ales franceza, italiana, spaniola) analizează aceleași fapte de limbă ar fi adus argumente noi punctului de vedere susținut.

În orice caz, gramaticile românești normative vor trebui să țină seama de opiniile autorului acestei lucrări și apoi, nu peste mult timp, acest lucru să se reflecte și în manualele școlare.

Aprilie 1991

Viorel Bidian
Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu”
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

„Grazie” - „Prego”. *Le formule di cortesia in alcune regioni d'Italia*. A cura di T. SLAMA-CAZACU e G. MININNI, Bari, Adriatica Editrice, 1989, 249 p.

Volumul prezintă rezultatele obținute de un grup de cercetători de la Universitățile din Ileri, Bologna și Aquila, coordonați de prof. Tatiana Slama-Cazacu și Giuseppe Mininni (profesor de psiholingvistică la Universitatea din Bari), în studiarea formulelor de politețe prin prisma unei direcționări originale date de Tatiana Slama-Cazacu.

Lucrarea este structurată în trei părți: *Proposta per uno studio comparativo italiano-romeno (Basi teoriche, metodologia, dati, repertorio)*; *Le „formule di cortesia” nel contesto italiano*; *Alcune variabili delle formule di cortesia in contesto italiano*, care cuprind șapte studii de întinderi diferite.

Prima parte o constituie studiul profesoarei Tatiana Slama-Cazacu, *Le formule di cortesia in romeno: analisi di un repertorio* (p. 19—93), care dezbate, completează și actualizează studiul sociolingvistic asupra formulelor de politețe din limba română (publicat într-o primă variantă în SCL, XXXIV, 1983, nr. 3, p. 237—263, și nr. 4, p. 287—310; vezi și *Cîteva observații comparative asupra formulelor de politețe din limba română și din cea italiană (trei regiuni din Italia)*, în *Dialectologica*, București, 1989, p. 201—210), conferind materialului românesc calitatea de element comparabil cu cel italian (și uneori cu formule corespunzătoare din engleză, franceză, germană, rusă, greacă, turcă etc.).

Definite ca structuri lingvistice relativ fixe, obligatorii ca formă și funcție în situații determinate, reprezentând acte verbale acoperitoare ale regulilor de politețe, formulele de politețe (FeCo) sînt prezentate ca elemente ale uzului strategic al limbii (după Brown și Levinson). Regulile de politețe conțin normele de comportare și de conviețuire în spiritul bunei-cuviințe și al respectului reciproc într-un grup social, reflectînd modul în care un popor consfințește respectarea unor valori etico-sociale și reglementează aplicarea acestora (vezi și Marica Pietreanu, *Salutul în limba română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 14—15). După definirea conceptelor de politețe și de formulă de politețe, autoarea expune metodologia folosită în cercetarea acestui domeniu, metodologie urmată întocmai de autorii celorlalte studii din cuprinsul volumului.

Materialul lingvistic din care sînt alcătuite bogatele repertorii, atât românești, cît și italienești, este adunat, în primul rînd, printr-un chestionar datorat profesoarei Tatiana Slama-Cazacu, de peste 40 de întrebări, ce acoperă întregul cîmp de situații în care se recurge la FeCo, iar în al doilea rînd, prin observația directă, în ambele cazuri urmărindu-se studierea dinamic-contextuală (metodă descrisă de T. Slama-Cazacu) a acestor elemente.

În analiza concretă a FeCo, autoarea urmărește complexitatea lor sintactică și componența morfologică, topica termenilor constituenți, care de obicei este fixă, cîmpurile lexice antrenate de FeCo (se observă o selecție naturală a termenilor și a semnificațiilor cu valori pozitive, benefice), contextul situațional în care sînt folosite (obligatoriu în dialog, adesea însoțite de gesturi și mimică) și care motivează o anumită intonație, valorile stilistice, FeCo fiind uneori expresii spontane ale emoției.

Funcția FeCo este dată de măsura în care vorbitorii se conformează regulilor de conviețuire socială și de gradul de adeziune și de integrare în comunitatea lingvistică respectivă, aceste formule avînd rolul nu atât de organizare a interacțiunii lingvistice, cît de stabilire a contactului pe cale verbală cu partenerii.

Obligativitatea FeCo este impusă de respectarea normelor de comportament ale comunității, care prevede folosirea lor în împrejurări bine determinate. Psihologic, FeCo se încadrează în procesul general al formării diverselor obișnuințe, care le explică și persistența în limbaj și presupun învățarea lor pe bază de memorare, fiind transmise din generație în generație. Ele variază în raport de evoluția societății.

Prin studiul său, profesoara Tatiana Slama-Cazacu aduce în centrul atenției sociolingviștilor străini un foarte bogat repertoriu de FeCo românești, pe care le analizează sub toate aspectele enunțate mai sus. Este pus în evidență faptul că FeCo românești fundamentale (din sfera salutului, a rugămînții, a mulțumirii) provin din latină.

FeCo comune diferitelor limbi se pot explica prin influențe directe/împrumuturi, prin substrat comun/fondul latin pentru română și italiană, prin coincidențe de arie geografică, de evoluție social-istorică, de mentalitate etc.

A doua parte a volumului o formează două studii semnate de Giuseppe Mininni: *Note di semantica interazionale: sulle tracce della „cortesia”* (p. 97—110) și *Le formule di cortesia in alcune regioni d'Italia: resoconto di una ricerca* (p. 111—163).

După ce se oprește asupra termenilor *bună-cuviință*, *bună-creștere*, *bună-purtare*, *gentilețe*, sprijinit pe citate din scriitori (Dante, Petrarca, Francesco da Barberino) și din dicționare ale limbii italiene, pe proverbe și zicători, autorul trece în revistă, în primul studiu, sensurile

cuvîntului *cortesia*, referindu-se și la alți termeni din același cîmp semantic (*valore, fede, onore* etc.). Totodată relevă particularitățile istorico-sociale ale conceptului de politețe în diferite epoci. „*Cortesia*” se manifestă ca un principiu de pragmatică transcendentă, avîndu-și izvorul în atitudinea individului de a întreține relații pozitive înăuntrul grupului căruia îi aparține, determinîndu-i specificul sociocultural ca ființă umană. Această atitudine a individului se manifestă în planul vorbirii prin FeCo. Un rol deosebit în procesul de formare a deprinderilor politicease și a folosirii prompte și adecvate a FeCo revine familiei și școlii.

În al doilea studiu, G. Mininni prezintă rezultatele unei cercetări întreprinse asupra unui corpus foarte bogat de FeCo, obținut prin aplicarea chestionarului Tatiane Slama-Cazacu în Bologna, Aquila și Bari. Chiar dacă grupurile de cercetători nu au urmărit cu consecvență obținerea unor date comparabile, rezultatele pun în lumină asemănări și diferențieri în ce privește grupurile pe vîrstă, sex, profesii etc. Răspunzînd la întrebările ce se spune, cum, cînd, cui, de ce, autorul reușește să dea o interpretare în cheie sociosemantică formulelor de politețe.

Clasificarea FeCo în baza criteriului situației (întîlnire, despărțire, întrebări, scuze etc.) și a finalității/intenției (urare, salut, complimente, mulțumire, solicitări, invocații etc.) este prezentată în tabele ce redau în procentaje repartizarea FeCo pe diferite categorii (de vîrstă, de sex, pe localități), creînd astfel o imagine complexă asupra FeCo italienești. Analiza semnificației tipurilor FeCo duce la concluzia că repertoriul studiat aici de autor se încadrează în coordonatele omogene de pe teritoriul Italiei.

Repartiția FeCo în funcție de statutul lor în limbă relevă faptul că numărul cel mai ridicat de atestări îl au FeCo standard, iar cel mai mic (maximum 30%) îl au variantele (regionale, dialectale, idiolectale, sociolectale). Autorul studiului în discuție ajunge la unele concluzii, interesant de menționat: slaba diferență a FeCo între regiuni: abandonarea progresivă a FeCo prea tradiționale/invechite; creșterea standardizării FeCo (datorită contactelor intensificate între grupuri și a mijloacelor de comunicare în masă); accentuarea în comunicarea cotidiană a singularității FeCo și a noutății lor expresive.

În studiul *La cortesia in Puglia: Per un'analisi dell'opposizione tra formule standard e varianti in rapporto all'età, al sesso e alla scolarità*, Giuseppe Mininni, Maria Grazia Albano, Bianca Lovocchio analizează, cum reiese chiar din titlu, formulele standard (considerate obligatorii pentru diferite situații și scopuri), cele alternative (semnalate ca opțiuni posibile) și cele mai importante FeCo dialectale, urmărind repartiția lor pe vîrstă, sex și nivel cultural. Materialul a fost adunat de la 40 de informatori din Puglia, cu chestionarul despre care am mai vorbit. Tabelele relevă de la prima vedere o preferință netă a tuturor categoriilor de informatori pentru tipul standard, cel mai mic procentaj întrîndu-l tipul dialectal.

Flavio Manieri și Diana Ponterotto, în *Formule di cortesia e status di destinatario in italofoeni*, exemplificînd cu material cules din două comunități din Abruzzo, examinează efectul pe care îl are statutul social al destinatarului în alegerea FeCo, ajungînd la concluzia că, în ciuda formelor fixe și obligatorii în situații determinate, FeCo sînt supuse variației cînd e vorba de raportare la statutul social al destinatarului, mai ales la categoriile copii, tineri și adulți. Autorii constată că această influență asupra FeCo și în general asupra strategiilor politetice este strîns legată de specificul sociogeografic și politico-istoric care a determinat o anumită percepție și interpretare colectivă.

În studiul *Sulle formule di scusa*, Stefania Stame se oprește la răspunsurile chestionarului general pus în Bologna, privitoare la formulele de scuză (FeS), departajate pe 4 grupe de vîrstă, și constată că uzul FeS este obligatoriu în anumite situații, iar în altele nu. Raportate la situațiile care le provoacă, FeS au diferite funcții care exprimă: deferența, apropierea, minimalizarea, precauția etc. Autoarea pune în evidență, spre deosebire de alți cercetători care tratează uzul FeS al „curtoaziei negative”, FeS în conținutul lor „pozitiv”.

Studiul care încheie volumul prezentat este semnat de Marina Mizzau: *Ironia e cortesia*. După ce definește ironia ca figură retorică ce constă în a spune ceva și a face să se înțeleagă exact opusul, autoarea cercetează mecanismul prin care unele acte lingvistice pozitive, ca FeCo (complimente, felicitări, mulțumiri, urări etc.), pot deveni ironice cînd sînt private de aspectul solemn și formal pe care îl comportă uzul lor. În acest fel, existența ironiei în FeCo pare paradoxală. Analizînd diferite exemple, demonstrează de fapt că FeCo se schimbă în raport cu evoluția istorică și socială a comunității lingvistice care le dă naștere.

Volumul „*Grazie*” — „*Prego*”, în ciuda varietății studiilor pe care le cuprinde, este un volum cu profil unitar prin concepția comună pe care fiecare autor a înțeles să o aplice în cercetarea personală, pe de o parte, iar pe de altă parte, prin datele lingvistice comparabile, obținute pe baza aceluiași chestionar. Fiecare studiu beneficiază de o aparatură critică la zi, oferînd un

cadiu sociolingvistic larg, în care formulele de politețe își află un loc de primă importanță. Acest volum, nu numai că se consultă cu mult folos de către sociolingviști, dar se și citește cu plăcere și interes.

Aprilie 1991

Sabina Teiuș
Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu”
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

JAN ŠABRŠULA, *Problèmes de la stylistique comparée du français et du tchèque*, Praha, Université Karlova, 1989, 130 p.

Noua carte a reputatului romanist ceh, profesorul Jan Šabršula, urmărește să prezinte din punct de vedere teoretic mai întâi, apoi și cu exemplificări „la obiect”, problemele funcționării a două limbi puse în contact, aceasta sub semnul constant al unei concepții analitice despre modul de funcționare a semnului lingvistic. Se ocupă, deci, de confruntarea a două limbi, însă de aceea confruntare care țin cont de posibilitățile de reformulare, de posibilitățile de a produce sinonime ocurențiale, familii parafrastice, aceea care ar merita numele (propus de autor) de *stilistică comparată*. Termenul este avansat oarecum și ca un „Inlocuitor” — mult mai plin de cuprindere și mai puțin rebarbativ — pentru cel de *gramatică contrastivă*, pe care autorul pare să nu-l agreeze în mod deosebit. Ideea profesorului ceh ar fi aceea de „atomizare” a lingvisticii generale în studii teoretice pe perechi de limbi (ceea ce, credem noi, este de nerealizat într-un procentaj semnificativ pentru toate combinațiile mai importante posibile).

În primele patru capitole ale cărții (1. *Interaction, communication*; 2. *La traduction et l'interprétation en tant que communication indirecte*; 3. *La traduction est-elle possible?* 4. *Communication et langage humain. Langage, langue, texte. — Signe linguistique*), argumentate cu acerbie metodologică și nelăsând loc concesiilor, autorul prezintă rețeaua de concepte teoretice care îi vor sluji la demonstrație în capitolul 5, *Théorie linguistique de la traduction et de la médiation. — Activité médiatrice. Procédés de la traduction. — Procédés techniques du transcodage*.

Într-o manieră aparent tehnicistă, gîndită cu savantă rigoare, autorul reformulează principiul potrivit căruia „nu se traduc cuvinte și/sau relații gramaticale, ci idei”. Scrie profesorul Šabršula: „Semnele parțiale în două enunțuri paralele (enunțul din limba de plecare, LD [— Langue de Départ, n.n.], textul de plecare, TD [— Texte de Départ, n.n.], și enunțul din limba de sosire, LA [— Langue d'Arrivée, n.n.], textul de sosire, TA [— Texte d'Arrivée, n.n.]) sînt diferite, desemnarea lui TD trebuie să fie identică celei a lui TA”. Prin aceasta, desigur, autorul se delimitează categoric de cei care continuă să vadă în fiecare limbă rezultatul (sau sursa) unei anume și diferite „viziuni asupra lumii” (decupajul realității).

Cu toate că acest capitol, 5., cel mai extins (90 de pagini din totalul de 130) se ocupă, după cum e și firesc, de problema anunțată în titlu, regăsim și aici efortul constant al autorului i de a defini și a implementa concepte operaționale și termeni univoci, ceea ce face ca ecoul său să fie mult mai amplu. Foarte instructiv sub acest aspect este subcapitolul 5.2., care tratează despre calc, transpunere, redundanță, explicitare, adaptare, echivalență ș.a.

Capitolul 6. este consacrat problemelor traductologice puse de *subcoduri*, arareori aceleași (atît ca număr, cît și ca valoare) în două limbi diferite, ceea ce impune cu necesitate recurgerea la compensări.

În sfîrșit, în ultima secțiune a cărții sînt abordate variantele de interpretare: consecutivă, „simultană”, semiconsecutivă — altminteri destul de rapid expediate. Concluzia volumului i pornește de la ideea, aproape unanim acceptată, potrivit căreia *medierea* depășește cadrul unei simple *transcodări*, pe care o dezvoltă și o argumentează. De asemenea, o altă idee la fel de larg recunoscută ca valabilă, în sprijinul căreia autorul aduce dovezi mai vechi și mai noi, este că nu trebuie confundată *limba* cu *textul*. Nu putem încheia fără să menționăm aportul de utilitate a *Glosarului* de termeni tehnici folosiți în corpul cărții.

Mai 1991

Tudor Ionescu
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Litere
Str. Horea, 31

AL IX-LEA SIMPOZION NAȚIONAL DE ONOMASTICĂ

Păstrind tradiția organizării periodice a unui simpozion de onomastică cu caracter național¹, Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” din Cluj-Napoca a găzduit cea de-a IX-a ediție, sub genericul *Tezaurul toponimic și antroponimic al României*. Simpozionul și-a desfășurat lucrările între 16 și 18 octombrie 1990, întrunind cercetători științifici, cadre didactice universitare și din învățământul gimnazial și liceal. Pentru prima dată, la lucrările simpozionului au participat și oaspeți din Republica Moldova, a căror prezență o salutăm și o dorim de bun augur.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit, conform tradiției, de prof. dr. docent Ioan Pătruț, președintele comitetului de organizare, care apoi a vorbit despre *Originea și structura antroponimelor românești*. Din partea conducerii Institutului, cercet. șt. principal dr. Sabina Teiuș a rostit un cald salut de bun venit. În alocuțiunea sa, domnul Anatol Eremia, din Chișinău, în cuvinte emoționante, a mulțumit pentru invitație și a prezentat o interesantă comunicare, intitulată *Note de toponimie basarabeană*. Comunicările *Cu privire la antroponimia dialectală din Basarabia* (Albina Dumbrăveanu, Chișinău) și *Aspecte ale antroponimiei basarabene* (Maria Cosniceanu, Chișinău) au scos în evidență similitudinea de situații sub aspectul structurii și evoluției, al mobilității și funcționalității sistemului de denotație personală, mai ales de factură populară, la românii din România și cei din Basarabia. Ședința în plen s-a închis cu o comunicare a lingvistului ieșean Ion A. Florea, intitulată *Nume de familie românești cu etimologie dublă*.

În continuare, simpozionul și-a desfășurat lucrările pe trei secțiuni: *Toponimie, Antroponimie și Onomastică literară*. Chiar dacă repartizarea pe secțiuni nu a însemnat o grupare riguroasă a comunicărilor, unele putînd fi la fel de bine încadrate într-o parte sau alta, încercăm o prezentare a lor după scopul pe care și l-au propus și problemele pe care le-au ridicat.

În cadrul secțiunii *Toponimie* s-ar putea distinge cîteva grupe:

1. *Prezentarea sistematizată a unui material toponimic: Toponime românești specifice Maramureșului* (E. Janitssek, Cluj-Napoca), *Nume de mine din bazinul Abrudului* (E. Popa, Abrud), *Toponime românești din Cîmpia Transilvaniei în sec. al XVIII-lea* (V. Lechințan, Cluj-Napoca), *Toponimia satelor Batin, Ceaba, Culca, Simboieni, Pădurenii și Valea Ungurașului. jud. Cluj* (Gr. Țopan, Brașov), *Numele topice din bazinul Crișului Alb* (Rodica Susțel, Moroianu, Timișoara), *Aspecte ale toponimiei de origine slavă de pe teritoriul României* (M. I. Oros, Cluj-Napoca), *Donia hidronimia bazinului Someșul Mic* (S. Vlad, Cluj-Napoca).

Evident, fiecare din aceste comunicări abordează din puncte de vedere diferite materialul toponimic. Interesante sînt considerațiile pe marginea unor nume de mine, subiect relativ rar (E. Popa), cele privind vechimea unor toponime transilvănene (V. Lechințan) sau interferențele toponimice românești și străine (E. Janitssek, M. I. Oros etc.).

2. *Contribuții etimologice: Toponimul Gherla* (R. Todoran, Cluj-Napoca), *Contribuții toponimico-etimologice* (D. Loșonți, Cluj-Napoca), *Note de toponimie. Aspecte lexicale și etimologice* (Maria Dobre, București), *Donubins/Dunăre, Marția/Mureș. Hidronimia și repartitia de substrat* (S. Paliga, București).

3. *Discipline conexe: Considerații privind conexiunile toponimiei cu etnografia* (N. Roșca, Sighetu Marmației).

4. *Toponimie urbană: Toponimie urbană* (A. Rezeanu, București)

5. *Dicționare toponimice -- Probleme metodologice: Dicționarul toponimic. Reflecții metodologice* (E. Pavel, Cluj-Napoca).

6. *Interferențe onomastice: Toponime provenite din antroponime* (V. Radu, Săcălășeni, Maramureș).

Și în cadrul secțiunii de *Antroponimie* se pot distinge cîteva subdiviziuni:

¹ Primele patru ediții au avut loc în anii 1966, 1969, 1972, 1975 și s-au numit *Consfățuirile Naționale de Onomastică* (vezi I. Roșanu, *A IV-a Consfățuire Națională de Onomastică*, în *LH*, XXV, 1976, nr. 6, p. 627—629). Următoarele s-au ținut tot din trei în trei ani, în 1978, 1981, 1984, 1987, 1990 și s-au numit *Simpozioane Naționale de Onomastică*. Începînd cu ediția din 1975, comunicările prezentate au fost publicate în seria *Studii de onomastică*, după cum urmează: vol. I (1976), II (1981), III (1982), IV (1987), V (1990).

1. *Prezentarea sistematizată a unui material antroponimic:* Antroponime din Bihor (I. T. Stan, Cluj-Napoca), Antroponimia localității Măguri-Răcădău, jud. Cluj (G. Drinda, Cluj-Napoca), Nume românești în Registrul de la Oradea (I. Popescu-Sireteanu, Iași), Cu privire la modalitățile de identificare personală în Maramureș (S. Bodzei, Sighetu Marmăției).

2. *Antroponimie românească și străină. Interferențe:* Interferențe onomastice româno-italiene (O. Vințeler, Cluj-Napoca), Influența maghiară în antroponimia românească (Al. Cristureanu, Cluj-Napoca), Dicționarul istoric al numelor de familie romanice (Domnița Ichim-Tomescu, București).

3. *Categoriile antroponimice:* Prenume devenite porecle și supranume (I. Nuță, Iași), Porecele copiilor din perspectivă psiholingvistică (V. Goran, Petroșani), Observații asupra hipocoristicilor de la Ion (Marica Pictreanu, București).

O grupă aparte o constituie comunicările fie de toponimie, fie de antroponimie, care tratează: *Probleme de lexic și gramatică la numele proprii. Fonetică, morfologie, scriere, pronunțare:* Termenul *dereș* în toponimia românească (I. Penișoară, București), *Note de toponimie. Aspecte lexicale și etimologice* (Maria Dobre, București), *Numele proprii în gramatica transformărilor* (Anca Andrei-Fanea, București), *Există afeză în toponimele românești?* (S. Dănilă, Timișoara), *Apelativele topice rus. kokuș și rom. eneuș* (V. Ioniță, Reșița), *Aspecte ale articlării numelor de familie românești* (E. Suciu, București), *Citeva considerații privind scrierea și pronunțarea numelor proprii* (I. Roșianu, Cluj-Napoca), *Numele proprii și aspectele ortografice* (Șt. Gencăraș, Cluj-Napoca).

Secțiunea de *Onomastică literară* o prezintă în fără alte subgrupe, cu precizarea că unele comunicări abordează subiecte cu caracter general, dintr-o perspectivă mai mult teoretică: *Semiotica textului a numelui propriu* (Carmen Vlad, Emma Tămăianu, Cluj-Napoca), *Considerații asupra semnificării numelor proprii în operele literare* (Mariana Istrate, Cluj-Napoca), altele se opresc mai mult asupra textului și materialului onomastic concret din operele literare analizate: *Numele Hiperion la Eminescu și în romantismul german* (Rodica Marian, Cluj-Napoca), *Toponimia în opera lui V. Alecsandri* (V. Radu, Săcălășeni, Maramureș), *Onomastica lui Budai-Deleanu* (Al. Cristureanu, Cluj-Napoca), *Numele proprii în 11 Elegii de Nichita Stănescu* (A. Pop, Cluj-Napoca).

Cu o comunicare privind *Preocupări de onomastică în presa românească (1916–1930)* G. Vasiliu, Cluj-Napoca), cel de Al IX-lea Simpozion Național de Onomastică și-a încheiat lucrările.

Comunicările, ca și discuțiile purtate, au ridicat probleme de ordin practic, de culegere a materialului toponimic și antroponimic, de teorie și metodă, de terminologie specifică etc., toate acestea constituindu-se în noi și valoroase contribuții onomastice.

Următorul simpozion va avea loc în anul 1993, tot la Cluj-Napoca.

Aprilie 1991

I. Roșianu

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară

„Sextil Pușcariu”

Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

AL VI-LEA SIMPOZION NAȚIONAL DE DIALECTOLOGIE

La zece ani de la prima sa ediție, Simpozionul Național de Dialectologie a revenit la Cluj-Napoca pentru cea de-a șasea. A doua oară, după ce, împreună cu Facultatea de Litere a Universității clujene, ti fusese promotor, Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” i-a devenit, între 12 și 14 octombrie 1991, gazdă primitoare.

Aniversar, momentul putea fi și un bun prilej de retrospectivă. Care, oricât de sumară, ar consența, desigur, nu doar oportunitatea și utilitatea, ci mai ales necesitatea unei asemenea manifestări științifice periodice consacrate realității complexe a variantelor teritoriale ale limbi i implicaiilor lor multiple înspre trecut, dar și către viitor, dinspre concret și faptic spre meto-dologie și teorie lingvistică. Ar atesta că prioritatea cercetării dialectelor și graiurilor vine mai puțin din temerile legate de statutul și poziția lor în cadrul limbii, cît, într-o măsură mult mai mare încă, din mulțimea și varietatea aspectelor și fenomenelor pe care cu generozitate le oferă

analizei lingvistice sau interdisciplinare, din virtuale răspunsuri în controverse sau soluții ezitante, din perspectivele cuprinzătoare — spațiale, temporale, sociale etc. — ce-ți sînt proprii, din străduința continuă de a-și perfecționa mijloacele și instrumentele de lucru. Oricine va consulta cele cinci volume¹ ce cuprind comunicările susținute la simpoziioanele anterioare, va înregistra, pe lângă altele, asemenea constatări ca pe o stare de fapt. După cum, i se va impune cu evidență și adevărul că astăzi dialectologia și geografia lingvistică sînt una din dimensiunile fundamentale ale studiului limbii.

Simpozionul de la Cluj-Napoca nu a avut amploarea și deschiderea edițiilor precedente din alte centre. Ca și în 1980, organizatorii nu au recurs la colaborarea cu alte instituții sau societăți științifice, tocmai în ideea de a-și păstra caracterul și obiectivele inițiale. E vorba în ultimă instanță, de o consecvență programatică. Cu tot numărul mai restrîns al participanților, în ciuda, poate, a unei anume discreții, compensate însă de atmosfera cordială de lucru, această consecvență a implicat menținerea în centrul atenției a temelor capitale ale dialectologiei și geografiei lingvistice, a fost cheazăia pentru o manifestare științifică de înalt profesionalism, de dezbateri și discuții la obiect. Conclucrare și confruntare în egală măsură. De altfel, așa au și apreciat întâlnirea de la Cluj-Napoca mulți din obișnuinții acestor reuniuni. De data aceasta, cercetători științifici și cadre didactice din Baia Mare, Belint (Timiș), București, Chișinău (Republica Moldova), Craiova, Iași, Timișoara, Cluj-Napoca.

După deschiderea festivă din dimineața zilei de 12 octombrie — cu simțite cuvinte de salut: cerc. št. pr. Ion Mării, directorul Institutului „Sextil Puscariu”, acad. Ștefan Pascu, președintele Filialei Cluj a Academiei Române, prof. dr. doc. Romulus Todoran, din partea Comitetului de organizare —, pe durata a două zile pline, din cele 57 de comunicări anunțate s-au ținut 45 (nepuțin participa direct, unii autori au trimis textul contribuțiilor lor), repartizate după criterii aproximative, tematice în primul rînd, în două secții. Vizind doar o trecere în revistă a comunicărilor, vom uza tot de o grupare tematică; subiectivă, ca nu vrea să semnifice și o ierarhizare valorică sau de altă natură.

Vom începe cu cele dedicate atlaselor lingvistice. Concluzia că, la fel ca dicționarul și gramatica, ele reprezintă lucrări esențiale pentru limba și cultura unui popor, s-a impus ca un truism. Aprecieri asupra geolingvisticii românești din perspectiva colaborării ei la realizarea *Atlasului lingvistic românesc* (ALIR; de ce care nu: ALIR, cu ?) s-au desprins din comunicarea lui T. Teaha. Dar pe lângă optimismul motivat al autorului a stăruit neliniștea provocată de încetineala nepermisă cu care se pun prin tipar la îndemina specialiștilor din țară și din afara ei materialele nepublicate ale ALR I și II și ale atlaselor pe regiuni. Dar chiar așa stînd, din păcate, lucrurile, acestea sînt puse în valoare, deocamdată și mai ales, de înșiși autorii sau redactorii lor: ALR, de pildă, continuă să fie obiect de exegeză pentru I. Mării (documentarea lexicală terminologică și semasiologică); Doina Grecu reține problemele comune din Chestionarele ALR I și II; V. Bidian are în vedere alt ALR cit și atlaselor pe regiuni în identificarea surselor de formare a terminologiei porumbului; I. Nuță compară rezultatele anchetelor lingvistice pentru ALR II și NALR — *Mold. Bucov. într-o localitate* — Cristești — din nordul Moldovei (aceeași dinamică, dar pe baza altor anchete decît ale atlaselor, o urmărește B. Marinescu în *Țara Hațegului*); I. Faiciuc discută cîteva elemente lexicale extrase din NALR — *Banat*; I. A. Florea, în schimb, are în vedere comentarii lingvistice despre „moldovenesc”, „românesc”, „rusesec” în ALM; etc. Așadar, Moldova de dincolo de Prut — spațiu recuperat pentru limba română prin voința fermă a însuși poporului ei! Și înaintea acestei firești reveniri, erau destui care nu luau în serios un evident fals. Comunicarea prof. I. Pătruș a stăruit doar asupra unui aspect al lui: limba literară „moldovenească”. Sau, chiar cu titlu-i cunoscut, *Atlasul lingvistic moldovenesc* (ALM) n-a fost considerat, la drept vorbind, decît un atlas regional al limbii române. Continuarea lui — *Atlasul lingvistic român. URSS (ALRI)* — face, din titlu, corectura cuvenită; sperăm să nu așteptăm prea mult ca ea să fie deplină! Intențiile, sarcinile, principiile și modalitățile de elaborare a acestui atlas le-a evocat Vasile Pavel, unul din autorii lui. El și colega sa, Valentina Pîslaru-Corcinar, a cărei comunicare a privit isoglosa și harta lexicală de ocurențe, au fost onorați ca oaspeți dragi ai Simpozionului. Considerații asupra graiului unui sat din aceeași provincie (Cornova — Orhei) a făcut Zamfira Mihail. De bună seamă, graiurile românești de dincolo de Prut vor intra tot mai mult, fără nici o reținere, în atenția tuturor cercetătorilor.

Romanitatea răsăriteană e scrutată istoric de N. Saramandu, cu rezultate profitabile, în lumina comparației interdialectale, iar M. Lozbă recconsideră unitatea acestei romanități prin forme traco-indo-europene. Fapte privind o parte a ei — dialectele sud-dunărene — au fost

¹ Din păcate, cel de la Craiova (unde s-a ținut ediția a V-a a Simpozionului) e în parte inutilizabil, din cauza condițiilor grafice necorespunzătoare, a neglijenței și superficialității care a fost editat.

prezente în cuprinsul citorva comunicări: P. Neiescu a criticat modul defectuos cum se întreprind unele cercetări în acest domeniu, pledând pentru competență; comportamentul lingvistic al unor vorbitori aromâni în alt mediu dialectal (dacoromânesc) dezvăluie deosebiri în funcție de diferiți factori (vîrstă, sex etc.), constată Marina Ciolac; Elisabeta Șoșa a vorbit despre sistemul numelor de rudenie în dialectul aromân, iar Mariana Bara despre articularea hotărîtă a adjectivului calificativ în același dialect; I. Calotă a surprins ecouri sud-dunărene în graiul rudarilor din Oltenia, iar V. Frățilă, elementele meglenoromâne în basme românești culese de Cristea Sandu Timoc.

Cum era de așteptat, cea mai mare parte a comunicărilor a avut subiecte legate de graiurile dacoromâne. O realitate care s-a putut deduce deja și din enumerarea de pînă aici. Și în celelalte, faptele analizate și finalitatea cercetărilor au fost diferite, adesea cu implicații interdisciplinare: de la fonetică — V. Țăra: $K', g > \epsilon, \xi$ —, la morfologie — Maria Marin: un mijloc de actualizare a acțiunii verbale în graiurile de tip nordic; S. Dănilă: reflexe ale genitivului dialectal în onomastica bănățeană; Gh. Radu: rezistența formelor flexionare analitice în graiul maramureșean —, de la sintaxă — D. Ivănuș: sintaxa dialectală și problemele metodologice ale analizei gramaticale —, la lexic — Magdalena Vulpe: sensuri dialectale ale lui *a bănuî*; Maria Tronea: „a fi obosit Ion”; D. Loșonari: termeni regionali pentru formele de relief; Al. Cristureanu: regionalisme din Transilvania datorate curentului latinizant; Mihaela Livescu: metafore în denumirea corpului omenesc în română și în alte limbi române. Alți autori și-au sprijinit argumentele și concluziile pe texte dialectale din masivul corpus de care dispune deja dialectologia românească: din ele și-a extras Margareta Manu-Magda considerațiile asupra unor aspecte ale comportamentului lingvistic al vorbitorilor: examenul unor texte scrise, adunate dintr-o comună hunedoreană pentru *Arhiva de scrisori și documente dialectale*, îi relevă Victorei Neagoe străduința vorbitorului dialectal de a-și semnna fidel în scris uzul oral al idiomului; în perspectiva metodologică a culegerii datelor pe teren, Ileana Vântu degajează proprietăți și relații ale anchetei pentru arhiva fonogramică, ca tip de comunicare dirijată.

Dacă prezența unor fapte de limbă vorbită în texte vechi ale culturii românești apare ca firească și explicabilă într-un timp cînd raportul literar—dialectal era lipsit de precizie, cu atît mai prețioasă se dovedește identificarea și relevarea lor. Comunicările Ruxandrei Pană-Boroianu — elemente de oralitate în documente literare scrise în secolul al XVI-lea, Elenei Comșulea și Vioricăi Pămfil — pe marginea lexiconului *Bibliei* de la București, Sabinei Teiuș — în vechit sau regional în ms. Vat. 6, sau a lui Mihai Gherman — literar și dialectal în Dicționarul lui Teodor Corbea, au demonstrat că lectura atentă a scrierilor și documentelor vechi poate dezvălui aspecte lingvistice semnificative, argumente ale dialectologiei istorice. După cum la fel de firesc e ca pentru literatură variantele teritoriale ale limbii să fie nu o dată surse de preț ale limbajului artistic. Contribuțiile Cristinei Călărășu — vocabularul dialectal și literatura artistică, și Doinei Negomireanu — cuvinte regionale și populare în opera lui T. Arghezi, au glossat asupra valorificării literare a elementelor dialectale și asupra efectelor estetice ale acestora. Katalin Dumitrașcu a evidențiat și discutat baza dialectală în formula de limbă literară preconizată de Ioanes Alexis, iar E. Beltechl a încercat o privire critică asupra poeziei dialectale bănățene, dînd-o de pitoresc și umor, prețuind-o însă ca fenomen specific pentru un grai și o cultură pline de exuberanță.

Nu au lipsit în nici una din edițiile Simpozionului preocupările de reconsiderare și aducere în actualitate a unor concepții sau contribuții dialectologice mai vechi. Acum, comunicarea prof. R. Todoran a prezentat concepțiile lui Petru Maior despre dialectele limbii române, iar cele ale lui Radu Sp. Popescu și V. Iancu au evidențiat valoroase tradiții de cercetare dialectală în seria veche a prestigioasei reviste craiovene „Arhivele Olteniei” și, respectiv, în săptămînalul bîimărean „Gutînul”, de la sfîrșitul secolului trecut.

Discuțiile ce au urmat fiecărui segment al Simpozionului au fost animate, cu judecăți de valoare, cu puncte de vedere critice, vînd competență, informație, bună intenție și luciditate. Apoi, excursia reconfortantă și plăcută de la Cheile Turzii a fost bine venită.

Unde se află deci dialectologia și geografia lingvistică românească astăzi? Răspunsul, cît de vag ar fi el, îl poate sugera prin program, tematică, desfășurare, preocupări, și un simpozion național de dialectologie. Oricum, acesta rămîne un veritabil eveniment științific. Următorul va avea loc în 1992, la Baia Mare.

Iunie 1991

✱ Eugen Bellechi

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu”

Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

SIMPOZIONUL NAȚIONAL DE STILISTICĂ — POETICĂ — SEMIOTICĂ

În organizarea Facultății de Litere a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca și a Societății de Științe Filologice, Filiala Cluj, a avut loc, în zilele de 16 și 17 noiembrie 1990, a V-a ediție a Simpozionului Național de Stilistică — Poetică — Semiotică, prilej de întâlnire și confruntare a unor reputeți specialiști din aceste domenii, dar și — după cum a ținut să sublinieze, în cuvîntul de deschidere, decanul Facultății de Litere, prof. univ. dr. Liviu Petrescu — o ocazie de afirmare a celor mai tineri cercetători, prezenți în număr relativ mare la această ediție. Simpozionul a debutat așadar sub semnul noului, al „premierelor”. Debutul tinerilor nu a fost însă elementul cel mai important în a caracteriza lucrările simpozionului, deschiderile și înalta sa ținută științifică. În cadrul procesului de înnoire a Universității clujene, marcînd reîntrarea sa cu drepturi depline între marile „Alma Mater” ale Europei, Facultatea de Litere a fost gazda a doi profesori de la Universitatea din Geneva, Laurent Jenny și Antoine Raybaud, care au participat și la lucrările simpozionului, manifestînd un viu interes pentru stadiul cercetărilor românești de poetică și stilistică și pentru posibilitățile de colaborare în acest domeniu.

De altminteri, primele comunicări ale simpozionului, din ședința în plen de vineri, 16 noiembrie, au aparținut oaspeților. Laurent Jenny a conferențiat despre *Obiectul singular al stilisticii* (*L'objet singulier de la stylistique*), abandonînd uneori textul comunicării pentru a prezenta într-un stil precis și fascinant totodată propriile sale opțiuni ori interogații asupra stării, metodelor și erorilor stilisticii actuale. Antoine Raybaud a oferit, după excursul teoretic precedent, „cealaltă față a medaliei”, adică o analiză sagace a unor texte rimbaldiene într-un *Elogiu al oximoronului* (*Eloge de l'oxymore*). Lor li s-a adăugat profesorul belgian Mihai Nasta, actualmente profesor asociat al Facultății clujene, care a vorbit despre *Retorica genurilor — o criză a tipologiei literare*. Tot în această primă ședință — anticipînd multiplele direcții ale cercetării ce aveau să se illustreze ulterior — au prezentat comunicări două personalități de marcă ale domeniului: Flora Șuteu, cu o pledoarie pentru o problemă mereu actuală (*Contribuții la semantica ortografiei*) și Szabó Zoltán (*Stilul operei literare ca textualitate*).

Reluat în după-amiaza aceleiași zile pe secțiuni, simpozionul a pus efectiv publicul în dificultatea de a alege; fiecare secțiune propunea nume de rezonanță și titluri incitante: tot atâtea motive pentru a spera într-o înaltă ținută a lucrărilor acestei ediții. Speranțele organizatorilor — „insensinate” de reușita manifestării din prima jumătate a zilei — au fost pe deplin îndreptățite cu fiecare nouă „treaptă” a simpozionului. Vineri după-amiaza, la secțiunea I (Stilistică) au prezentat comunicări Elena Dragoș (Cluj-Napoca) — *Vocația argumentativă a discursului narativ-artistic*, Georgeta Antonescu (Cluj-Napoca) — *Ansamblu și parte în „Lelopseful” lui Neculce*, Victoria Moldovan (Cluj-Napoca) — *Ironia în discursul narativ*, Elena Popescu (Cluj-Napoca) — *Idiomatizarea stilurilor și dislocarea genurilor literare* și Maria Vodă-Împușan (Cluj-Napoca) — *„Semnul” Sorensen: la secțiunea a II-a* (Poetică), au participat Cristina Florescu (Iasi) — *Inducții lingvistice ale limbajului poetic*, Mircea Borcilă (Cluj-Napoca) — *Dilema neopoeticii și dualitatea funcțiilor metaforice*, Sanda Niță (Cluj-Napoca) — *Cuvînt, imagine, idee în poezia romantică*, Liviu Petrescu (Cluj-Napoca) — *Contribuții la o poetică a postmodernismului*, Diana Adamek (Cluj-Napoca) — *Desenul ascuns*; Adriana Ștefănescu (București) — *Echivalențe semantice și limbaj metaforic la Ion Pillat*, „14 Poeme într-un vers”, Rodica Băronschi (Cluj-Napoca) — *Critique et fiction*, Horia Lazăr (Cluj-Napoca) — *Frisoles marges de Derrière*, Eugen Onu (Sibiu) — *Istoria literară și poetică*, Ioana Bot (Cluj-Napoca) — *Elemente ale poeziei optzeciste*.

Din același motiv — al dificultății de a alege între secțiuni — dinmîncăta celei de-a doua zile a început printr-o modificare de program, respectiv s-a hotărît ca lucrările ce se anunțau a fi cele mai importante să se susțină în plen, abia apoi urmînd separarea pe secțiuni. Și-au prezentat astfel comunicările Mariana Neț (București) — *Semnul lingvistic și semiotica lui Pierce*, Emanuel Vasiliu (București) — *Asupra distincției între formă și substanță semantică* și Carmen Vlad (Cluj-Napoca) — *Note semiotice la semantica textelor*. În continuare, în cadrul secțiunii de Poetică au susținut comunicări Rodica Marian (Cluj-Napoca) — *Hyperion și recuperarea morții*, Ileana Oancea (Timișoara) — *Tipologie textuală și figuralitate: o strategie poetică dominantă în poezia românească a secolului XIX*, Cristina Socol (București) — *Metafore ale timpului la L. Blaga*, Rodica Zafiu (București) — *Observații asupra poeziei narative*, Dumitru Vlăduț (Timișoara) — *Transferuri atributive simboliste*, Aurelia Turcu (Timișoara) — *Zetyma, o figură „marginală”?*, Ileana Mureșan (Cluj-Napoca) — *Versul și versificarea în textul de leac*, Doina Filimon (București), *Modalități de caracterizare în poezia lui Catullus și Egeed Enese* (Cluj-Napoca) — *Poezii panegirice moderne*. La secțiunea de Semiotică, au participat Olga Murval (București) — *Necesitatea entităților abstracte în analiza semiotică*, Kezseg Vilmos (Cluj-

Napoca) — *Polifuncționalitatea semnelor de delimitare a spațiului*, Ligia Florea (Cluj-Napoca) — *Mod și modalitate ilocutionară* și Emma Tămăianu (Cluj-Napoca) — *Numele proprii în semantica textului poetic*. Cele două secțiuni s-au reunit, apoi, pentru discuții.

Iar discuțiile ar putea constitui — dacă ar fi fost consemnate — un alt capitol important al simpozionului: pledoarii pasionate (adesea — mici excursuri), autointerogații, mărturisiri despre proiecte aflate în lucru, întrebări generatoare de polemici, toate veneau să argumenteze o dată în plus înalta ținută a lucrărilor, interesul deosebit pe care l-au suscitât, pe scurt — reușita deplină a acestei ediții a Simpozionului. Care îi îndreptățește pe organizatori să proiecteze nu numai volumul cuprinzând comunicările prezentate acum, ci și — deja — ediția viitoare.

Martie 1991

Ioana Bot
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Litere
Str. Horea, 31

SIMPOZIONUL „CUVINTE ȘI SENSURI”

În cadrul Zilelor academice clujene din 15 — 20 octombrie 1990, la Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” s-a desfășurat simpozionul „Cuvinte și sensuri”, consacrat vocabularului limbii române. Comunicările prezentate au abordat în marea lor majoritate probleme de etimologie, fiind discutate cu precădere cuvinte populare sau regionale, înregistrate în lucrările lexicografice cu mențiunea „etimologia necunoscută”.

Astfel, prof. R. Todoran, în comunicarea *Gileva etimologii*, ocupându-se pe larg de două cuvinte din terminologia dogarilor și a rotarilor — *ghin* și *ghină* —, demonstrează în mod convingător că verbul *ghină* este continuatorul lat. **glubinare*, iar *ghin* un derivat regresiv. În continuare, comentează semantismul cuvintului *pricazmă* și aduce completări și corecturi la etimologia cuvintelor *melegar* și *tilhar*. Vasile Breban și Valentina Șerban, în comunicarea *Hățiș, hățaș. Considerații semantice și etimologice*, propun o ingenioasă etimologie pentru cei doi termeni de care se ocupă, și anume interjecția *ha!* (*hă!*). Ion Mării, în *Însemnări lexicale*, prezintă pe baza unor exemple selectate din diferite porțiuni ale *Dicționarului limbii române* (tipărit și manuscris) o problemă pe care a mai semnalat-o: necesitatea verificării materialului ALR, folosit în DLR. În acest fel poate fi evitată apariția în dicționar a unor forme greșite, variante sau cuvinte-titlu, care uneori nici nu există în limbă, sau care au fost înregistrate cu etimologia necunoscută. Dicționarul ar trebui să consemneze pe viitor și faptele de limbă din afara teritoriului României.

Notele lexicale și etimologice ale lui Dumitru Loșonți se referă la etimologia mult discutată a cuvintului *cirlan*, pe care îl consideră, în final, o variantă a lui *călan*, derivat de la *cal* + suf. -*an*; aduce completări și precizări privitoare la etimologia lui *bulgăr* (*bulgur*). În *Note în legătură cu termenul baie „mină”*, comunicare bogată în date și informații adunate de autor din zona Munților Apuseni, referitoare la vechile metode de extragere și prelucrare a aurului, Emil Popa conchide că *baie „mină”* este un cuvânt moștenit din latină și nu un împrumut din limbile popoarelor înconjurătoare. Doina Grecu a prezentat comunicarea *Chestiunile 1114 din ALR I și 2250 din ALR II*: „(Calul) schiopătă ușor”. Pornind de la răspunsurile obținute la aceste chestiuni, se urmăresc termenii *a alina*, *a aligni* și *a oligni*, arătându-se pe baza arilor de răspundere că *a alina*, „a schiopăta ușor” este înrudit cu *a aligni*, care la rîndul său nu poate fi străin de *a oligni*, „a luxa, a scrînti” < scr. *ulegnuti*. Ioana Anghel, în comunicarea *Din istoria vocabularului românesc*, reia discuția în legătură cu etimologia cuvintului *fișină* (*la ușă*). Pe baza datelor furnizate de etnografie și de ALR, consideră *fișină* ca termen vechi, moștenit din latină. Elena Gornșulea, în comunicarea *Valori semantice ale lui un și o*, face o analiză detaliată și subtilă a valorilor semantice pe care le are articolul *un, o* în diferite contexte. O notă aparte prezintă comunicarea Felciei Șerban, *Figura etimologică din perspectiva*

lexicologiei. După o prezentare teoretică a problemei, autoarea ilustrează diferitele modalități de realizare a acestor figuri de limbaj cu exemplificări din poezia lui Mihai Eminescu, deosebi din cea postumă, în care procedeul este foarte des valorificat.

Iunie 1991

Ioana Anghel

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu”

Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

AL III-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL AL ATLASULUI LINGVISTIC ROMANIC ADUNAREA GENERALĂ A ALIR

Datorită atât informațiilor bogate pe care le conțin, cit și viziunii sinoptice oferite asupra fenomenelor de limbă de pe un anumit teritoriu, atlasele lingvistice se bucură în prezent de o tot mai largă apreciere. Pentru realizarea lor sînt puse în valoare metode moderne de anchetă, de prelucrare informatizată a datelor și chiar de întocmire a hărților. Au fost publicate sau se află în lucru numeroase atlase lingvistice, diferențiate între ele nu numai prin individualitatea chestionarelor sau prin redarea propriu-zisă a materialului dialectal, ci și prin întinderea teritoriului la care se referă. Se pot distinge atlase destinate graiurilor unei singure limbi, care acoperă, adesea, teritoriul unui stat sau numai porțiuni ale acestuia (regiuni, subunități administrative etc.) și atlase care urmăresc graiurile mai multor limbi, din aceeași familie sau din familii diferite, dintr-o anumită zonă geografică sau chiar de pe un întreg continent. Dacă atlasele domeniilor dialectale mici pot fi realizate, în general, de un grup restrîns de specialiști sau chiar de unul singur, cele ale domeniilor mari și foarte mari necesită antrenarea unor colective largi de colaboratori din țări diferite și, în consecință, eforturi suplimentare pentru coordonarea lor în fiecare fază.

Atlasul lingvistic romanic (ALIR) face parte din această nouă generație de atlase. El acoperă teritoriile europene în care se vorbesc idiomiuri romanice. Ideea realizării unui astfel de atlas, dorit de mult de romaniști, s-a născut în cadrul departamentului romanic al *Atlasului limbilor Europei* (ALE) și aparține lingviștilor Michel Contini și Gaston Tuailon de la Centrul de Dialectologie al Universității „Stendhal” din Grenoble, care au lansat proiectul ALIR cu ocazia unui colocviu organizat între 15 și 19 iunie 1987 la Torino (vezi M. Contini, G. Tuailon, *Projet d'un Atlas Linguistique Roman, présenté par Michel Contini au Convegno Internazionale «Aspetti metodologici e linguistici dell'Atlas Linguistique Roman»*, în „Géolinguistique”, Bulletin du Centre de Dialectologie, Université Stendhal, Grenoble III, vol. III, 1987, p. 1—13).

Spre deosebire de încercările anterioare de acest gen (cum este G. Rohlf, *Panorama delle lingue neolatine. Piccolo atlante linguistico pan-romanzo*, Tübingen, 1986), care are în vedere, în primul rînd, limbile literare naționale, noul atlas își propune să țină seama de graiurile romanice așa cum se cunosc din cercetările cele mai recente, inclusiv din anchetele pentru ALE, să utilizeze infrastructura și experiența acumulată de către echipele de lingviști antrenate în redactarea „sintezelor romanice” ale ALE, dar să fie, în același timp, o lucrare independentă, complementară ALE. La doi ani de la lansarea proiectului, cu ocazia Congresului Internațional al ALE (Saint-Vincent, Italia, 5—9 iunie 1989), s-a desfășurat a II-a reuniune consacrată ALIR, unde au fost prezentate 7 hărți din volumul de probă aflat în pregătire, s-au discutat unele aspecte organizatorice, au fost distribuite, pentru a fi definitivitate în comitetele naționale romanice, prima parte a proiectului chestionarului lexical (444 întrebări) și proiectul chestionarului de fonetică istorică și s-au repartizat spre redactare un set de circa 40 de chestiuni din cîmpul semantic „animale mici” (cf. N. Saramandu, *Congresul Internațional al Atlasului limbilor Europei*, în SCL, XL, 1989, nr. 5, p. 507—508).

În toamna anului trecut (8—10 noiembrie 1990) a avut loc, la Ajaccio și Corte (Franța), al III-lea Congres al *Atlasului lingvistic romanic*, organizat, în colaborare, de Universitatea „Pasquale Paoli” din Corsica, de Consiliul Național al Cercetării Științifice (CNRS) și de Universitatea „Stendhal” din Grenoble, cu sprijinul financiar al mai multor foruri centrale și locale. Au participat peste 30 de lingviști din 8 țări europene: Franța (Gaston Tuailon,

Marie-Rose Simoni-Aurembou, Michel Contini, Hélène Franconie, Jeanine Elisa Medelice, Xavier Ravier, Marie-Joséphine Dalbera-Stefanaggi, Philippe Dalbera s.a.), *Spania* (Antonio Quilis, Garcia Mouton Pilar, Manuel González González, José Enrique Gargallo Gil, Joan Veny), *Italia* (Elisabeta Carpitelli, Annalisa Nesi, Giovanni Usai, Saverio Favre, Marco Perron), *România* (Nicolae Saramandu, Ioan Faiciuc), *Republica Moldova* (Rubin Udler), *Portugalia* (Manuela Barros Ferreira, Ana Paula Figueira Banza, Gabriela Vitorino, Ana Maria Martins, Luisa Segura da Cruz), *Elveția* (Heinz Gussmann), *Belgia* (Martine Willems).

În ședința de deschidere a congresului, ținută în orașul Corte, au luat cuvântul reprezentanți ai autorităților regionale și ai Universității din Corsica (Jean Baggioni, Ghiacumu Fusina, Francis Beretti, François Berriot, M. J. Dalbera-Stefanaggi). Din partea Comitetului Internațional ALIR au vorbit G. Tuaillon și M. Contini. Cu deosebit interes a fost urmărită comunicarea M.-J. Dalbera-Stefanaggi, care a prezentat *Noul Atlas lingvistic al Corsicei și Banca de date a limbii corsicane*, lucrări ce se elaborează la Universitatea din Corte. Despre stadiul ALE (al cărui secretariat se află în prezent la Universitatea din Florența, președintele fiind Mario Alinei, iar secretar, E. Carpitelli) a vorbit G. Tuaillon, președinte al departamentului românesc pentru ALE și al Comitetului ALIR. Raportul asupra ALIR a fost susținut de M. Contini, directorul atlasului.

În celelalte două zile, în ședințele de lucru de la Ajaccio au fost urmărite cu prioritate două aspecte esențiale pentru ALIR: prezentarea, corectarea și analiza hărților care vor constitui volumul de probă (*Essai*), proiectat să fie publicat în anul următor în Italia și discutarea, în vederea definitivării, a chestionarului lexical (partea I, 1—444, partea II, 445—1145 și a chestionarului de fonetică istorică).

Au fost expuse următoarele 9 hărți: „berceau” (încercată de M. Contini, Grenoble și M. R. Simoni-Aurembou, Paris), „hêtre” (G. Tuaillon, Grenoble, Vourey), „taureau” (T. Temon, Torino), „miroir” (L. Segura, Lisabona), „forgeron” (Ph. Dalbera, Nisa, Ajaccio), „lundi, mardi” (M. González González, Santiago de Compostela), „foie” (N. Saramandu, București), „neveu, nièce” (J. Medelice, Grenoble), „hier, aujourd'hui, demain” (M. Alinei, Florența).

Hărțile, cartografiate automat, în culori, la Grenoble, înfățișează materialul dialectal prin simboluri, pe criterii etimologice și sint însoțite, fiecare, de comentarii lingvistice. Rețeaua de puncte a ALIR (circa 920) este mai densă decât a ALE. Limba română este reprezentată prin 118 puncte în România, față de 77 în rețeaua ALE, la care se adaugă un punct în Banatul iugoslav (Iugoslavia), încă 18 puncte în Republica Moldova și în Bucovina de nord și 10 puncte reprezentând dialectele sud-dunărene din Grecia, Albania și Iugoslavia, 8 pentru dialectul aromân și cîte un punct pentru dialectele meglenoromân și istroromân. Punctele nou introduse sînt numerotate în continuarea celor cuprinse în ALE. În discuțiile pe marginea hărților s-au ridicat mai multe probleme de metodologie și tehnică a redactării (aspecte ale transferirii fonetice, utilizarea abrevierilor și a simbolurilor s.a.), a căror rezolvare va fi utilă pentru stabilirea unor norme unitare.

Pentru discutarea celor două chestionare, lexical și fonetic, s-au constituit două grupuri de lucru, prezidate de G. Tuaillon și, respectiv, M. Contini. De altfel, proiectele au fost trimise, anticipat, pentru observații, comitetelor naționale de către secretariatul de la Grenoble (secretar: I. Medelice). Comitetul român (președinte: I. Coteanu, secretar: N. Saramandu), care a susținut de la început necesitatea întocmirii unui chestionar adecvat scopurilor ALIR, deosebit de cel al ALE, a prezentat, în scris, două variante de proiect de chestionar lexical, ca și alte propuneri, apreciate de participanți, de introducere sau de scoatere a unor întrebări din proiectele chestionarelor.

Chestionarul de fonetică istorică, completat și el în ședințele de lucru, este un proiect vast, care prevede să releve reflexele în limbile romanice ale tuturor consoanelor, ale unor grupuri de consoane și ale vocalelor latine în diferite combinații și poziții în cuvînt. Dar, spre a fi realizabil, s-ar cere restrîns, iar pentru ca datele obținute să fie într-un tot comparabile ar trebui ca fenomenele fonetice să fie urmărite, în primul rînd, pe baza unor anumite etimoane latine care se regăsesc în cuvinte panromanice, aceleași pentru toate limbile. După introducerea modificărilor propuse de participanți, chestionarele vor fi expediate din nou, pentru definitivare, comitetelor naționale, iar prima parte a chestionarului lexical va fi publicată.

În ședința de închidere s-a analizat stadiul realizării sintezelor naționale ale celor aproximativ 50 de chestii din capitolul „animale mici: insecte, batracieni, reptile”, care vor intra în primul volum al ALIR și s-au precizat sarcinile imediate și de perspectivă. Au fost apreciate contribuțiile comitetelor naționale la realizarea acestui mare proiect de colaborare internațională, arătîndu-se, între altele, că sînt bine venite și de dorit noi propuneri, inclusiv de extindere a rețelei acolo unde se simte nevoia. În scopul reflectării în atlas a ariei reale de întîndere a romanității estice am făcut propunerea să se includă în rețeaua ALIR și cîteva localități de limbă română din țările învecinate României (Bulgaria, Ungaria, Iugoslavia), propunere care a fost

acceptată, în principiu, urmînd să se facă demersurile necesare de către forurile noastre academice.

Pentru condițiile bune asigurate desfășurării lucrărilor congresului, cuvinte calde de apreciere se cuvin organizatorilor, în primul rînd colegilor Marie-Jose Dalbera Stefanaggi și Philippe Dalbera, care au făcut tot ce se putea ca zilele petrecute în Corsica să rămînă neșterse în amintirea participanților.

Următoarea reuniune a ALIR este prevăzută să aibă loc la Liège (Belgia).

Ianuarie 1991

Ioan Faiciuc
Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu”
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

MAURICE LEROY

(1905—1990)

S-a stins din viață, în prag de primăvară, un renumit lingvist belgian : Maurice Leroy. Profesor la Universitatea Liberă din Bruxelles, prorector și apoi rector, Maurice Leroy va ocupa după încheierea carierei didactice funcțiile de secretar onorific permanent al Academiei Regale Belgiene, de membru al Institutului Franței și de rector onorific al Universității din Bruxelles.

Prieten cu marii noștri lingviști : I. Iordan, Al. Graur, D. Macrea, Al. Rosetti — cu unii dintre aceștia din timpul studiilor la Paris —, Maurice Leroy a fost, chiar fără știința majorității românilor, îngrijorat de soarta acestora. Ca și întreaga cultură belgiană, prea puțin cunoscută la noi, M. Leroy, și cu el întreaga lingvistică belgiană, au avut în România un prea slab ecou. I-am promis, cu patru luni înainte când, imediat după marea noastră deschidere, s-a grăbit să ne trimită din lucrările sale, că i le vom face cunoscute printre români. A dispărut pe neașteptate, cu numeroase bune intenții neîmplinite, cu brațele generos îndreptate spre noi, așa cum, în sens mai larg, se pare că a făcut-o pentru lingviștii tuturor vremurilor și locurilor.

Lucrarea sa de sinteză și, credem cea mai cunoscută, este *Marile curente ale lingvisticii moderne* (*Les grands courants de la linguistique moderne*), aceea în care, de la prima ediție din 1963 și pînă la cea din urmă (1980), la Éditions de l'Université de Bruxelles, s-au decantat informații ale unor domenii și direcții dintre cele mai diverse în cercetarea lingvistică de pretutindeni. Cartea se structurează astfel : *De la antichitate la secolul al XIX-lea* (introducerea); *Formarea metodei lingvistice* (partea întâi); *Ferdinand de Saussure* (partea a doua) și *Lingvistica secolului al XX-lea* (partea a treia). Am putut aprecia amploarea întreprinderii, avînd la dispoziție — și aceasta datorită bunăvoinței autorului — aproape 30 de lucrări ce constituie pietre de temelie ale acesteia.

Tematic vorbind, aceste lucrări se subscriu cîtorva mari intenții : I. de dezvăluire a unor aspecte privind formarea limbajului uman și preistoria lingvisticii; II. de teoretizare și III. de omagiere a unor lingviști uitați ori, dimpotrivă, foarte renumiți.

I. Maurice Leroy pornește chiar de la „originea omului” (*De la communication animale au langage humain*), ne propune incursiuni erudite în lumea indo-europeană (*Les indo-européens et leurs errances*) sau alături de armeni, observînd, de exemplu, că „Dacă se poate vorbi despre

un miracol armean, acesta ar însemna acea păstrare tenace a limbii care impune comparația — pe planul limbilor romanice, adică al limbilor originare din latina pe care Imperiul Roman a răspândit-o într-o parte întinsă a Europei — cu româna care, deși ruptă de lumea latină începînd din secolul al III-lea, și-a păstrat graiul roman cu o fidelitate impresionantă” (*L'Arménie et les Arméniens*, p. 132).

Fonetician sever, M. Leroy atrage atenția asupra unor modificări ale vocalismului indo-european ori asupra unei caracteristici a latinei vechi. Trece în revistă teoriile lingvistice ale antichității sau sistemele de clasificare a limbilor, cu meritele și lipsurile fiecăruia. Preocupările etimologice viu dintr-un mare respect pentru filologia clasică.

II. În categoria de scrieri teoretice, persistă întrebarea : ce cererii ar putea evita arbitrariul judecăților asupra structurii limbajului uman, care nicidecum nu se prezintă ca unică și omogenă? M. Leroy remarcă cu regret o tendință ce se accentuează și care este divorțul tot mai pronunțat între comparațiști și istorici ai limbajului, pe de o parte, și teoreticieni „generalisti”, pe de alta (*Réflexions sur la linguistique contemporaine*, p. 166 — 167).

III. În al treilea rînd, preocupările lui M. Leroy au avut drept scop resuscitarea atenției față de unii lingviști : H. Chavée (1815—1877), belgian, reprezentant tipic al primei perioade a gramaticii comparate, sau G. de Cordomoy, cu al său *Discours physique de la parole*, care i-a servit lui Molière drept document științific în elaborarea „lecției de filozofie” pentru *Burghezul gentilom* : „Prin greșeala *Burghezului gentilom* — spune M. Leroy — dezvoltarea foneticii a fost poate întîrziată cu două sute de ani” (*Cordemoy et „Le Bourgeois Gentilhomme”*, p. 95, și la Congresul Internațional al Lingviștilor, București, 28 aug. — 2 sept. 1967). Între lucrările sale omagiale, M. Leroy comentează excelent apariția ediției critice Rudolf Engler a *Cursului de lingvistică generală* al lui Saussure, disociind mai clar între formulările originale și cele ale editorilor. Leroy mai serie lucrări dedicate lui Meillet, Jakobson, Martinet, Buyssens și Grevisse.

În sfîrșit, nu putem să nu-l amintim pe rectorul Maurice Leroy. La deschiderea anului universitar 1964, vorbea cadrelor didactice și studenților despre *democratizarea învățămîntului* astfel : „Pentru noi, democratizarea înseamnă în principal a permite tuturor elementelor bine înzestrate ale unei națiuni, tuturor tinerilor care dețin posibilități intelectuale și morale și care o doresc, să poată avea acces la învățămîntul superior pe care îl aleg ei, fără ca factorii economici, sociali sau familiari să constituie vreun obstacol. În nici un caz nu putem considera drept democratizare o formulă care ar consta în diminuarea exigențelor noastre ori în coborîrea nivelului studiilor superioare astfel încît acestea să ajungă la îndemîna unor elevi mai numeroși, dar insuficient pregătiți, ori al căror tip de inteligență și aptitudini nu cadrează cu modulul învățămîntului universitar. Orice țară, cu indiferent ce regim politic, are nevoie, dacă vrea să pășească pe calea progresului, de o elită conducătoare, de o aristocrație a inteligenței care, bineînțeles, trebuie să se recruteze fără a lua în considerare originea socială a membrilor săi” (*Discours ...*, p. 16).

Fără îndoială, M. Leroy ar fi vorbit în felul acesta și românilor, acum, dacă ar mai fi avut cel puțin câteva luni de zile. Îi sintem recunoscători pentru prietenii pe care le-a avut aici, pentru mențiunile pe care le-a făcut despre limba română, pentru donațiile Domniei sale și pentru frumusețea gândurilor cu care se îndrepta, cu numai câteva săptămâni în urmă, spre noi...

Noiembrie 1990

*Liana Pop
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Litere
Str. Horea, 31*

INDICELE VOLUMULUI AL XXXVI-LEA* (1991)

INDICE DE MATERII

ACORD; ~ul în definiția predicatului 37
ACTANTIAL; structură ~ă 98, 99
ACUZATIVAL; valență ~ă dobândită [61–64]
ADVERB; ~ predicativ 38
ADVERBIAL; propoziție ~ă 38
AGRAVARE; ~a în limbajul abuziv 27–33; ~ pozitivă 27–30; ~ negativă 27, 30
ANALIZĂ; ~a lingvistică a textului 95
ANCHETĂ; ~a dialectală 105
ANTROPONIMIC; sufixe ~e 108–109
APELATIV; predicat intonațional ~ 40, 42; toponime formate din ~e de proveniență slavă 107–108
APOZIȚIE; apozitia și propoziția apozitivă [112–113]
ATLAS; ~ul lingvistic și etnografic al Portugaliei și Galiciei (ALEPG) [103–106]; Al III-lea Congres Internațional al ~ului lingvistic romanic [125–127]
CHESTIONAR; ~ul Atlasului lingvistic și etnografic al Portugaliei și Galiciei [104–106]
COERENȚĂ; ~a textului 94
COEZIUNE; ~a textului 93
COMPLEMENTARITATE 88–91
COMPLETIVĂ; subordonată ~ de agent [57–59]
COMPOZIȚIE; ~a textului 93
CONEXITATE; ~a textului 93
CONFIGURATIVITATE [93–101]
CONFIGURAȚIE; ~a textuală 94, 95, 97
CONSTRUCȚIE; ~a textuală 94
CUVÎNT; formarea sensului ~elor în concepția lui T. Maiorescu 7–8; formarea sensului figurat al ~elor după T. Maiorescu 10–11; semnul ~ului 94
DATIV; structura semică a ~ului 67; conținutul cazului ~ 67; ~ul posesiv [67–74]; ~ul flexional 71; ~ul pronominal 17
DESINENȚIAL; predicat ~ 39, 41, 42
DIALECTAL; anchetă ~ă 105
DIALECTOLOGIE; Al VI-lea simpozion național de ~ [120–122]

DIATEZĂ; ~a reflexivă 73
DIȚIONAR; ~ul lui T. Corbea și: ~ul lui Samuil Micu 17–18; ~ul lui Ștefan Crișan (Kőrössi) 18–19; ~ul lui Ioan Bobb 19–21
DISCURS; univers de ~ 97
DISCURSIV; sensul ~ 98
ENUNȚ; ~ textual 99
ETIMOLOGIC; considerații semantice și ~e în legătură cu *hăfiș*, *hăfaș* [75–78]
ETIMOLOGIE; probleme de ~ [124–125]
ETNOGRAFIC; *Atlasul lingvistic și al Portugaliei și Galiciei* [103–106]
FACTUAL; subtip ~ 85–86
FLEXIONAL; dativul ~ 71
FONEM; T. Maiorescu intuiește existența ~ului 8–9
FONETIC; antologia ~ă a limbii române [111]
FONOLOGIC; necesitatea principiului ~ în scriere la T. Maiorescu 8–9
FORMULĂ; ~e de politețe în română și în italiană [115–117]
FUNCȚIONALITATE; ~a pronumelor în dativ 68–69
FUNCȚIONARE; ~a textuală 99–100
GALICIA; *Atlasul lingvistic și etnografic al Portugaliei și ~ei* (ALEPG) [103–106]
GEOGRAFIE LINGVISTICĂ; *Atlasul lingvistic și etnografic al Portugaliei și Galiciei* (ALEPG) [103–106]
GÎNDIRE; raportul dintre limbă și ~ în concepția lui T. Maiorescu 6–7
HORTATIV-IMPERATIV; predicat intonațional ~ 40, 42
INTERACȚIONAL; acte, nevoi și strategii ~e în limbajul abuziv 25
INTERJECȚIE; ~ predicativă 38
INTERJECȚIONAL; propoziție ~ă 38
INTERTEXTUAL; spațiul ~ 97
INTONAȚIE; ~ predicativă 39–40
INTONAȚIONAL; predicat ~ 39–42; predicat ~ hortativ-imperativ 40, 42; predicat ~ apelativ 40, 42

* Întocmit de Elisabeta Faiciuc.

IMPRUMUT; ~uri lexicale 108

LEXICAL; modalități ~e de realizare a motivului morții în romanul *Șatra* de Zaharia Stancu [79–84]; semnificatul ~ 100; Imprumuturi ~e 108

LEXICOLOGIE; ~ românească: *hâțiș*, *hâțaș* [75–78]

LIMBAJ; limbă și ~ la T. Maiorescu 12; ~ul poetic în concepția lui T. Maiorescu 12; elemente de pragmatică a ~ului abuziv în engleză [23–34]; relația lume — ~ 95

LIMBĂ; ~a ca sistem în concepția lui T. Maiorescu 7, 12; ~ și limbaj la T. Maiorescu 12; raportul dintre ~ și gândire după T. Maiorescu 6–7; raportul ~ — vorbire la T. Maiorescu 7; antologia fonetică a ~ii române [111]

LINGVISTIC; *Atlasul ~ și etnografic al Portugaliei și Galiciei (ALEPG)* [103–106] analiza ~ă a textului 95

LINGVISTICĂ; ~a textului [85–101]

MOD; definiția predicatului și ~urile personale 35–37

MOTIV; modalități lexicale de realizare a ~ului morții în romanul *Șatra* de Zaharia Stancu [79–84]

NOMINAL; predicat ~ 38

NUMĂR; definiția predicatului și ~ul 36–37

ONOMASTICĂ; Al IX-lea Simpozion Național de ~ [119–120]

ORTOGRAFIE; ~a în concepția lui T. Maiorescu 8; ~ română [112–113]

PARALELISM; ~ul semnelor 93–94

PERSONĂ; definiția predicatului și ~a 36–37

PERSONAL; definiția predicatului și modurile ~e 35–37

POETICĂ; A V-a ediție a Simpozionului Național de Stilistică — ~ — Semiotică [123–124]

PORTUGALIA; *Atlasul lingvistic și etnografic al ~ei și Galiciei (ALEPG)* [103–106]

POSESIV; dativul ~ [67–74]

PRAGMANTAXĂ 100

PRAGMATICĂ; elemente de ~ a limbajului abuziv în engleză 23–34

PREDICAT; definiția ~ului [35–44]; definiția ~ului și: modurile personale 35–37; persoana și numărul 36–37; acordul în definiția ~ului 37; clasificarea ~ului 37–41; ~ nominal 38; ~ desinențial 39, 41, 42; ~ intonațional 39–42; ~ intonațional hortativ-imperativ 40, 42; ~ intonațional

apelativ 40, 42; ~ul este subordonat subiectului 42–44

PREDICATIV; adverb ~ 38; interjecție ~ă 38; intonație ~ă 39–40

PREDICATIVITATE; ~ unic și dublu exprimată 40–41; ~ zero 41

PRONOMINAL; dativul ~ 71

PRONUME 67–74

PROPOZIȚIE; ~ substantivală monomembră 38; ~ adverbială 38; ~ interjecțională 38; ~ bimembră substantivală 38

PSIHOLOGIC; dimensiunea ~ă a sensului 96

RAPORT; ~ul dintre limbă și gândire în concepția lui T. Maiorescu 6–7; ~ul limbă—vorbire la T. Maiorescu 7; ~ul dintre pronume și verb 73

RECURENȚĂ; ~a semnelor 93–94

REFERENȚIALITATE; ~a textului 97

REFLEXIV; dialeza ~ă 73

RELATIE; ~a lume — limbaj 95

REMĂ; temă — ~ [85–92]

ROMÂNĂ; *Antologia fonetică a limbii ~e* [111]; ortografie ~ [112–113]

ROMÂNESC; toponime ~ești formate din apelative de proveniență slavă 107–108

SEMANTAXĂ 100

SEMANTIC; marca ~ă 67; raportul dintre sfera ~ă a pronumelui și sfera ~ă a verbului 73; considerații ~e și etimologice în legătură cu *hâțiș*, *hâțaș* 75–78; structura sintactico-~ă a textului 85–91

SEMANTICĂ; ~a textului științific 85–92; ~a textului 93–101

SEMIC; structura ~ă a dativului 67

SEMIOTIC; note ~e la semantica textului 93–101; teoria ~ă a textului 99

SEMIOTICĂ; A V-a ediție a Simpozionului Național de Stilistică — Poetică — ~ [123–124]

SEMIOZĂ; ~a textuală 93

SEMN; ideea de ~ la T. Maiorescu 8; recurența și paralelismul ~elor 93–94; ~ul cuvintului 94

SEMNICIFICANT; ~ și semnificat la T. Maiorescu 9–10

SEMNICIFICAT; semnificat și ~ la T. Maiorescu 9–10; ~ direct și ~ indirect 100; ~ul lexical și ~ul textual 100

SENS; formarea ~ului cuvintelor în concepția lui T. Maiorescu 7–8; formarea ~ului figurat al cuvintelor după T. Maiorescu 10–11; dimensiunea psihologică a ~ului 96; ~ul discursiv 98

SINTACTIC; pozițiile ~e ale substantivelor și pronomelor în dativ 67–69;

structura ~o-semantică a textului 85—91
SISTEM; limba ca ~ în concepția lui T. Maiorescu 7, 12
SLAV; toponime românești; formate din apelative de proveniență ~ă 107—108
STILISTICĂ; A V-a ediție a Simpozionului Național de ~ — Poetică — Semiotică [123—124]; probleme de ~ comparată a limbilor franceză și cehă [117]
STRATEGII; ~ în limbajul abuziv 25—27; ~ de politețe 25; ~ de jignire 25—27; ~ ascunse 27; ~ deschise 27
STRUCTURĂ; ~a semică a dativului 67; ~a sintactico-semantică a textului 85—91; ~ actanțială 98, 99
SUBIECT; predicatul este subordonat ~ului 42—44
SUBORDONATĂ; ~a completivă de agent [57—59]
SUBSTANTIV; pozițiile sintactice ale ~ului în dativ 67, 69
SUBSTANTIVAL; propoziție ~ă monomembră 38; propoziție bimembră ~ă 38
SUFIX; originea ~elor 108—109; ~e antroponimice 108—109; ~e imprumutate 109
ȘTIINȚIFIC; semantica textului ~ 85—91

TEMĂ; ~ — remă [85—92]
TEORIE; ~a semiotică a textului 99
TEXT; conceptul de ~ 85; structura sintactico-semantică a ~ului 85—91; compoziția ~ului 93; coeziunea ~ului 93; conexitatea ~ului 93; semantica ~ului 93—101; coerența ~ului 94; analiza lingvistică a ~ului 95; configurația ~ului 95; referențialitatea ~ului 97; teoria semiotică a ~ului 99
TEXTUAL; tip ~ 85—86; constituția ~ă 93; proprietățile ~e 93; semioza ~ă 93; construcție ~ă 94; configurația ~ă 94, 97; enunț ~99; funcționarea ~ă 99—100; semnificatul ~ 100
TEXTUALITATE; parametri de ~ 86
TEXTURĂ 93
TIP TEXTUAL; conceptul de ~ 85
TOPICALIZARE 99
TOPONIM; ~e formate din apelative de proveniență slavă 107—108
TRANZITIV; verbe dublu ~e 62—64
TRANZITIVITATE 61—64
VERB; ~e dublu tranzitive 62—64; raportul dintre sfera semantică a pronumelui și sfera semantică a ~ului 73
VERBAL; organizarea materiei ~e 93
VORBIRE; raportul limbă — ~ la T. Maiorescu 7

INDICE DE AUTORI

- Aaron, Petru Pavel 16
 Adagao, José Viletor 103
 Adamek Diana 123
 Albano, Maria Grazia 116
 Alecsandri, V. 120
 Alexis, Ioannes 122
 Allnel, Mario 126
 Andrei-Fanea, Anca 120
 Andriesen, Al. 5, 13
 Anghel, Ioana 124—125
 Antonescu, Georgeta 123
 Argezi, T. 122
 Aristotel 6, 12
 Arvinte, V. 76
 Asan, Flinuşa 68
 Avram, Andrei [111]
 Avram, Mioara [112—113]
- Bachelard, G. 6
 Baconschi, Rodica 123
 Baggioni, Jean 126
 Bally, Ch. 37, 44
 Banza, Ana Paula 103—106, 126
 Bara, Mariana 122
 Barberino, Francesco da 115
 Barbu, Ion 89
 Barros, Manuela 104
 Barthes, Roland 7, 13
 Beltechi, Eugen 120—122
 Benveniste, E. 38, 44
 Berceanu, B. B. 43, 44
 Beretti, Francis 126
 Berriot, François 126
 Bidlan, Viorel 113—114, 121
 Blaga, Lucian 68, 123
 Blédy, Geza 16
 Bobb, Ioan 19—21
 Bod, Peter 16
 Bodzei, S. 120
 Boër, E. Steven 100
 Bohr, Niels 88, 89
 Bopp, Franz 5
 Borellă, Mircea 7, 13, 123
 Bot, Ioana 123—124
 Bower, G. H. 7
 Brăneş, Grigore 5, 13
 Breban, Vasile 75—78, 124
 Bredsdorf, J. H. 8
 Brown, P. 24, 25, 27, 29, 33
 Brukenthal, Samuel von 16
 Budai-Deleanu, I. 120
- Dunge, Mario 86, 87, 92
 Buysens, E. 130
- Callani, Silvestru 17
 Calotă, I. 122
 Caracostea, D. 5, 13
 Carnap, Rudolf 8, 13, 96, 100
 Carpitelli, Elisabeta 126
 Carrilho, Ernestina 104
 Carvalho, José G. Herculano de 103
 Catullus 123
 Călărăşu, Cristina 122
 Chavée, H. 130
 Cintra, Luis Filipe Lindley 103
 Cintra, Maria Adelaide Valle 103
 Ciolac, Marina 122
 Cioranescu, A. 76
 Cirile, R. K. 7
 Coleridge, S. T. 28
 Comsulea, Elena 124
 Contini, Michel 125, 126
 Corbea, Teodor [15—21], 122
 Coseriu, E. 97, 100
 Cosniceanu, Maria 119
 Coteanu, Ion 10, 13, 63, 65, 126
 Courtenay Baudouin de 8
 Courtés, Joseph 99, 101
 Coward, Noel 28
 Creşia, Petru 61, 65
 Cristureanu, Al. 120, 122
 Crişan (Körössi), Ştefan 18—19, 21
- Dalbera, Philippe 126, 127
 Dalbera-Stefanaghi, Marie-Joséphine 126, 127
 Damascin, Dascălul 15
 Dante, A. 115
 Dascălu-Jinga, Laurenşia [111]
 Dănilă, S. 120, 122
 Densusianu, O. 6, 108
 Diaconescu, Paula 67, 72
 Diez, Fr. 5
 Dobre, Maria 119, 120
 Dollard, J. 23
 Dosoftei, mitropolitul 15
 Dragoş, Elena 5—14, 123
 Drăşoveanu, D. D. 35—45, 59, 61, 62, 63, 65, 69, 90, 92
 Drăganu, N. 18
 Drinda, G. 120
 Ducrot, Oswald 68
 Dumbrăveanu, Albina 119
 Dumitraşcu, Katalin 122

- Faiciuc, Ioan** 121, 125—127
Faiciuc Elisabeta 133—141
Fanshel, D. 28, 33
Favre, Saverio 126
Filimon, Doina 123
Filimon-Stoilescu, Domnica 5
Flora, I. A. 121
Floren, Ligha Stela 47—56, 124
Florescu, Cristina 123
Franconie, Hélène 126
Frătilă, V. 107, 122
Frege, G. 8
Fries, Peter 87, 92

Găldi, Ladislau 18
Gană, George 68
Gargallo Gil, José Enrique 126
Gaster, M. 107
Geneărău, Ștefan 112—113, 120
Georgescu, Paul 5
Gherman, Mihai 15—21, 122
Ghiacumu, Fusina 126
Ghica, I. 77
Giglioli, P. 24
Gilman, A. 24
Gluglea, G. 76
Goethe, J. W. 7
Goffman, E. 24, 25
Golopenția-Erețescu, Sanda 37, 38, 45.
Gonseth, F. 87, 92
González Gonzáles, Manuel 126
Goody, N. 24
Goran, V. 120
Gordonoy, G. de 130
Gordon, D. 28
Gottschalk, Maria Filipa 103
Graur, Al. 68, 108, 109, 129
Greaves, R. 23, 24
Greco, Doina 121, 124
Greimas, A. J. 99, 101
Grevisse, M. 130
Gruță, G. 57—59, 63, 65
Gussmann, Heinz 126
Guțu Romulo, Valeria 37, 44, 61, 63, 68

Hallet, Mihail 18
Hasdeu, B. P. 6, 107, 108, 109
Hazy, Ștefan 61—65
Heisenberg, Werner 88
Herbart, J. F. 5
Herder, J. G. 12
Hjelmslev, Louis 8, 10
Hodiș, Viorel [113—114]
Holdcraft 27, 29
Humboldt, W. von 7, 8, 11, 12, 13, 14
Huțanu, Gheorghe 88

Iancu, V. 122
Iehim-Tomescu, Domnița 120
Iordan, Iorgu 59, 61, 62, 65, 67, 68, 107, 129
Ionescu, Tudor 117
Ionlă, V. 120
Istrate, Mariana 120

Ivănuș, D. 122
Jakobson, Roman 11, 97, 101, 130
Janitsek, E. 119
Jenny, Laurent 123
Joyce, James 28

Labow, W. 23, 26, 28, 33
Lachenicht, L. G. 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30
Lakoff, Robin 23, 24, 25, 28
Lambrior, A. 107
Lazăr, Horia 123
Lechințan, V. 119
Leibniz 96
Leroy, Maurice [129—131]
Levinson, S. 9, 13, 24, 25, 27, 29, 33, 100, 101, 115
Livescu, Mihaela 122
Lobo, Maria 104
Loșonț, D. 119, 122, 124
Lovcechlo, Bianca 116
Lozbă, M. 121
Lycan, G. William 100
Lyons, J. 8, 94

Maerea, Dimitrie 5, 8, 13, 129
Major, Grigore 16, 17
Major, Petru 122
Malărescu, Titu [5—14]
Manleri, Flavio 116
Manolescu, N. 6, 13
Manu-Magda, Margareta 122
Marian, Rodica 120, 123
Marin, Maria 122
Marinescu, B. 121
Martinet, A. 36, 44, 130
Martins, Ana Maria 104, 126
Mauro, Tullio De 96, 100
Măril, I. 107, 121, 124
Medelice, Jeanine Eliza 126
Meillet, A. 130
Meutsch, Dietrich 101
Micu Clain, Samuil 17—18, 21
Mihail, Zamfira 121
Mihăilă, Rodica 6, 13
Milaș, Constantin 67—74
Mininni, Giuseppe [115—117]
Mitrofan 15
Mizzau, Marina 116
Mocan, Dana 79—84
Moldovan, Victoria 123
Moldovanu, Dragoș 107
Molière 130
Morris, Charles 86, 92
Mouton Pillar, Garcia 126
Mureșan, Ileana 123
Murval, Olga 123
Müller, Max 5, 13

Nasta, Mihai 123
Nădejde, Ion 107
Neagoe, Victorela 122
Neamțu, G. G. 43, 45, 63, 65

- Neculce, Ion 123
 Negomlireanu, Dolina 122
 Nelescu, P. 122
 Nest, Annalisa 126
 Neț, Mariana 123
 Niculescu, Al. 68
 Niță, Sanda 123
 Nofen, C. 7, 13
 Nuță, I. 121

 Oancea, Ileana 123
 Olivi, Terry 93, 94, 95, 96, 97, 101
 Onu, Eugen 123
 Oros, M. I. 119
 Palva Boiéo, Manuel de 103
 Pallga, S. 119
 Pamfil, Viorica 122
 Pană-Boroianu, Ruxandra 122
 Pană Dindelegan, Gabriela 44, 45, 57, 58, 64, 65
 Páriz Pápal, Fr. 16
 Pascu, Ștefan 121
 Pavel, E. 119
 Pavel, Vasile 121
 Pătruț, Ioan 107—109, 119, 121
 Pelree, Ch. 123
 Penlșoară, I. 120
 Perpersicius 68
 Perrou, Marco 126
 Pervail, Elena 16
 Petőfi, S. János 8, 13, 87, 89, 92—94, 95, 96, 97, 101
 Petrarca, F. 115
 Petrescu, Liviu 123
 Petrovici, E. 107—109
 Philippide, A. 6
 Pietreanu, Marica 115
 Pillat, Ion 123
 Pinchon, Jacqueline 48, 50, 53
 Pislaru-Cordemarl, Valentina 121
 Platon 6
 Plett, F. Heinrich 97, 101
 Poghre, Cleerone 108
 Ponterotto, Diana 116
 Pop, A. 120
 Pop, Liana 129—131
 Popa, E. 119, 124
 Pope, Alexander 23
 Popescu, Elena 123
 Popescu, Ion C. 86, 87, 92
 Popescu, Radu Sp. 122
 Popescu-Slreanu, I. 120
 Pușcarlu, S. 6

 Quills, Antonio 126
 Quine, W. van O. 8

 Radu, Gh. 122
 Radu, V. 119, 120
 Ravier, Xavier 126
 Raybaud, Antoine 123
 Rădulescu, Marina 43, 45
 Rezeanu, A. 119

 Robu, Vladimir 59
 Rohlf, G. 125
 Rosetti, Al. 108, 129
 Roșca, N. 119
 Roșlanu, Ion 119—120
 Roventja-Frumușani, D. 6, 13, 90, 92, 98, 101
 Rusu, Liviu 5, 13

 Sadoveanu, M. 75
 Sandu Timoc, Cristea 122
 Saramago, João 104
 Saramandu, N. 121, 125, 126
 Saussure, Ferdinand de 129
 Schaff, Adam 8, 13
 Schleicher, A. 13
 Seinto, L. 92
 Seriban, A. 75, 76
 Segura da Cruz, Luisa 104, 126
 Simoni-Aurembou, Marie-Rose 126
 Slama-Cazacu, Tatiana [115—117]
 Soeol, Cristina 123
 Sorescu, M. 123
 Sözer, Emel 93, 94, 95, 96, 97, 101
 Stame, Stefania 116
 Stan, I. T. 120
 Stancu, Zaharia [79—84]
 Stati, Sorin 37, 42, 45, 95, 101
 Stănescu, Nichita 120
 Stănescu, Speranța 101
 Suciu, Coriolan 18
 Sucu, E. 120
 Suflețel-Moroianu, Rodica 119
 Suppes, Patrick 86, 92
 Sweet, Henry 8
 Szabó Zoltán 123

 Šabrsula, Jan [117]
 Șerban, Felicia 124
 Șerban, Valentina 75—78, 124
 Șerban, Vasile 61, 63, 65
 Șoșa, Elisabeta 122
 Ștefănescu, Adriana 123
 Șuteu, Flora 7, 8, 14, 123

 Tarski, A. 8

 Tămălanu, Emma 36, 45, 85—92, 98, 120, 124
 Teaha, T. 121
 Teiuș, Sabina 115—117, 119, 122
 Telmon, T. 126
 Teodorescu, Maria [111]
 Tesnière, L. 43, 45
 Theban, Laurențiu 98, 99, 100, 101
 Themudo Barata, Maria da Graça 103
 Thomas, Fr. 40, 44
 Tiktin, H. 76
 Titzmann, Michael 95, 101
 Todoran, Eugen 5, 7, 12, 13, 14
 Todoran, Romulus 111, 119, 122, 124
 Todorov, Tzvetan 68

Tobăneanu, G. 10, 14

Topliceanu, G. 77

Tronea, Maria 122

Tuallion, Gaston 125, 126

Tureu, Aurelia 123,

Țăra, V. 122

Țopan, Gr. 119

Udler, Rubin 126

Ulivi, Anca [111]

Usai, Giovanni 126

Vaseenco, Victor 87, 90, 92

Vasconcellos, José Leite de 103

Vasiliu, E. 37, 38, 45, 96, 97, 101, 123

Vasiliu, G. 120

Vasiliu, Laura 64, 65

Vasmer, M. 107, 109

Văntu, Ileana 122

Veng, Jean 126

Vianu, Tudor 9, 14

Viehoff, Reinhold 101

Vințeler, O. 120

Vittorino, Gabriela 104, 126

Vlad, Carmen 40, 45, 85, 92, 93–101, 120, 123

Vlăduț, Dumitriu 123

Vodă-Căpușan, Maria 123

Vulean, Samuil 20

Vulpe, Magdalena 122

Warthurg, W. von 104

Weiğand, G. 107

Wilde, Oscar 23

Willems, Martine 126

Winteler, J. 8

Wittgenstein, L. 96

Woolf, Virginia 28

Worcher, Max 8

Zafiu, Rodica 123

Zărenghea, Mihai M. 23–34

Zărenghea, Mircea 40, 45

INDICE DE CUVINTE

ROMÂNĂ

achiziționa (a ~) 69
aligni (a ~) 124
alina (a ~) 124
-an 109
-anie 109
anunța (a ~) 62, 63, 64
asculta (a ~) 62, 63, 64
asta 47, 48, 50, 53, 55
astfel 55
-aș 76
atribui (a ~) 69

baie 124
Bereni 109
Brătuleni 109
bucuros 54
bulgăr 124
bulgur 124

că 53
călan 124
chema (a ~) 62
chiar 48, 55
cîrlan 124
cu asta 50
cucui 120
cu ea 50, 55
cu el 50, 52, 55

dacă 58
de 56, 57
de aceea 55
de asta 50, 53, 54, 55, 56
de către 57
de ea 50, 51, 58
de ei 51
de el 50, 51, 55, 56
de ele 52
de faptul 58
de mine 51, 55
derea 120
despre asta 50, 55
despre el (ea) 50
de tine 51, 55
din 62
din asta 50, 53
din cauza asta 54, 55
din el (ea) 50
după asta 55
după el 52, 58
după ele 52
oțănita 109

Doftești 109
Dunăre 119
-oală 109
-ean 109
-eanu 108
-enie 109
-eș 109
examina (a ~) 62
face (a ~) 62
fi (a ~) 38, 39

Gherla 119
ghin 124
ghina (a ~) 124
gîndi (a se ~) 61
groza 108
Grozea 108

haide 41
haidem 41
hat 76
haț 76—78
hațau 76
hăf 77, 78
**hăf* 77, 78
hășaș 75—78, 124
hăși (a ~) 76—78
hășiș 75—78, 124
hășoagă 77
heșe 77
hoșiș 77

-l 47, 56
-ilă 109
inimă 10
Ion 120
-iță 109

ti 47, 49, 56
il 47, 49
tn 62
înhăța (a ~) 77
însuși (a-și ~) 69
într-adevăr 55
întreba (a ~) 62, 63
învăța (a ~) 62, 63

-l 47
la 62
le 47, 49, 56

melegar 124
minca (a ~) 11

Mogoșani 109
Mureș 119

ne- 109
necăjit 54
niște 49
numi (a ~) 62

o 47, 49, 53, 124
oligni (a ~) 124
-olă 109

pentru asta 54, 55, 56
pentru el (ea) 56
pricazmă 124
procura (a ~) 69

răz- 109
ruga (a ~) 62, 63

să 58
sfătui (a ~) 62
strungă 76
supărat 54

tîlhar 124
trece (a ~) 63, 65
trist 54

nite 41
un 124
una 48, 55
unul 48, 55

ză- 109
zice (a ~) 62

ENGLEZĂ

bastard 23, 32
blimey 26
bloody 26
bugger 23, 32
cad 26
clapridden 32
clap-stricken 23
gee 26
Liar 32
matey 32
murderer 32
old bean 32
old fruit 32
pal 32
porx-ridden 23

primp 32
sot 32
villan 26
whore 32

FRANCEZĂ

avoir 51
avoir envie 53
avoir le droit 53
avoir le pouvoir 53
avoir le temps 53
avoir l'habitude 53
blâmer 54
cela 47
de 49, 50
de ce fait 55
de cela 52
de la 48
d'elle(s) 50
de lui 50, 52

des 48
d'eux 50
du 48
empêcher 54
en 47—56
en faire autant 52
faire 54
la 48
le 47, 48, 53
(le) faire 52
les 48
leur(s) 51
n'en ... pas moins 55
n'en ... que davantage 55
parler 54
remercier 54
sa 51
s'abstenir 53
s'apercevoir 54
se blâmer 54

se réjouir 54
se retenir 53
ses 51
se souvenir 53
se vanter 54
son 51
un 48

ALTE LIMBI

germ. hetzen 76
it. grazie 115—117
it. prego 115—117
lat. anima 10
lat. inde 47, 52, 54, 55
*lat. *glubinare* 124
magh. hecelni 76
rus. kokuj 120
scr. ulegnuti 124
sl. groza 108

Reprezentativă în primul rând pentru activitatea lingviștilor clujeni, revista „Cercetări de lingvistică” apare prin grija Institutului de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” din Cluj-Napoca. Profilul revistei este larg deschis tuturor domeniilor lingvisticii, dar în special problemelor de lingvistică românească: istoria lingvisticii românești, istoria limbii române, dialectologie, onomastică, gramatică, fonetică-fonologie, lexicologie-lexicografie, filologie, lingvistică generală etc. Acestea sînt, de altfel, și rubricile obișnuite ale și a marilor reviste. De asemenea, „Cercetări de lingvistică” are o secțiune cuprinzătoare dedicată recenziilor și prezentărilor de cărți, în care sînt semnalate și discutate nu merse aș zării de lingvistică românească și străină. Sumarul numerelor este completat de cronici ale principalelor manifestări interne și internaționale din domeniul lingvistic, precum și de un indice anual (de materii, de autori și de cuvinte). Revista publică studii și cercetări în limbile română, franceză, italiană, engleză, germană etc.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea acelorași date în text, tabel și grafice. Explicația figurilor în text se va face în ordinea numerelor. Titlurile citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale. Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine exclusiv autorilor.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se vor trimite pe adresa Consiliului de conducere al revistei : 3400 Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, nr. 21.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI

- Sub redacția IORGU IORDAN, ALEXANDRU GRAUR,
ION COTEANU, *Dicționarul limbii române (DLR)*,
serie nouă, tom. VIII, partea a 4-a, litera P (pogri-
jenie — presimțire), 1980, p. 949 — 1342, 50 lei;
tom. XI, partea a 2-a, litera T (t — tocăliță), 1982,
376 p., 75 lei; tom. XI, partea a 3-a, litera T (tocăna
— twist), 1983, p. 377 — 764, 77 lei; tom. VIII,
partea a 5-a, litera P (presin — puzzolană), 1984,
p. 1343 — 1866, 105 lei; tom. X, partea 1, litera S
(s — selabue), 1986, 400 p., 79 lei; tom. X, partea a
2-a, litera S (seladă — semînțările), 1987, p. 389 — 690,
64 lei; tom. X, partea a 3-a, litera S (semn — sîveică),
1990, p. 691 — 1041, 130 lei.
- ION COTEANU, *Stilistica funcțională a limbii române. Lim-
bajul poeziei culte*, 1985, 174 p., 17 lei.
- MIOARA AVRAM, *Gramatica pentru toți*, 1986, 416 p., 35 lei.
- * * *Analize de texte poetice. Antologie* (coordonator Ion
Coteanu), 1986, 296 p., 28 lei.
- MIOARA AVRAM, *Probleme ale exprimării corecte*, 1987,
282 p., 25 lei.
- AL. GRAUR, *Puțină gramatică*, [vol. I], 1987, 224 p., 16 lei;
vol. II, 1988, 368 p., 28 lei.
- TIMOTEI CIPARIU, *Opere*, I. Ediție critică de Carmen-
Gabriela Pamfil. Introducere de Gavril Istrate, 1987,
476 p., 53 lei.
- Noul Atlas lingvistic al României. Moldova și Bucovina,
vol. I, 1987, XXXIV + 286 p. + 420 p. (broșură),
322 lei.
- ION COTEANU, MARIUS SALA, *Etimologia și limba
română. Principii și metode*, 1987, 160 p., 11,50 lei.
Academia Republicii Socialiste România. Institutul de
Lingvistică din București, *Dicționarul explicativ
al limbii române (DEX)*, 1986, 1050 p., 250 lei; Supli-
ment (DEX—S), 1988, 200 p., 37 lei.
- * * *Formarea cuvintelor în limba română*, volumul al
III-lea. Sufixe 1. Derivarea verbală, 1989, 190 p.,
18,50 lei.
- * * *Dicționar german-român*, ediția a II-a, 1989, XLVIII
+ 1184 p., 400 lei.
- MIOARA AVRAM, *Ortografie pentru toți*, 1990, 168 p.,
19 lei.
- ANDREI AVRAM, *Nazalitatea și rotacismul în limba ro-
mână*, 1990, 248 p., 45 lei.

ISSN 0373—1545

GL, ANUL XXXVI, NR. 1—2, P. 1—142, CLUJ-NAPOCA, 1991